

redakcja AGNIESZKA TAMBOR

POLSKA PÓŁKA HISTORYCZNA



100 FAKTÓW
Z HISTORII POLSKI,
KTÓRE KAŻDY
CUDZOZIEMIEC
ZNAĆ POWINIEN



WYDAWNICTWO GNOME



**POLSKA
PÓŁKA
HISTORYCZNA**

SERIA

**KULTURA I JĘZYK POLSKI
DLA CUDZOZIEMCÓW**

„LEKSYKON POLSKI”

redakcja Agnieszka Tambor

Polska półka historyczna

**100 FAKTÓW Z HISTORII POLSKI,
KTÓRE KAŻDY CUDZOZIEMIEC
ZNAĆ POWINIEN**

100FAKTOWZHISTORII.PL

WYDAWNICTWO GNOME

KATOWICE 2020

Recenzent
LÁSZLÓ KÁLMÁN NAGY

© Copyright 2020 by
AGNIESZKA TAMBOR

Redakcja
AGNIESZKA TAMBOR

Współpraca redakcyjna
JUSTYNA BUDZIK

Opracowanie haseł, sekcji i ćwiczeń
AGNIESZKA TAMBOR, JUSTYNA BUDZIK, PAULINA STASIAK
MAGDALENA NOWAK, KAMIL KOZAKOWSKI
KATARZYNA SZCZOTKA, ALEKSANDRA DĘBIŃSKA

Opracowanie informacji w sekcji *Historia w języku*
JOLANTA TAMBOR
MARCIN MACIOŁEK

Konsultacja historyczna
JAKUB MORAWIEC

Konsultacja językowa i metodyczna
JOLANTA TAMBOR

Projekt okładki i szaty graficznej
MAREK FRANCIK

Projekt *100 faktów z historii Polski, które każdy cudzoziemiec znać powinien*
jest finansowany ze środków

Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej
w ramach programu Promocja Języka Polskiego



Program realizowany na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach



ISBN 978-83-63268-62-6

Złożono czcionkami Myriad Pro i Minion Pro
Printed in EU

GNOME — Wydawnictwa Naukowe i Artystyczne
ul. Drzymały 18/6, 40-059 Katowice, Poland
www.wydawnictwognome.pl
tel.: 603370713 e-mail: biuro@wydawnictwognome.pl

Spis treści

Wstęp	7
Słowiański kocioł czarownic	11
Mażeństwo = najlepszy sposób na zdobycie przyjaciół i sojuszników	22
Chrzest Mieszka I = warunek czy skutek małżeństwa z Dobrawą?	31
Polak, Litwin, dwa bratanki?	39
Bitwa pod Grunwaldem	45
Pochodzenie polskiego języka ogólnego i jego literackiej odmiany	52
Mikołaj Kopernik i przewrót kopernikański	62
Bona Sforza i Zygmunt Stary = warzywna droga z Włoch do Polski	70
Polsko-szwedzka wojna o Inflanty (1600–1611)	73
Potop szwedzki	87
Insurekcja kościuszkowska = ostateczna walka o wolność i niepodległość Rzeczypospolitej	96
Powstanie wielkopolskie = walka Wielkopolan o powrót do Polski	105
Cud nad Wisłą	112
Zbrodnia zapomniana	120
Źródła ilustracji	127

W dzisiejszym świecie „uczenie się/nabywanie” obcej kultury przebiega w dużej mierze poza kontrolą nauczyciela. Filmy, seriale, gry komputerowe i inne produkty popkultury prowadzą tę edukację niejako samoistnie. Dostępność internetu i platform streamingowych powoduje, że każdy zdaje się wiedzieć wszystko (a jednocześnie nic) o coraz odleglejszych miejscach – odleglejszych zarówno w przestrzeni, jak i w czasie. Jedną z dziedzin edukacji, która m.in. dzięki różnorodnym tekstom kultury zyskała powszechną dostępność jest historia. Wiedzę o monarchii brytyjskiej czerpiemy z serialu *The Crown*, rządy Łokietka poznajemy dzięki *Koronie królów*, Donatan i Cleo uczą nas, jakie są przymioty prawdziwych Słowianek, a o życiu Wikingów i średniowiecznych królów dowiadujemy się z seriali HBO i Netflixa, i wreszcie II wojna światowa coraz częściej kojarzy się z grą *Call of Duty*, a nie z Holocaustem. Wiedza o historii jest coraz bardziej wyrzykowa i opiera się na obrazkach, memach czy krótkich wiadomościach, znajdujących na portalach na Facebooku lub Instagramie*. Szeroka obecność w mediach społecznościowych, funkcja źródła różnorodnych tekstów kultury powoduje, że fakty często są wypaczane uproszczeniami, skrótami czy upiększeniami. Przyczyną zmian często jest chęć uatrakcyjnienia tego czy innego wydarzenia historycznego, bo przecież film, serial, teatr, literatura rządzą się swoimi prawami. Z całą pewnością gry, seriale, filmy, podcasty, vlogi czy piosenki mogą stać się sprzymierzeńcem nauczyciela. Historia należy jednak do tych dziedzin, która wymaga od „użytkownika” linearnej wiedzy postępującej – konieczne jest zrozumienie procesów, zachodzących czasami na przestrzeni wieków, a rozwikłanie sensu pewnych zachowań czy decyzji uzależnione jest od znajomości motywów kierujących uczestnikami wydarzeń. I tu wiedza pochodząca z popkultury powinna stać się uzupełnieniem, a nie bazą procesu nauczania.

Przedmiotem projektu „100 faktów z historii Polski, które każdy cudzoziemiec znać powinien” są nowoczesne metody, techniki, materiały i narzędzia do nauki języka polskiego jako obcego/drugiego oparte na tematach związanych właśnie z historią Polski. Wsparcie wytworów kultury masowej profe-

* W mediach społecznościowych znajduje się mnóstwo portali prezentujących właśnie wyrzykowe fakty, pojedyncze zdjęcia lub zabawne obrazki związane z historią. Por. Historia na każdy dzień, Historia bez cenzury, Okruchy historii, Przystanek historia, Historyczne memy, Zacytuj historię itp. Większość portali internetowych jest oczywiście bardzo wartościowa, jednak problem pojawia się w momencie, w którym zaczynają one stanowić jedyne źródło wiedzy o czasach minionych.

sjonalnymi, nowoczesnymi i atrakcyjnymi materiałami i podręcznikami do nauczania i odwrotnie obudowanie profesjonalnego nauczania ciekawymi zjawiskami popkultury jest ważne, ponieważ ich wykorzystanie nie tylko buduje i wzmacnia pozytywny obraz Polski w świecie, ale także pozwala na prowadzenie interesujących, nowatorskich zajęć z języka polskiego jako obcego/drugiego i kultury polskiej jako obcej/drugiej w kraju i za granicą. Celem projektu było stworzenie materiałów, które w przystępny, ciekawy, ale także merytorycznie poprawny sposób uzupełniałyby to, co dostępne jest na rynku i czym mogą w materii wiedzy historycznej posługiwać się wykładowcy zagranicznych uczelni i nauczyciele za granicą. Materiały przeznaczone są dla uczniów polonijnych, dla dorosłych studiujących na kierunkach związanych z Polską (zagraniczne i krajowe polonistyki, studia polskie, studia środkowo-europejskie, akademickie kursy języka polskiego jako drugiego/trzeciego i pozauniwersyteckie zajęcia z polskiego) oraz studentów kursów przygotowawczych (zajęcia z języka polskiego i zajęcia propedeutyczne z historii czy wiedzy o Polsce). Projekt jest przeznaczony dla odbiorcy zagranicznego, ma ułatwić (a czasem umożliwić) zetknięcie się z historią Polski osobom mieszkającym poza granicami naszego kraju.

Tworzenie materiałów pomocniczych do nauczania historii lub języka poprzez historię jest konieczne. Nieznajomość polskiej historii u zagranicznego odbiorcy wynika bowiem w dużej mierze z niedostosowania językowego podręczników i niedostosowania sposobu podania wiedzy.

Każdy kraj potrzebuje społeczeństwa wykształconego, świadomego swojej roli, swojego miejsca w świecie i swojej pozycji. Dziś, gdy migracje oraz różne formy czasowej – krótko- lub długoterminowej – mobilności przybierają na sile i rozmiarach, wizerunek każdego kraju, który zarówno osoby zza granicy przyjmuje, jak i swoich obywateli wysyła w świat, jest kwestią najwyższej wagi. Obraz kraju winien być nowoczesny, pokazywać kraj z perspektywy innowacyjnej gospodarki i udziału w globalnej ekonomii, ale także powinien przedstawiać w atrakcyjny i nowoczesny sposób dziedzictwo narodowe. Historyczne zjawiska, miejsca wspólne w historii kraju odwiedzanego i kraju pochodzenia przybysza, zabytki, pomniki i dziedzictwo niematerialne są czynnikami przyciągającymi, budującymi więź i stanowiącymi element porozumienia, udanej komunikacji oraz sukcesu mediacyjnego. Doświadczenie dydaktyczne wskazuje, iż kluczem do sukcesu jest m.in. zrozumienie treści przekazu w warstwie językowej. Sama istota przekazu musi być odpowiednio obudowana i ubrana w odpowiednie słowa, by miała siłę oddziaływania założoną przez nadawcę komunikatu: twórcę podręcznika, nauczyciela, rodzica. „Język historii” jest specyficzną – wbrew pozorom dość trudną – formą przekazu. Źle, zbyt trudno sformułowany albo przeładowany treściami przekaz w obcym wszak języku, jakim dla naszych rodaków za granicą i dla cudzoziemców zainteresowanych

Polską, jest język polski, uniemożliwia zaznajomienie się i, co ważniejsze, zainteresowanie tematem. Rękojmą sukcesu jest zatem odpowiedni dobór faktów, przedstawienie ich przystępnym językiem, pokazanie, w jaki sposób z takich materiałów korzystać oraz zapewnienie dodatkowych elementów, które pozwolą na rozbudzenie ciekawości i zainteresowania polską przeszłością odbiorców: uczniów, studentów, słuchaczy, czytelników, każdego, kto z tymi materiałami się zetknie.

Projektowanymi odbiorcami projektu są właściwie wszyscy – Polacy i cudzoziemcy, zarówno ci młodszy, jak i starsi – wszyscy interesujący się historią Polski i świata. Wśród dzieci i młodzieży obserwuje się w ostatnich kilkunastu latach drastyczny spadek znajomości historii oraz wiedzy geograficzno-kulturowej. Zmiany te obserwują przede wszystkim nauczyciele, zgłaszając zapotrzebowanie na profilowane materiały, skoncentrowane na konkretnej tematyce. Znajomość historii jest niezwykle ważna – świadomość ciągłości wydarzeń i wpływu czasów minionych na współczesność jest niezaprzeczalnie tym, co powinno kształtować naszą tożsamość. Liczba osób, które przyznają się do polskich korzeni przekroczyła już dawno liczby podawane w różnych publikacjach czy statystykach. Te osoby chętnie wracają (lub wracałyby) do kraju przodków, żeby poznać jego kulturę i specyfikę. Chętnie uczą się historii, którą znają we fragmentach z opowieści członków rodziny. Ważnym zadaniem jest dbałość o ciągłość wiedzy u uczniów, którzy wracają do polskich szkół jako repatrianci lub reemigranci i muszą zmierzyć się np. ze zdaniem polskiego egzaminu maturalnego (takie możliwości pojawiają się także za granicą, np. w Irlandii). O ile wiedza z zakresu matematyki, fizyki i biologii jest uniwersalna i problem stanowi tylko język przekazu, o tyle w przypadku wiedzy historycznej problematyczna jest zarówno leksyka, jak i zakres przekazywanych (i/lub wymaganych) treści.

Materiały zawierające opisy faktów, zjawisk, wydarzeń i procesów w możliwie skróconej i uproszczonej formie muszą być atrakcyjnie i różnorodnie podane. Poziom znajomości języka polskiego zagranicznych odbiorcy jest często na tyle niski, iż uniemożliwia nauczycielom za granicą korzystanie z polskich książek. Wszystkie opisane problemy odnoszą się także do odbiorcy akademickiego (studenci polonijni i obcokrajowcy). Celem projektu jest zatem podnoszenie znajomości języka polskiego przez popularyzowanie wiedzy o historii.

Osobnym aspektem wydaje się konieczność „uzbrojenia” zagranicznych nauczycieli w takie materiały pomocnicze, aby umożliwiały one potencjalnie apolityczne i bezstronne mówienie o historii. Dążyć chcemy do tego, aby uczący się sam umiał wartościować fakty, a nie tylko reprodukował opinie wyuczone podczas zajęć. Drugim ważnym elementem jest umiejętność budowania analogii i rozmowy na tematy związane z krajem pochodzenia osoby uczącej się. Dla nauczyciela języka polskiego jako obcego istotnym problemem będą

relacje współczesne i historyczne: polsko-niemieckie, polsko-rosyjskie czy polsko-ukraińskie, wspólne postaci w historii Polski i Francji, Polski i Szwecji czy Polski i USA. Istnieją elementy obopólnych stosunków w historii, które postrzegane są inaczej przed przedstawicielami obu narodowości. Wachlarz tematów i zagadnień, jakie bez udziału i kontroli nauczyciela, mogą nagle pojawić się w dyskusji podczas zajęć jest w zasadzie nieskończony. Dodatkowym katalizatorem takich sytuacji jest to, iż uczący się traktuje nauczyciela, lektora, wykładowcę jako wyrocznię w kwestiach z kulturą związanych. Ten zatem powinien być przygotowany na przeprowadzenie dyskusji w dowolnej materii. Bohdan Dziemidok – filozof, specjalista z zakresu estetyki oraz etyki, napisał:

Ważną cnotą uczonego jest samodzielność intelektualna i niezależność jego sądów, rozumiana z jednej strony jako nienaruszająca cudzych myśli, ustaleń (...), z drugiej zaś strony – jako niezależność głoszonych przez niego koncepcji od czynników i uwarunkowań pozanaukowych (ideologicznych, politycznych lub ekonomicznych). (...) Naukowiec powinien pod tym względem łączyć postawę życzliwego krytycyzmu wobec prac i koncepcji innych autorów (...) z tolerancją wobec innych punktów widzenia, postaw badawczych, światopoglądów i tradycji kulturowej (Dziemidok 2007, 200).

Podejście do zajęć glottodydaktyka nie powinno różnić się od wartości, jakim hołdować powinien w zasadzie każdy, opisywany przez Dziemidoka, nauczyciel akademicki. Jeszcze raz podkreślić należy zatem, iż wszelka prowadzona podczas zajęć dyskusja powinna być możliwie bezstronna, niewartościująca i apolityczna, a najważniejsze zagadnienie w kodeksie etycznym nauczyciela kultury i języka polskiego jako obcego to wspomniana tolerancja wobec tradycji kulturowej i historycznej reprezentowanej przez „studentów”.

Agnieszka Tambor

Źródła

Dziemidok B., 2007, *Etyka zawodu nauczyciela akademickiego*, Studia Gdańskie, t. 4, Gdańsk, 199-203.

SŁOWIAŃSKI

KOCIOŁ CZAROWNIC

Ponad tysiąc lat temu, długo przed narodzinami pierwszego władcy Polski, Mieszka, między Odrą a Wisłą nie było nic, oprócz puszczy, lasów, pól. Na ziemiach tych mieszkaly zwierzęta: dostojne żubry, zwinne sarny, szare zające, a natura karmiła je swoimi owocami. Wedle legendy przybyli tutaj trzej bracia: Lech, Czech i Rus, którzy szukali miejsca, żeby założyć swoje grody. Bracia podróżowali długo i w końcu postanowili odpocząć pod ogromnym dębem. Nagle na niebie pojawił się duży biały ptak i po chwili usiadł na gałęzi, na której miał gniazdo. Rus wyjął łuk i strzałę i chciał strzelić do niego. Lech powstrzymał go: „To znak od bogów!” – powiedział i postanowił w tym miejscu zbudować swój gród, który został nazwany Gniezno (od słowa „gniazdo”). Z ptaka, białego orła, uczynił symbol swojego plemienia. Bracia pożegnali się. Obiecali sobie, że znów się spotkają. Rus wyruszył na Wschód, a Czech na południe. Każdy z nich znalazł swoją krainę.

Tyle mówią legendy. Historia uczy, że w IV lub V wieku Słowianie, czyli grupa ludów, do której zaliczają się Polacy, zaczęła migrować ze Wschodu w rejony dziś przez nich zamieszkiwane w Europie. Na terenie dzisiejszej Polski, Czech i Słowacji zamieszkali Słowianie nazwani później zachodnimi; na terenie zaś obecnej Ukrainy, Rosji, Białorusi – Słowianie wschodni. Natomiast na południu Europy aż po Półwysep Bałkański osiedli Słowianie, których określamy południowymi. Słowianie tworzyli swoje państwa, np.: Państwo Samona (VII w.), Bułgarię (VII w.), Chorwację



Lech i Biały Orzeł,
dzieło Walerego Eljasza-Radzikowskiego



Piastowski denar z orłem



Studnia Trzech Braci w Cieszynie

(VIII w.), Ruś Nowogrodzką (IX w.), a później Ruś Kijowską (X w.) czy Księstwo Wiślan (IX w.).

Dla Słowian najważniejsza była *rodzina*, podstawowy element społeczności. Kilka rodzin tworzyło grupę, nazywaną *opolem*, a bliskie sobie opola – *plemię*. Takich plemion istniało wiele, na terenach dzisiejszej Polski byli to np. Wiślanie, Polanie, Mazowszanie czy Słężanie. Z plemienia Polan pochodził pierwszy władca Polski – Mieszko. Jeszcze zanim Mieszko przyjął chrzest i oficjalnie stworzył państwo nazwane Polską, niektóre plemiona zbudowały duże grody, a te stały się później miastami (np. Gniezno, Kraków). Wszystkie plemiona były pogańskie, wierzyły w wielu bogów. Słowianie wierzyli na przykład w Świątowita czy Peruna.

Książę Mieszko, nazywany później pierwszym (Mieszko I), miał duże ambicje. To właśnie za jego panowania plemię Polan prowadziło ekspansję na tereny innych plemion: Mazowszan, Goplan czy Wioletów, którzy mieli wsparcie Cesarstwa Rzymskiego. Przed Mieszkim stało zatem trudne zadanie – ustabilizować sytuację polityczną Polski. Potrzebował wsparcia sąsiadów, a najlepszym średniowiecznym sposobem na zacieśnianie przyjaźni między państwami było małżeństwo.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA – Gniezno było pierwszą stolicą Polski, pierwszą metropolią kościelną i pierwszym miastem królewskim. Jako miasto związane z powstaniem Polski opisywane jest zarówno w kronikach Galla Anonima, jak

- i w kronikach Jana Długosza. Dziś jest to miasto w województwie wielkopolskim, które ma ok. 70 tys. mieszkańców. Przez miasto przebiega kilka szlaków turystycznych, m.in. Szlak Piastowski, Romański, wielkopolska Droga św. Jakuba i inne. W mieście można znaleźć Muzeum Początków Państwa Polskiego. W Gnieźnie trzeba zobaczyć Drzwi Gnieźnieńskie, unikatowy zabytek odlewnictwa romańskiego – znajdują się w Katedrze Gnieźnieńskiej.
- ZNANI POLACY** – Dynastia Piastów, której legendarnym założycielem jest Piast Kołodziej, a historycznie udowodnionym pierwszym władcą Mieszko I, to pierwsza polska dynastia panująca.
- ZNANI POLACY** – Jan Długosz urodził się w 1415 roku i był historykiem i kronikarzem. Studiował na Akademii Krakowskiej, ale nie ukończył tej uczelni. Przez wiele lat służył na dworze Kazimierza Jagiellończyka. Jest autorem jednego z najważniejszych i najsłynniejszych dzieł związanych z historią Polski *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae (Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego)*.
- HISTORIA** – Jako pierwsze plemiona na terenie Polski wymieniane są najczęściej: Polanie, Wiślanie, Łędzianie, Mazowszanie, Pomorzanie, Ślężanie, Goplanie, Gołęszyce. „Geograf Bawarski” wymienia 10 plemion, które można powiązać z terenami ówczesnej Polski.
- RELIGIA** – Pogaństwo to określenie używane na opisanie wyznawców różnych religii niechrześcijańskich, zazwyczaj politeistycznych (wiara w istnienie wielu bogów) lub animalistycznych (kult zwierząt, wcielanie się bogów w zwierzęta). Jest to często określenie negatywne.
- LEGENDY** – Legendy polskie mówią też o trzech innych braciach – Bolku, Leszku i Cieszku. Opowieść powstała prawdopodobnie w XIX wieku i jest legendą o powstaniu miasta Cieszyn. Na pamiątkę spotkania braci, które ich bardzo ucieszyło, nadali miastu nazwę Cieszyn, a imię trzech braci nosi średniowieczna studnia (przy ul. Trzech Braci), która stała się jednym z symboli miasta. Drugim ważnym punktem na mapie Cieszyna jest Rotunda św. św. Mikołaja i Waława (pochodząca z XI lub XII w.).
- HISTORIA** – Rotunda św. św. Mikołaja i Waława w Cieszynie to jedyna całkowicie zachowana romańska rotunda w Polsce. Wizerunek rotundy znajduje się na banknocie 20 zł.
- FAUNA POLSKI** – Największym polskim (i europejskim) ssakiem jest żubr, zamieszkujący w średniowieczu lasy w wielu miejscach Europy. Jego waga dochodzić może do 1 tony. Polska jest obecnie jedynym miejscem w Europie, gdzie żubry przetrwały do dziś, żyją przede wszystkim w Puszczy Białowieskiej. Najmniejszym polskim ssakiem jest ryjówka malutka, która ma 4–6 cm i waży do 7 g. Ciekawostką jest fakt, że maksymalna przerwa w „posiłkach” ryjówki to 5 godzin – inaczej zwierzątko umrze z głodu.

GEOGRAFIA – Opole (pisane dużą literą) to nazwa polskiego miasta dziś znajdującego się w województwie opolskim. Miasto jest jedną z historycznych stolic Górnego Śląska i ma około 130 tys. mieszkańców. Prawa miejskie uzyskało na początku XIII wieku, co czyni z niego jedno z najstarszych polskich miast.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

FILM: *Wiedźmin*, reż. Marek Brodzki, 2001; *Korona pierwszych Piastów*, reż. Leszek Skrzydło, 1987; *Gniazdo*, reż. Jan Rybkowski, 1974.

GRY WIDEO: *Polanie* (Polska); *Polanie 2* (Polska); *Wiedźmin*, *Wiedźmin II: Zabójcy królów*, *Wiedźmin III: Dziki Gon*, *Słowianie* (<http://slowianierpg.pl/>).

LITERATURA: Andrzej Sapkowski: Saga Wiedźmin.

KABARET: T-raperzy znad Wisły, *Mieszko*.

PIOSENKA: Donatan & Cleo, *My Słowianie* (angielska wersja *Slavica*).

SERIAL: *Wiedźmin*, 2019, Netflix.

INNE: Animacja: *Historia na Szybko – Początki Państwa Polskiego* (<https://www.youtube.com/watch?v=apMIgjopi-U>).

HISTORIA W JĘZYKU

Gniezno, pierwsza stolica Polski, nazwę swą wywodzi od słowa *gniazdo*, co oznacza pomieszczenie budowane przez ptaki w celu znoszenia jaj i opieki nad młodymi, ale przenośnie od XIV w. oznacza także *ród*, *dom*, *siedlisko*. W innych językach słowiańskich rdzeń wyrazu zawiera głoski „e” lub „i”, w polskim „a” jest wynikiem przegłosu lechckiego. W dobie przedpiśmiennej rdzenne *e zmieniło się po spółgłosce miękkiej a przed twardym zębowym „z” w „a”. Ślady dawnego prasłowiańskiego *e widać w rodzinie wyrazu: *gnieździć się* i w nazwie miejscowości *Gniezno*.

Początek polskiego państwa datuje się na X w. To epoka dla języka polskiego przedpiśmienna, czyli nie istnieją żadne źródła pisane, które mogłyby jakkolwiek tezy potwierdzać. Na temat tamtych czasów istnieją więc tylko hipote-



Okładka gry Wiedźmin 3: Dziki Gon

zy (oparte na prawdopodobieństwie sądy niezupełnie pewne). Jedna z hipotez mówi, że nazwa kraju – *Polska* – pochodzi od nazwy plemienia *Polan*, a ta nazwa z kolei od *pól* uprawnych (*Polska* < *Polanie* < *pole*). Czyli *Polanie* to mieszkańcy *pól*. Polanie zamieszkiwali pola prawdopodobnie na terenach dzisiejszej Wielkopolski. Być może Polska to był pierwotnie przymiotnik: *polska* ziemia, tzn. ziemia bogata w pola (polna). Dziś słowo Polska może być rzeczownikiem, jak w nazwie powszechnie używanej na oznaczenie naszego kraju: Polska (D. Polski, C. Polsce, B. Polskę, N. Polską, Msc. Polsce, W. Polsko) lub przymiotnikiem, jak w nazwie oficjalnej: Rzeczpospolita Polska (D. Rzeczypospolitej Polskiej, C. Rzeczypospolitej Polskiej, B. Rzeczpospolitą Polską, N. Rzeczpospolitą Polską, Msc. Rzeczypospolitej Polskiej).

SŁOWIANIN, SŁOWIANIE

Geneza nazwy etnicznej (mówiąc fachowo: etnonimu) *Słowianin* mimo nasuujących się w sposób ewidentny skojarzeń z rzeczownikiem *słowo* wcale nie jest oczywista. Nazwa ta od dawna intrygowała różnych badaczy (w tym historyków i językoznawców), będąc przedmiotem licznych dociekań, a nawet sporów. Dodajmy na wstępie, że jej najstarsze poświadczenia tekstowe pochodzą z VI wieku. W postaci zlatynizowanej (*Sclavini*, *Sclaveni* lub *Sclavoni*) odnajdujemy ją w pracach pisarzy bizantyjskich, m.in. w kronikach Jordanesa czy *Historii wojen* Prokopiusza z Cezarei. Łacińskie określenie *Sclavi* (czyli Słowianie) pojawia się również w napisanej po łacinie kronice biskupa merseburskiego Thietmara, datowanej na lata 1012–1018. Jedną z pierwszych prób wyjaśnienia etymologii nazwy *Słowianie* podjęli w XVI wieku polscy historyografowie, Marcin Kromer i Maciej Strykowski, wiążąc jej pochodzenie z wyrazami *sława* bądź *słowo*. Kromer twierdził, że etnonim *Słowianie* oznacza ludzi, którzy ‘z uwagi na swą waleczność cieszą się powszechną sławą’ lub ‘znani są z tego, że dotrzymują słowa, czyli są słowni’, natomiast Strykowski uważał, że *Słowianie* to ci, którzy ‘znają słowo, mowę; posługują się



Drzwi Gnieźnieńskie



Mapa plemion polskich

słowami, czyli mówią’ w przeciwieństwie do *Niemców*, którzy – zdaniem naszych przodków – byli ‘niemi’, czyli nie mówili (skoro ich nie rozumieliśmy, to tak jakby nie mówili). W XIX i XX wieku pojawiły się próby naukowego objaśnienia omawianej nazwy. Według niemieckiego indoeuropeisty Jacoba Grimma nazwa etniczna *Słowianie* pozostawała w związku etymologicznym z wyrazami *słoboda*, *swoboda* i oznaczała ‘ludzi wolnych’. W opinii Jana Baudouina de Courtenay etnonim ten wiązał się z łacińskim *sclavus*, czyli ‘niewolnik’ i powstał na peryferiach Słowiańszczyzny, dokąd Rzymianie wyprawiali się po niewolników. Z kolei Jan Otrębski sądził, że nazwa *Słowianie* kryje w sobie praindoeuropejski rdzeń **slobh-*, tj. ‘swój’, i oznacza ‘swoich ludzi, czyli swojaków’. Współcześnie za najbardziej przekonującą uchodzi propozycja etymologiczna Jana Rozwadowskiego, zgodnie z którą etnonim *Słowianie* zawiera praindoeuropejski rdzeń **k’lew* || *k’low*, z którego rozwinął się prasłowiański **slov-* || *slav-*, oznaczający ‘mokry, wilgotny’. A zatem rozpatrywana nazwa pierwotnie odnosiła się do mieszkańców terenów wilgotnych, nawodnych. Istotnie nasi przodkowie chętnie osiedlali się nad rzekami i jeziorami,

które dostarczały środków niezbędnych do życia i były naturalnymi arteriami komunikacyjnymi.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Orle gniazdo: <https://szlakpiastowski.pl/legendy-i-ciekawostki/10-orle-gniazdo>

Napis w Panteonie w nekropolii ostatnich książąt Piastowskich w Legnicy

Kronika Thietmara, rozdział II.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

ESTONIA: Trzej Bracia to nazwa kompleksu średniowiecznych budynków mieszkalnych w Rydze. Dziś znajduje się tam Muzeum Architektury Łotwy. Trzy Siostry to trzy XV-wieczne kamienice w Tallinie.

NIEMCY: Trzej bracia pojawiają się jako bohaterowie w baśniach braci Grimm.

WIELKA BRYTANIA: Trzej bracia pojawiają się także jako jedna z kluczowych historii prowadzących do rozwiązania intrygi przedstawionej w książkach (i filmach) serii o Harrym Potterze. W baśniach Barda Beedle'a napisanych (jako dodatkowa książka) przez J.K. Rowling w 2007 r. pojawia się *Opowieść o trzech braciach*, którzy mieli trzy przedmioty, znane później jako insygnia śmierci: czarna różdżka, kamień wskrzeszenia oraz peleryna niewidka.



Kamienice Trzej Bracia w Rydze

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Proszę podać antonimy przymiotników.

- | | | |
|-------------------|------------------------|---------------|
| a) dostojny | f) dobry | zły, niedobry |
| b) zwinny | g) pierwszy | |
| c) ogromny | h) inny | |
| d) duży | i) potężny | |
| e) długi | j) niebezpieczny | |

2. Proszę napisać, z jakich kolorów podstawowych składają się te podane w ćwiczeniu. Do tworzenia nowych barw proszę wykorzystać nazwy kolorów podstawowych: **żółty, czerwony, niebieski**.

- a) pomarańczowy to **żółty i czerwony**
b) fioletowy to d) czarny to
c) zielony to e) brązowy to

3. Proszę wykorzystać nazwy kolorów i utworzyć od nich rzeczowniki.

- | | |
|--------------------------|-----------------|
| pomarańczowy – pomarańcz | czarny – |
| żółty – | szary – |
| czerwony – | biały – |
| zielony – | różowy – |
| fioletowy – | brązowy – |

4. Proszę utworzyć przymiotniki od nazw kierunków świata.

UWAGA! W języku polskim zawsze podajemy najpierw szerokość, a później długość geograficzną. Długość geograficzną podaje się zgodnie z południkiem, a szerokość z równoleżnikiem.

- północ – **północny**
południe –
zachód –
wschód –
północ/wschód –
północ/zachód –
południe/wschód –
południe/zachód –
centrum –

5. Patrząc na mapę Polski, proszę uzupełnić zdania.

- Białystok leży na północnym-wschodzie Polski.
Gniezno
Poznań
Kraków
Opole



- Katowice
- Cieszyn
- Warszawa
- województwo pomorskie
- województwo śląskie
- województwo mazowieckie
- Puszcza Białowieska

6. Zapropnuj pochodzenie znaczenia nazw podanych polskich plemion. Skorzystaj z wiedzy własnej lub wyobraźni, dopiero później sprawdź odpowiedzi w internecie.

- a) Wiślanie c) Goplanie e) Ślężanie g) Gołszyce
- b) Polanie d) Mazowszanie f) Pomorzanie

7) Wyraz *plemię* należy do specjalnej grupy rzeczowników rodzaju nijakiego w języku polskim. Na czym polega specyfika odmiany tych rzeczowników? Proszę użyć wskazanych wyrazów we właściwej formie:

Czy ktoś wie, z jakiego (plemię) pochodzili przodkowie Mieszka I?

Jakie (imię) nosili pierwsi władcy Polski?

Kto zdejmie ten ciężar z moich (ramię)?

Czy stygmaty Ojca Pio były (znamię)?

Czy dwulatki to dzieci z zarośniętym (ciemie)?

Czy wiesz, że na Śląsku w Wigilię je się siemieniotkę, czyli supę z (siemie)?

Czy ona opowiadała ci o (brzemie), jakie musiała dźwigać?

Czy wiesz, kiedy Polacy piją „strzemiennego” i co ta tradycja ma wspólnego ze
..... (strzemie).

8) W języku polskim nazwy istot młodych tworzy się między innymi za pomocą końcówki -ę i specyficznej odmiany. Są wśród nich takie, które nie mają podstawy w nazwie dorosłego zwierzęcia: *źrebię, cielę, pisklą, szczenię, prosię, jagnię*. Proszę utworzyć nazwy młodych zwierząt od nazw ich dorosłych przedstawicieli i odmienić je przez przypadki. Ułóż opowieść o wybranych młodych zwierzętach:

wzór: lew > lwię, lwięcia, lwięciu ...
 żyrafa indyk
 tygrys gęś
 orzeł kaczka
 koziół

Dziś temu celowi służą także (a właściwie przede wszystkim) sufiksy: *-ak, -ątko*. Proszę wcześniej utworzone nazwy przekształcić, używając tych sufiksów:

wzór: lew > lwię : lwiątko

ŹRÓDŁA

P. Jasienica, *Słowiański rodowód*, Warszawa 2008.

B. Zientara, *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokarolińskiej*, Warszawa 1985.

<https://historia-polski.klp.pl/a-6154.html>

<https://historia.plportal.pl/artykuly/historia-polski/polska-przed-rokiem-966-zakazana-historia>

<https://regionwielkopolska.pl/kultura-ludowa/legнды/gnieznolegenda-o-zalozeniu-gniezna.html>

<https://superhistoria.pl/sredniowiecze/slowianie/22104/Skad-wzieli-sie-Polacy.html>

<https://superhistoria.pl/sredniowiecze/59851/Wielka-wojna-przodkow-Mieszka-I.html>

CD PROJEKT®, The Witcher® są zarejestrowanymi znakami towarowymi Grupy Kapitałowej CD PROJEKT. Gra Wiedźmin © CD PROJEKT S.A. Wyprodukowane przez CD PROJEKT S.A. Wszelkie prawa zastrzeżone. Gra Wiedźmin jest osadzona w uniwersum stworzonym przez Andrzeja Sapkowskiego w serii książek jego autorstwa. Wszelkie inne znaki towarowe, nazwy i logo są znakami towarowymi lub zastrzeżonymi znakami towarowymi należącymi do swoich prawowitych właścicieli.

MAŁŻEŃSTWO

NAJLEPSZY SPOSÓB NA ZDOBYCIE PRZYJACIÓŁ I SOJUSZNIKÓW

Państwo Mieszka początkowo było jeszcze bardzo niestabilne. Zmartwieniami pierwszego polskiego władcy byli: Wieleci i silni sąsiedzi, Cesarstwo Rzymskie i Czesi, którzy mogli mu w przyszłości zagrażać. Mieszko rozumiał, że musi zyskać wsparcie któregoś z sąsiadów. Zarówno Czechy, jak i Cesarstwo były krajami chrześcijańskimi. Przyjęcie religii, którą wyznawały najsilniejsze państwa ówczesnej Europy, dawało Polsce same korzyści. Szczęśliwie złożyło się, że Bolesław I Srogi, książę Czech i sojusznik Mieszka, miał córkę, Dobrawę. Jak twierdzi Kosmas, czeski kronikarz, w chwili małżeństwa z Mieszkim w 965 roku Dobrawa była kobietą „posuniętą w latach”. Według historyków miała ona... około trzydziestu lat. Do dziś badacze spierają się nie tylko o wiek księżniczki, ale nawet o jej imię; drugą wersją imienia pierwszej żony Mieszka jest Dąbrówka. Spór ten jest wynikiem interpretacji najstarszego zapisu imienia księżniczki, który brzmiał „Dubrovka”*, a samo imię znaczy tyle co „dobra”. Mieszko był drugim mężem księżniczki.

Mieszko przywitał Dobrawę na granicy, a następnie oboje udali się na Ostrów Lednicki, który stał się prawdopodobnie miejscem chrztu Mieszka I (nie można jednak wykluczyć, że do chrztu doszło gdzie indziej, nawet poza granicami władztwa Mieszka). Z Dobrawą przybył też orszak dworski: duchowni, między nimi Jordan – pierwszy biskup Polski, i dwórkę. To oni dali początek kulturze dworskiej w Polsce. Na dworze pojawiły się osoby wykształcone, umiejące czytać, zachowujące się według pewnych zasad, które znano już na Zachodzie. Małżeństwo Mieszka z Dobrawą wprowadziło Polskę do kręgu państw, z którymi trzeba było zacząć się liczyć w Europie.

Ślub Mieszka I i Dobrawy miał i inne bardzo ważne konsekwencje dla powstającego państwa polskiego. Dzięki wsparciu Czech, Mieszko I wygrał w końcu ze Związkiem Wieleckim. W wyniku gier politycznych władcy udało

* Zapis można znaleźć w najstarszym roczniku krakowskim.



Rysunki Mieszka I i Dobrawy z pocztu królów i książąt polskich Jana Matejki

się podporządkować Małopolskę. Pierwsze roczniki odnotowały fakty dotyczące Polski: *Dobrouka ad Mesconem venit**, czyli „Dąbrówka przybywa do Mieszka”. Najważniejszym efektem tego małżeństwa był oczywiście chrzest Mieszka, a co za tym idzie proces chrystianizacji Polski.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

HISTORIA – Wieleci i Lucice to nazwy plemion tzw. Związku Wieleckiego: Chyżan, Czrezipienian, Dołężan i Redarów skupionych wokół świątyni w Radogoszczy. Pierwszy raz wspomniano o nich w II wieku. Związek Wielecki osiągnął największą potęgę około 1056 r., pokonując potężną armię niemiecką w pobliżu Przecławia. Bitwa ta odmieniła układ sił w regionie – porównywana bywa często do bitwy pod Grunwaldem. Rok później wybuchła bratobójcza wojna domowa pomiędzy plemionami, w której wyniku rozpadł się Związek Wielecki.

GEOGRAFIA – Czechy (właściwie Republika Czeska lub Czechia) – państwo leżące w Europie Środkowej bez dostępu do morza. Powstało mniej więcej w tym samym czasie co Polska pod władzą rodu Przemyślidów. Obecnie graniczy z Niemcami, Polską, Austrią i Słowacją, należy do Unii Europejskiej (od 2004 r.) i do NATO (od 1997 r.).

* Zdanie pochodzi z rocznika krakowskiego, tzw. dawnego, z roku 965.

ZNANI – Kosmas z Pragi to kanonik, uważany jednocześnie za pierwszego czeskiego kronikarza, autor spisanej po łacinie kroniki przedstawiającej dzieje kraju aż do roku 1125. Dzieło w literaturze polskiej występuje pod nazwą *Kronika Czechów*.

ZNANI – Waclaw I Święty ur. ok. 907 r. czeski książę i męczennik Kościoła katolickiego uważany za patrona Czech i Pragi. Rozpoczął chrystianizację Czech, zginął w wyniku kłótni z własnym bratem (ojcem Dobrawy). Jeden z patronów Czech.

POLITYKA – Praga to stolica Czech położona nad rzeką Wełtawą. Miasto powstało z połączenia pięciu jednostek miejskich: Starego Miasta, Nowego Miasta, Josefova, Małej Strany, Hradczan (siedziby władców czeskich). Nazwa Praga pochodzi od słowa; *práh* – próg, zbudowana nad progiem rzeczynym (obecnie znajduje się on w okolicy Mostu Karola).

GEOGRAFIA – Ostrów Lednicka to największa z pięciu wysp na jeziorze Lednica. W okresie panowania Mieszka I i Bolesława Chrobrego była jednym z głównych ośrodków administracyjnych i obronnych kraju. Dziś znajduje się tam Muzeum Pierwszych Piastów.

KULTURA – Kultura dworska w średniowieczu opierała się na systemie, w którym władca świecki otaczał się najbliższymi sprzymierzeńcami, doradcami, osobami wykształconymi. Wielkość i przepych dworu były odpowiednikiem bogactwa i wielkości państwa. Za wzór nowoczesnego władcy w średniowieczu uważany był Karol Wielki, król Franków. Na dworze mogli przebywać



Praga



Zamek na Hradczanach

najbliżsi – krewni lenników, sprzymierzeńców, a nawet podbitych władców państwa jako goście, a w rzeczywistości zakładnicy. Młody Bolesław Chrobry przebywał na dworze Ottona I jako gwarant pokoju pomiędzy Mieszkiem I a Ottonem I.

GEOGRAFIA – Księstwo Wiślan. Wiślanie to plemię zachodniosłowiańskie zamieszkujące tereny dorzecza górnej Wisły – dzisiaj Małopolska. W historiografii polskiej utarło się przekonanie, że Wiślanie byli jednym z dwóch silnych plemion polskich, zdolnych dokonać zjednoczenia polskich ziem, ale splot okoliczności spowodował, że osiągnięcie to stało się udziałem Polan.

ZNANI – Dobrawa Przemyślidka. Księżniczka czeska z dynastii Przemyślidów, księżna polska, żona Mieszka I – ich synem był Bolesław Chrobry pierwszy król Polski. Uważa się, że odegrała ważną rolę w przyjęciu przez Polskę chrztu, dlatego bywa nazywana Matką Chrzestną Polaków.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

FILMY: *Gniazdo*, reż. Jan Rybkowski, 1974; *Stara baśń. Kiedy słońce było bogiem*, reż. Jerzy Hoffman, 2003.

KABARET: T-raperzy znad Wisły, *Mieszko*, Kabaret Neo-Nówka, *Dobrawa* (16+).

LITERATURA: Józef Ignacy Kraszewski, *Stara baśń* (akcja powieści rozgrywa się na Ostrowie Lednickim).

PODCAST: *Jakim władcą był Mieszko? O początkach państwa polskiego* – audycja radiowa w serii *Polscy władcy i królowie*, prowadzi Kamil Janicki, Polskie Radio (www.polskieradio.pl).

MALARSTWO: Dobrawa według Jana Matejki.

HISTORIA W JĘZYKU

Język polski należy do rodziny języków słowiańskich, do grupy zachodniosłowiańskiej. Do tej grupy należy też język czeski, chociaż wiele w nim cech fonetycznych i gramatycznych, które zbliżają go do grupy południowsłowiańskiej. Tymi faktami można chyba motywować kłopoty z imieniem czeskiej księżniczki, która wyszła za mąż za Mieszka I. Naukowcy spierają się, które imię jest bardziej właściwe *Dobrawa* (*Dobrava*, *Doubrava*) czy też *Dąbrówka*. Jedni widzą źródło imienia w słowie *dobry*, od którego pochodzą też inne imiona np. *Dobromiła*, *Dobrosława*. Ale widać też w imieniu podobieństwo, tożsamość brzmienia z *dąbrową*, czyli ‘gajem dębowym’. Na pewno *Dobrawa* realizuje wersję czeską, a *Dąbrówka* wersję polską imienia. W imieniu *Dąbrówka* widać zarówno nosówkę „ą” charakterystyczną dla języka polskiego oraz grupę głosek „ro/ró” właściwą dla języka polskiego jako wynik prasłowiańskiej metatezy. Język czeski ma południowsłowiański rezultat metatezy w postaci grupy „ra” (np. pol. *droga* to czeska *draha*). Dlatego zapewne Polakom bardziej odpowiada imię *Dąbrówka*, które czyni księżniczkę, pierwszą władczynię Polski u boku męża Mieszka I bardziej swojską, rodzimą, naszą.

Reguły stosowania, odmiany i tworzenia nazwisk w języku polskim

UWAGA! W języku polskim zawsze odmieniamy nazwiska, jeśli tylko są odmienne!

Pragnę nadmienić, że powiadomiłem również o sprawie pana ~~Jerzy Nowak~~.
Pragnę nadmienić, że powiadomiłem również o sprawie pana Jerzego Nowaka.

1. Zawsze stosujemy szyk: imię, nazwisko (wyjątki: spisy, wykazy, indeksy).
Pragnę nadmienić, że powiadomiłem o sprawie pana ~~Nowaka Jerzego~~.
Pragnę nadmienić, że powiadomiłem o sprawie pana Jerzego Nowaka.
2. W tekście lepiej używać imienia i nazwiska, a nie samego nazwiska.
3. W zwrotach nagłówkowych stosuje się formułę: Szanowny Panie + np. tytuł, stanowisko (np. Szanowny Panie Doktorze, Szanowny Panie Dyrektorze). Niedopuszczalne jest połączenie: Szanowny Panie + (imię) nazwisko, np.: Szanowny Panie Nowak.

4. Nazwiska męskie odmieniamy wg analogicznego wzoru imion lub rzeczowników pospolitych: Kula – Kuli, Madeja – Madei (jak: knieja – kniei), Marczak – Marczaka.

Kłopotliwe dla Polaków są nazwiska zakończone na -o typu: Bugno, Kraśko. Polskie odmieniają się: Bugno – Bugny, o Bugnie, Kraśko – Kraški, o Kraśce, Kościuszko – Kościuszki, o Kościuszcze, Jagiełło – Jagiełły, o Jagielle. Obce nie odmieniają się: Hugo (szczególnie jeśli akcent pada na ostatnią sylabę; wyjątki: Russo – Russa). Nazwiska typu: Gołąb, Kozioł, Kisiel mogą się odmieniać: Gołąba/Gołębia, Kozioła/Kozła, Kisiela/Kiśla decyduje o tym właściciel nazwiska.

5. Nazwiska żeńskie z zakończeniem spółgłoskowym nie odmieniają się: Abakanowicz, Holland, Braunek.
6. Tworzenie nazwisk żeńskich. Oficjalna forma to forma męska. Żona pana Wolnego to pani Wolny, a nie Wolna (chyba że tę formę wskazała w Urzędzie Stanu Cywilnego, ale! Słowacka, a nie Słowacki), a pana Kowala to Kowal, a nie Kowalowa. Formy żeńskie nazwisk niektóre słowniki uznają już jako formy przestarzałe. Przymiotnikowe nazwiska żeńskie na -ska, -cka, -dzka odmieniają się: z panią Słowacką, inne nie: z panią Wolny. Za granicą Polki z nazwiskami na -ski, -cki, -dzki przyjmują zazwyczaj tę męską formę: Jolanta Stanowski.

Warto jednak poznać reguły:

a. nazwiska mężatek

- nazwiska zakończone na spółgłoskę i -e oraz na -ja przybierają zakończenie -owa: Kowalik – Kowalikowa, Linde – Lindowa,
- nazwiska zakończone na -a (z wyjątkiem -ja) i -g, -ga przybierają zakończenie -inal/-yna: Piętka – Piętczyna, Wróg – Wróżyna, Skarga – Skarżyna,

b. nazwiska panien

- – nazwiska zakończone na spółgłoskę i -e oraz -ja przybierają zakończenie -ówna: Kowalik – Kowalikówna, Linde – Lindówna,
- – nazwiska zakończone na -a (z wyjątkiem -ja) i -g, -ga przybierają zakończenie -anka: Piętka – Piętczanka, Wróg – Wróżanka, Skarga – Skarżanka, Pszczołka – Pszczołczanka.

7. Nazwiska małżeństw

Tworzymy przez dodanie sufiksu -owie: państwo Maria i Jan Horoszowie, Elżbieta i Krystian Lindowie.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Józef Ignacy Kraszewski, *Stara baśń* (fragmenty)

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

Małżeństwo Mieszka i Dobrawy nie było jedynym sojuszniczym związkiem w historii Polski.

WŁOCHY – Żoną polskiego króla Zygmunta Starego była Włoszka Bona Sforza d'Aragona. Bona Sforza była matką króla Polski Zygmunta II Augusta. Najbardziej znana jest z tego, że to właśnie dzięki niej do polskich kuchni trafiła włoszczyzna. Uwaga! Bona nie była szczególnie lubianą królową – uważana była za intrygantkę. Jej grób znajduje się w Bazylice św. Mikołaja w Bari.

FRANCJA – Żoną polskiego króla Jana III Sobieskiego została w 1665 roku Francuzka Maria Kazimiera d'Arquien, znana w Polsce jako królowa Marysieńka. Do Polski przybyła, mając 4 lata. Na królową Polski koronowano ją 2 lutego 1676 roku.

WĘGRY/LITWA – Żoną Władysława Jagiełły była Jadwiga Andegaweńska (po węgiersku: Hedvig), córka króla Węgier i Polski, Ludwika Węgierskiego (po węgiersku: Nagy Lajos) oraz córki bana Bośni. Splot wydarzeń spowodował, że w 1384 roku została koronowana na króla (sic!) Polski. Dwa lata później Jadwiga poślubiła Władysława Jagiełłę (który został wybrany na króla Polski w 1386 roku). Małżonkowie sprawowali współrządy. Jadwiga odegrała niebagatelną rolę także w historii Litwy, doprowadzając poniekąd do pojednania swojego męża z księciem litewskim – Witoldem.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. W języku polskim nazwiska żon tworzy się za pomocą dodania sufiksu *-owa*, *-ina* do nazwiska męża, zaś córek, dodając sufiksy *-ówna*, *-anka* do nazwiska ojca. Dziś rzadko już są one używane – zdarza się to np. w środowiskach artystycznych czy akademickich. Utwórz poprawne nazwiska żon i córek.

Robert Mateja

urzędowo: żona: Ewa; córka: Barbara

nioficznie: żona: Ewa; córka: Krystyna

Bogdan Jaskóła

urzędowo: żona: Iwona; córka: Olga

nioficznie: żona: Iwona; córka: Beata

Szymon Madula

urzędowo: żona: Jolanta; córka: Izabela

nioficznie: żona: Jolanta; córka: Karolina

Krzysztof Pszczółka

urzędowo: żona: Agnieszka ; córka: Julia

nieoficjalnie: żona: Agnieszka ; córka: Lidia

Henryk Siłacz

urzędowo: żona: Monika ; córka: Jagna

nieoficjalnie: żona: Monika ; córka: Zofia

Alfred Cichy

urzędowo: żona: Zofia ; córka: Ilona

nieoficjalnie: żona: Zofia ; córka: Alina

Piotr Anielski

urzędowo: żona: Danuta ; córka: Anna

nieoficjalnie: żona: Danuta ; córka: Marta

Kulina to żona lub

Siekłanka to córka lub

2. Utwórz zgodnie z wzorem nazwy mieszkańców poszczególnych krajów, krain, grodów i księstw historycznych i współczesnych.

	mieszkaniec	mieszkanica	liczba mnoga
Czechy			
Księstwo Wiślan	Wiślanin		
Polska	Polak	Polka	Polacy
–			Słowianie
Ukraina			
Rosja			
Białoruś			
Słowacja			
Księstwo Samona			
Bułgaria			
Chorwacja			
Europa			
Słowenia			
Serbia			
Macedonia Północna			
Bośnia i Hercegowina			
Czarnogóra			

3. Proszę uzupełnić tekst odpowiednimi formami nazwisk (Zygmunt Buń, Zenon Bunia, Zygfryd Buńko):

Umówiłam się w parku z trzema chłopakami: Zygmuntem, Zenonem i Zygfrydem Zygmuntowi przyglądałam się z daleka, Zenonowi spojrzałam w oczy na ławce, Zygfrydowi nie musiałam się przypatrywać, bo go znałam. Chciałam zobaczyć znów Zygmunta, spotkać w innych okolicznościach Zenona i zapomnieć Zygfryda Nie mogłam równocześnie umawiać się z Zygmuntem, Zenonem i Zygfrydem Postanowiłam więc powiedzieć wszystkim o wszystkich: Zygmunтови o Zenonie i Zygfrydzie i podobnie pozostałym i sprawdzić, który jednak ze mną zostanie. Siedzę teraz przy telefonie i czekam aż zadzwoni któryś pan Z.B.

ŹRÓDŁA

Z. Kurnatowska, G. Labuda, J. Strzelczyk, *Monarchia pierwszych Piastów*, Warszawa 1994.

G. Labuda, *Mieszko I*, Wrocław 2002.

<https://ciekawostkihistoryczne.pl/leksykon/dobrawa-977/>

<https://twojehistoria.pl/encyklopedia/dobrawa-przemyslidka-ksiezna-polski-965-977/>

<https://www.polskieradio.pl/7/4814/Artykul/1565426,Slub-Mieszka-i-Do-brawy-Dla-historkow-nie-mial-sensu>

CHRZEST MIESZKA I WARUNEK CZY SKUTEK MAŁŻEŃSTWA Z DOBRAWĄ?

Małżeństwo Mieszka z Dobrawą miało wielkie znaczenie nie tylko dla księcia, ale także dla ziem, którymi władał, dla rodzącego się na mapie Europy państwa – Polski. Niektórzy uważają, że małżeństwa były kiedyś układami biznesowymi i taki też wymiar miał związek księcia polskiego i księżniczki czeskiej – Mieszko poprzez małżeństwo zawarł sojusz z Czechami, w zamian musiał ochrzcić siebie i swój kraj. Część historyków twierdzi, że dlatego Mieszko pojął za żonę właśnie Dobrawę. To małżeństwo pozwoliło mu osiągnąć polityczny cel, jakim było pokonanie Wieletołów.

Dlaczego Mieszko, poganin, zdecydował się przyjąć chrzest? Można dać wiary pogładowi, że... do przyjęcia chrztu Mieszka namówiła żona!* Dobrawa była gorliwą chrześcijanką, więc – według Anonima tzw. Galla – nie chciała dzielić łoża z mężem-poganinem. Ale większość historyków wskazuje na względy polityczne. Dąbrowka, jako wykształcona osoba, wiedziała, że przyjęcie chrztu wprowadzi Mieszka oraz Polskę w inny krąg kulturowy. Wszystkie najsilniejsze i najbardziej znaczące kraje w Europie były już chrześcijańskie. Chrzest i kontakty z chrześcijańskimi dworami dały Mieszkowi ogładę, poznał kulturę dworską i otrzymał rangę *cesarskiego przyjaciela*** . A w średnio-wiecznej Europie przyjaciół warto było mieć.

Nie znamy dokładnego miejsca, w którym Mieszko ze swoim dworem przyjął chrzest, ale uważa się, że był to Ostrów Lednicki. Nie da się podać pewnej daty tego wydarzenia. Często spotyka się termin 14 kwietnia 966 roku. W tymże roku, 14 kwietnia wypadała Wielkanoc, w czasie której zwyczajowo dokonywano chrztów, ale nie jest to data pewna. Chrztu udzielił Mieszkowi biskup Jordan, który przybył do Polski w orszaku Dobrawy. Oczywiście, chrystianizacja Polski była procesem wieloetapowym. Najpierw ochrzczono Mieszka i jego dwór, później wszystkie wyższe warstwy społeczne, a na końcu zwykłych poddanych. Chrystianizacja Polski trwała długo; Polska stała się państwem prawie w całości

* J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*. Poznań 2002, s. 40.

** J. Dobosz, *Monarchia i możni...*

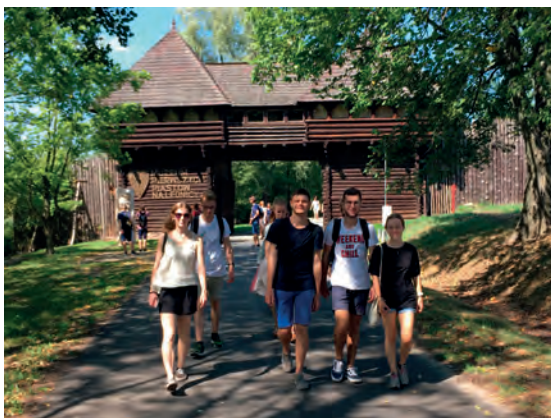
chrześcijańskim dopiero pod koniec XII wieku*. W tym procesie uczestniczyli misjonarze, krzewiący wiarę wśród ludu.

Chrzest Polski miał fundamentalne znaczenie. Mieszko i Dobrawa dali państwu silne fundamenty – władcy europejscy musieli traktować Polskę poważnie, a Mieszka uznać za *brata w wierze*. Tym samym tworzyły się coraz mocniejsze podstawy polskiej tożsamości, ponieważ oprócz osoby władcy, ludzi mieszkających na terenie państwa Mieszka łączyło coś więcej: wspólna wiara. Plemiona pogańskie, mimo że wyznawały podobnych bogów i miały podobny system wierzeń, były zbyt zróżnicowane religijnie i tożsamościowo, by stworzyć stabilną wspólnotę – naród.

W roku 2019 ustanowiono 14 kwietnia dniem obchodów Święta Chrztu Polski.



Rekonstrukcja Ostrowa Lednickiego z X/XI wieku



Ostrów Lednicki

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

ZNANI POLACY – Gerard Labuda (1916–2010) to polski historyk, który specjalizował się m.in. w historii słowiańszczyzny zachodniej, w tym Pomorza i Kaszub. Był mediewistą, czyli zajmował się historią średniowiecza. W latach 60. był rektorem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

* <https://www.national-geographic.pl/historia/jak-naprawde-wygladal-chrzest-polski-historyk-op-owiada-o-szczegolach> [dostęp: 16.11.2019].

Uwaga! Aby poznać początki istnienia państwa polskiego, warto zajrzeć do prac Pawła Jasionicy. Jasionica napisał cykl książek o historii Polski, w których skład wchodzi: *Polska Piastów*, *Polska Jagiellonów* oraz *Rzeczpospolita Obojga Narodów*. O polskiej literaturze okresu średniowiecza pisała Teresa Michałowska, m.in. o pierwszych utworach, które powstały w Polsce i po polsku. O wcześniejszych dziejach terenów, na których powstało państwo polskie pisał Aleksander Gieysztor, jego książka *Mitologia Słowian* opowiada o wierzeniach przodków Polaków. Wybitny językoznawca, Zenon Klemensiewicz, najdawniejsze zabytki piśmiennictwa polskiego opisał i zanalizował w *Historii języka polskiego*.

NAUKA POLSKA – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu powstał w 1919 roku (to czwarty najstarszy działający uniwersytet w Polsce). Jego pierwsza nazwa to Uniwersytet Polski w Poznaniu.

HISTORIA – Chrystianizacja to proces polegający na wypieraniu z danego terenu religii etnicznych i zastępowaniu ich religią chrześcijańską. Najsilniejsze zabiegi chrystianizacyjne prowadzone były w okresie średniowiecza, spowodowane rosnącymi w tamtym okresie wpływami papieżstwa.

KUCHNIA POLSKA – Rogale świętomarcińskie to specjalne rogalie z nadzieniem z białego maku. Są tradycyjnie wypiekane w Poznaniu i innych miastach Wielkopolski. Tradycja sięga czasów pogańskich (kształt rogów byka składanego w ofierze), potem została przejęta przez kościół chrześcijański i wtórnie powiązana ze św. Marcinem (kształt podkowy, którą zgubił koń świętego). Aby dana cukiernia mogła chwalić się, że sprzedaje takie właśnie rogaliki, musi dostać specjalny certyfikat; 30 października 2008 roku nazwa „rogał świętomarciński” została wpisana do rejestru Chronionych Nazw Pochodzenia, Chronionych Oznaczeń Geograficznych oraz Gwarantowanych Tradycyjnych Specjalności w Unii Europejskiej.



Rogale świętomarcińskie

MISJONARZ – osoba wysłana przez kościół lub inną wspólnotę wyznaniową, aby propagowała wiarę chrześcijańską – zgodnie ze słowami Jezusa Chrystusa „idźcie i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28,19).

JĘZYK POLSKI – Tożsamość narodowa to sposób postrzegania swojej odrębności wobec innych narodów, który konstruowany jest przez symbole państwowe: flagę, godło, hymn i/lub symbole narodowo-kulturowe: język, religię, świa-

domość pochodzenia, historię narodu, kulturę, terytorium itd. Tożsamość narodowa może przybierać formy pozytywne – patriotyzm i negatywne – szowinizm i nacjonalizm.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

FILMY: *Gniazdo*, reż. Jan Rybkowski, 1974; *Spór o historię. Chrzest Polski* (TVP).
MALARSTWO: Jan Matejko, *Zaprowadzenie chrześcijaństwa R.P. 965* (obraz można zobaczyć na Zamku Królewskim w Warszawie); Jan Matejko, *Mieszko I*, rysunek, Jan Matejko, *Chrzest Litwy* (cykl: Poczet królów i książąt polskich).
PIOSENKA: Anno Domini, *Chrzest Polski 966*.

HISTORIA W JĘZYKU

Początki państwa polskiego, które liczymy od chrztu Polski w 966 r. związane są też z pierwszą w historii języka polskiego falą zapożyczeń. To zapożyczenia leksyki związanej z wiarą, chrześcijaństwem, religią, które weszły do języka polskiego poprzez język czeski, czasami z pośrednictwem niemieckim, a jej źródła są w łacinie:

anioł – z czeskiego *anjel* (w dzisiejszym czeskim: *anděl*), z łacińskiego: *angelus*; w wyrazie polskim widoczne są fonetyczne i ortograficzne zmiany charakterystyczne dla języka polskiego: „l” > „ł”, a przed twardą zębową głoską „ł” ok. X wieku pierwotne „e” (po spółgłoskach miękkich) zmieniano się „o” – ten proces nazywany jest przegłosem polskim i pozostawił ślad w postaci oboczności e : o w odmianie i rodzinach wielu wyrazów polskich: *anioł*, ale *anielski*; *biorę*, ale *bierzesz*; *niosę*, ale *niesiesz*; *ogolony*, ale *ogoleni* itp.;

pacierz – wyraz dziś zastąpiony słowem *modlitwa*, używany raczej tylko w sytuacjach podniosłych, w kościele, czasem też wobec młodszych dzieci używa się zdrobnienia *paciorek* (również z przegłosem polskim e : o); pochodzi z łacińskiego początku modlitwy: *Pater noster*, czyli *Ojcze nasz*; ok. XIII w., kiedy zachodziła tzw. polska intensyfikacja palatalizacji (= intensyfikacja miękkości: to wtedy powstały polskie spółgłoski palatalne = środkowojęzykowe: ś, ź, ć, dź), pierwotnie zmiękczone [t'] zmieniło się miękkie, palatalne „ć”;

kościół – wyraz przejęty ze staroczeskiego ze źródła łacińskiego: *castellum*, oznaczającego ‘miejsce obwarowane, zamek’ (stąd i w języku angielskim *castle*, w greckim *κάστρο*, irlandzkim *caisleán*, niderlandzkim *kasteel* itd.); tu też widać polską intensyfikację palatalizacji, więc st > ść i przegłos polski, więc e > o > ó; warto dodać, że w późniejszym czasie jeszcze raz skorzystaliśmy z tego źródła i zaadaptowaliśmy wyraz do języka polskiego jako *kasztel*, czyli ‘twierdza obronna’;

chrzest – wyraz, który do XVI wieku był używany z początkowym „k”: *krzest* (zresztą do dzisiaj taka właśnie postać tego wyrazu pozostała w wielu pol-

skich gwarach i dialektach: *krzest, krzciny, matka krzestno*, w większości języków słowiańskich także zachowało się „k”: słoweńskie i słowackie *krst*, czeskie: *křest*, serbskie: *крштење*, bułgarskie: *кръщение*); pochodzenie wyrazu nie jest całkiem pewne – wywodzony jest od słowa *krzyż* (łac. *crucis*) i *Chrystus*.

Słowo *chrzest* ma kilka znaczeń: 1. sakrament, który odpuszcza grzech pierworodny, 2. oficjalne przyjęcie religii chrześcijańskiej przez jakiś kraj lub naród, 3. uroczystość otwarcia jakiejś instytucji, oddania do użytku jakiegoś obiektu, zwykle okrętu, połączona z nadaniem mu imienia, 4. nadanie imienia, 5. (bojowy) uczestniczenie po raz pierwszy w jakiejś akcji, znalezienie się po raz pierwszy w jakiejś sytuacji lub w jakimś miejscu, 6. przyjęcie do jakiejś społeczności po przejściu różnego rodzaju prób, 7. metaforycznie: *chrzczone piwo, paliwo* itp. – takie, do którego została dolana woda.



Chrzest

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Kronika Galla Anonima (za: http://lektury.kochamjp.pl/teksty/_kronika_Galla_Anonima_tekst.pdf)

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

LITWA: W Polsce uważa się, że w XIV wieku ostatnim krajem w Europie, który nie przyjął chrztu była Litwa. Tak naprawdę dotyczyło to tylko ok. 10% kraju – ziem rdzennie litewskich. Niewątpliwie wiązały się z tym jednak m.in. ataki Krzyżaków na to państwo. W związku z tym król Władysław Jagiełło (wcześniej już ochrzczony w prawosławiu) jako wielki książę litewski przyjął jeszcze raz chrzest katolicki wraz z Litwą (1387–1388 r.). Obraz *Chrzest Litwy* namalowany przez polskiego malarza Jana Matejkę można zobaczyć na Zamku Królewskim w Warszawie.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Dopasuj słowa do odpowiednich religii. Uwaga, niektórych słów można użyć więcej niż jeden raz.

kościół, świątynia, meczet, synagoga, karma, klasztor, nirwana, Budda, Dharma, mahometanizm, Jezus, Abraham, Mojżesz, prorok, Dawid, modlitwa, ramadan, sunnita, szyita, katolik, prawosławie, protestantyzm, jałmużna, pielgrzymka, Mekka, Częstochowa, objawienie, wyznanie wiary, krzyż, półksiężyc, Koran, Biblia, Tora, apostołowie, ewangelia, sakrament, papież, ksiądz, pastor, pop, mnich, mułła, Izrael, rabin, koszerne jedzenie, synod, msza, nabożeństwo.

chrześcijaństwo	islam	buddyzm	judaizm

Jeśli potrafisz, dopisz kilka nowych słów do każdej z religii.

2. Uzupełnij tabelę według wzoru.

<i>chrześcijaństwo</i>	<i>chrześcijanin</i>	<i>chrześcijanka</i>
islam		
hinduizm		
buddyzm		
sikhizm		
judaizm		
bahaizm		
katolicyzm		
protestantyzm		
prawosławie		
szyizm		
sunnizm		
luteranizm		
husytyzm		
anglikanizm		
kalwinizm		

Inne ćwiczenia: *(Nie)codzienny polski. Teksty i konteksty*, A. Tambor, Katowice 2018.

3. Utwórz przymiotniki i rzeczowniki będące nazwami lub określeniami instytucji od podanych słów.

- a) król – królewski – królestwo
- b) książę – –
- c) cesarz – –
- d) papież – –
- e) monarcha – –
- f) sułtan – –
- g) biskup – –
- h) car – –

4. Uzupełnij wyrażenia słowami wybranymi z poprzedniego ćwiczenia. Uwaga! Niektórych słów można użyć więcej niż jeden raz, a innych w ogóle.

Bulla, rodziny, Zamek
..... na Wawelu, konstytucyjna, brytyj-
ska, Pałac w Żaganiu, Sióło, insygnia ...
....., parlamentarna, brytyjska rodzina

Inne ćwiczenia: *(Nie)codzienny polski. Teksty i konteksty*, A. Tambor, Katowice 2018.

5. Spróbuj rozszyfrować podane imiona pochodzenia słowiańskiego. Z czym/z jakimi słowami mogą być one związane?

- a) Mieszko
- b) Bronisław
- c) Czibor
- d) Bogusława
- e) Siemomysł
- f) Czesława
- g) Świętopełk
- h) Dobrosława
- i) Mściwoj

ŹRÓDŁA

K. Janicki, *Żelazne damy. Kobiety, które zbudowały Polskę. Historie prawdziwe*, Kraków 2015.

J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*.
Poznań 2002.

A. Tambor, *(Nie)codzienny polski. Teksty i konteksty*, Katowice 2018.

<https://www.national-geographic.pl/historia/jak-naprawde-wygladal-chrzest-polski-historyk-opowiada-o-szczegolach>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Mieszko_I#/media/Plik:Mieszko1.jpg

POLAK, LITWIN, DWA BRATANKI?

Jadwiga została królem (tak!) Polski w 1384 roku. Miała w tym czasie jedenaście lat i od siedmiu była zaręczona z Wilhelmem Habsburgiem. Szlachta bardzo nie chciała, żeby Habsburg został mężem Jadwigi. Habsburgowie dążyli do tego, aby mieć wpływy w Koronie, a małżeństwo Wilhelma z Jadwigą byłoby idealnym sposobem, aby zdobyć władzę w Polsce. Jadwiga została więc ostatecznie żoną Jagiełły, księcia litewskiego. Dla obojga było to małżeństwo bardzo opłacalne. Jagiełło był poganinem, Litwa była pogańska, a tuż obok wyrósł nowy wróg – Państwo Krzyżackie, które pewnie niedługo znalazłoby pretekst do ataku na kraj Jagiełły. Polska z kolei mogłaby się pochwalić sukcesem w chrystianizacji ostatniego pogańskiego kraju w Europie. Jako wielki organizm państwowy, Polska i Litwa, mogły próbować odzyskać Ruś Czerwoną od Węgier.

Taki układ był bardzo korzystny, a jego warunki ustalono w 1385 roku w Krewie. Zanim jednak doszło do podpisania dokumentów, które łączyły dwa państwa, negocjowano ponad rok. Sojusz Litwy i Polski został nazwany unią polsko-litewską albo unią krewską. Oczywiście, nie zapomniano o Wilhelmie Habsburgu, wielkim przegranym tego układu. Jadwiga i Wilhelm zostali zaręczeni w dzieciństwie, a ceremonia miała charakter zaślubin. Wilhelm nie mógł pogodzić się z faktem, że nastoletnia Jadwiga wyjdzie za mąż za poganina, Jagiełłę, i to on, a nie Wilhelm, dostanie koronę Polski. Jagiełło musiał zapłacić Habsburgowi 200 złotych monet, a Jadwiga musiała oficjalnie zerwać zaręczyny. Bardzo ważnym punktem unii było przyjęcie chrześcijaństwa przez Jagiełłę i chrystianizacja





Ślub Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (kadr z filmu *Korona królów*)

Litwy. Tak jak czterysta lat wcześniej Mieszko I przyjął chrzest z rąk Czechów, poślubił Dobrawę i wprowadził swój kraj do grona państw nowoczesnych, chrześcijańskich, podobnie postąpił Jagiełło, decydując się na unię w Krewie i małżeństwo z Jadwigą. Ich ślub miał miejsce w 1386 roku na Wawelu.

Dokument unii krewskiej mówi o inkorporowaniu Litwy przez Polskę, czyli „wchłonięciu” jej terytorium, stworzono jeden organizm państwowy. Polska i Litwa zostały związane unią na wiele lat. Wielokrotnie później potwierdzano i rozwijano warunki unii krewskiej, np. unią horodelską czy unią lubelską. Dążono do tego, aby Polska i Litwa były silnym państwem. Litwa zachowała sporą suwerenność, ale Polacy patrzyli na kraj cały czas czujnym okiem – na przykład szlachta litewska wybierała swojego księcia, ale przy udziale polskich możnych.

Dzieło, które rozpoczęli Jagiełło z Jadwigą, miało swój finał niemal 400 lat później w jednym z najważniejszych dokumentów w historii Polski, w Konstytucji 3 maja z 1791 roku – w nim ostatecznie uznano Polskę i Litwę za jeden kraj, choć stało się to w przededniu długotrwałego zniknięcia Polski z mapy Europy.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA: Dokument unii krewskiej przechowywany jest w Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie.

GEOGRAFIA: Krewo – to miasteczko na obszarze dzisiejszej Białorusi w obwodzie grodzieńskim.

NAUKA POLSKA: W 1400 roku królowa Jadwiga ufundowała odnowienie Akademii Krakowskiej (późniejszego Uniwersytetu Jagiellońskiego). Dzięki temu Akademia przetrwała, a Jadwiga stworzyła fundamenty pod jedną z najważniejszych uczelni wyższych w kraju.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

MALARSTWO: Napoleon Orda, *Zamek w Krewie*, rycina z XIX wieku; Obraz upamiętniający Unię w Krewie R.P. 1861 rok, Muzeum Przyppkowskich w Jędrzejowie; *Portret królowej Jadwigi Andegaweńskiej* L.P. 1768–1771, Zamek Królewski w Warszawie; *Portret Władysława Jagiełły*, XVI w., Muzeum Diecezjalne w Sandomierzu.

FILM: *Baba z berłem – Jadwiga*. Kanał Youtube: Historia bez cenzury.

SERIAL: *Korona królów*, sezon 3, reż. Wojciech Pacyna (TVP), 2019.

HISTORIA W JĘZYKU

Tekst aktu *Unii* rozpoczyna oświadczenie: „**My** Jagiełło, z mocy boskiej wielki książę litewski, Rusi pan i dziedzic przyrodzony, **oznajmujemy...**”. Mówienie o sobie w liczbie mnogiej jest charakterystyczne dla dawnych władców, ta kategoria gramatyczna nosi nazwę *pluralis majestatis*, służy podniesieniu czy też podkreśleniu dostojeństwa, prestiżu, majestatu władzy. Dziś używana raczej żartobliwie.

Używanie liczby mnogiej dla wyrażenia szacunku, okazania prestiżu pozostało do dziś w niektórych dialektach. Na Śląsku używa się form tzw. „dwojenia” (2. osoba lm) wobec osób starszych: *dejcie mi to, ciotko* oraz „trojenia” (3. osoba lm) wobec najstarszych w rodzinie: *babko, przidom tukej*.

Generalnie w języku polskim dziś występują dwie formy liczby gramatycznej: pojedyncza (*singularis*) i mnoga (*pluralis*), choć w początkach rozwoju polszczyzny używano także liczby podwójnej (*dualis*). Służyła ona mówieniu i pisaniu o rzeczach występujących w parach: *dwie niewieście, dwie słońcy*, np. w *Szachach* Jana Kochanowskiego:

Napoły żywe białe, czarne konie,
Walą się prawie na obiedwie stronie.

Do dziś w języku polskim pozostały ślady po liczbie podwójnej w odmianie rzeczowników, których desygnaty z natury rzeczy występują podwójnie: *ręce, uszy, oczy*. Już sam mianownik liczby mnogiej tych rzeczowników ma taką właśnie archaiczną końcówkę: *ręc-e* (inne żeńskie rzeczowniki, których temat kończy się na *-k-* mają końcówkę *-i*: *studentki, kartki, męki*), *oczy, uszy* (inne rzeczowniki nijakie mają końcówkę *-a*: *okna, zadania, słońca*), końcówki będące pozostałością po liczbie podwójnej występują także w przypadkach zależnych: *rękoma, w rękui, oczy-*

ma, uszyna. Można, oczywiście, po polsku używać wyrazów: *oka* (otwory w sieci, tłuszcz na powierzchni rosołu) i *ucha* (uchwyty dzbanka, garnka, torby).

Ciekawostką pod względem liczby są również w języku polskim wyrazy, które:

- mają tylko liczbę pojedynczą (*singularia tantum*): *płyn, woda, mąka, piasek*
- mają formę tylko liczby mnogiej (*pluralia tantum*): *imieniny, okulary, spodnie, drzwi*, niektóre nazwy miejscowe – *Katowice, Suwałki, Ateny, Beskidy, Tatry, Śniardwy* itp.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Akt Unii Polski i Litwy podpisany w Krewie dnia 14 sierpnia 1385 roku [tekst polski: H. Mościcki *Unia Litwy z Polską. Dokumenty i wspomnienia*, Warszawa–Lublin–Łódź 1919].

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

BIAŁORUŚ: w Krewie można zobaczyć ruiny zamku, w którym podpisano unię.

LITWA: Imię Jagiełły po litewsku brzmi Jogaila. Był synem Olgierda i jego drugiej żony Julianny, wnukiem Giedymina. Objął tron wielkksiążęcy w Wilnie w 1377 r. po śmierci Olgierda, odsunawszy od władzy swojego stryja, współksięcia Kiejstuta.

WŁOCHY: W 1386 roku rozpoczęto budowę katedry w Mediolanie, która jest do dziś jedną z najpiękniejszych w Europie.

GRUZJA: W 1386 roku wojska mongolskiego wodza Timura Chromego (Tamerlana) dotarły na granice Europy, zdobywając Tyflis (dzisiejszą stolicę Gruzji, Tbilisi).



Katedra w Mediolanie



Grobowiec Tamerlana w Samarkandzie
(dziś: Uzbekistan)

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Jakie zmiany wprowadziło podpisanie unii polsko-litewskiej?

- a)
- b)
- c)

2. W tekście użyto następujących przymiotników: *ważny, nowoczesny, silny, duży, czujny, korzystny*. Proszę dopisać stopień wyższy i najwyższy, a następnie utworzyć zdania ze stopniem najwyższym przymiotnika.

Wzór: ważny – ważniejszy – najważniejszy

Najważniejsze dla Kazimierza Wielkiego było posiadanie syna.

nowoczesny –

.....

silny –

.....

duży –

.....

czujny –

.....

korzystny –

.....

3. Korzystając z tekstu, proszę napisać, jakiego wyrazu lub wyrażenia dotyczą podane definicje:

Wzajemne przyrzeczenie sobie małżeństwa –

.....

Mężczyzna pozostający z kobietą w związku małżeńskim –

.....

Kobieta pozostająca z mężczyzną w związku małżeńskim –

.....

O kobiecie, która zawiera związek małżeński mówimy, że (co robi?) –

.....

Wziąć z kimś ślub to inaczej –

.....

O mężczyźnie, który zawiera związek małżeński mówimy, że (co robi?) –

.....

4. Proszę przyjrzeć się fotografii Dagmary Bryzek – serialowej królowej Jadwidze (*Korona królów* – TVP). Proszę zaznaczyć zgodnie z prawdą.

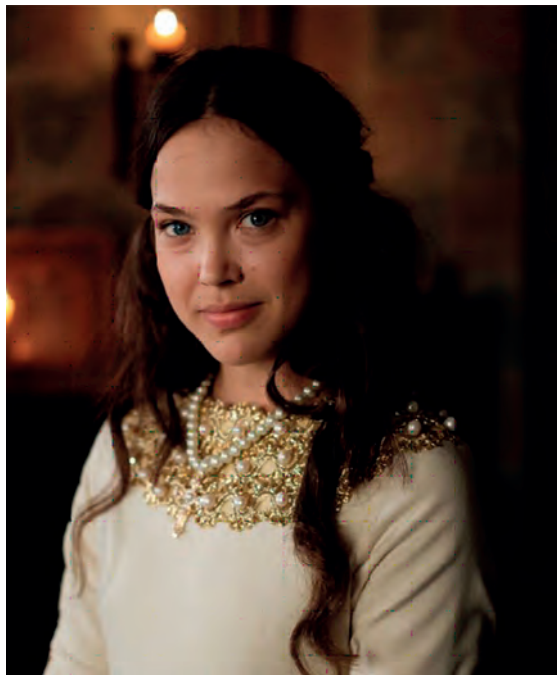
Ta kobieta ma:
zielone oczy
niebieskie oczy
piwne oczy

Ona jest:
blondynką
szatynką
brunetką

Ona jest:
młoda
stara
w średnim wieku

Jej twarz jest:
kwadratowa
owalna
okrągła

Ma włosy:
krótkie i kędzierzawe
długie i proste
długie i falujące



ŹRÓDŁA

G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. I, *Trudne początki*, Poznań 1998.

R. Frost, *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej*, t. 1, Poznań 2018.

<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1199867,Unia-w-Krewie-%e2%80%93-poczatek-dziejow-polskolitewskich> [dostęp: 17.01.20]

BITWA POD GRUNWALDEM

Krzyżacy bardzo sprawnie zorganizowali swoje państwo i mieli ogromne ambicje, by poszerzać granice swego panowania. W XIII wieku zdobywali kolejne tereny gramy politycznymi i falsyfikowaniem dokumentów (np. na podstawie sfalsyfikowanego przywileju kruszwickiego uzyskali ziemię chełmińską). Sytuacja stawała się trudna w XIV wieku – między braćmi zakonnymi a Polską wystąpiły pierwsze konflikty zbrojne. Pomorze Gdańskie, po raz kolejny w historii Polski, stało się areną walk. Jedno z księstw Cesarstwa Rzymskiego, Brandenburgia, zajęło właśnie ten teren, a ówczesny władca Polski, Władysław Łokietek, był zbyt słaby, żeby odeprzeć atak. Poprosił więc o pomoc sąsiadów, Krzyżaków.

Krzyżacy odbili Pomorze Gdańskie, ale nie mieli zamiaru oddawać go Koronie. Łokietek podał Krzyżaków pod sąd papieski w Inowrocławiu. Wyrok nakazywał im oddanie terenów Polsce, ale Krzyżacy wyroku nie wykonali. W kolejnych latach zawiązali sojusz z królem Czech – Janem Luksemburskim. Zaatakowano Polskę z dwóch stron – od strony południa i północy. Na szczęście dla Polaków król Czech działał zbyt wolno. Krzyżacy musieli wycofać się z walki (po drodze spalili i zniszczyli niektóre grody, np. Konin). We wrześniu 1331 roku król Łokietek zaatakował tę część wojsk Zakonu, która jeszcze prze-



Kadr z filmu *Krzyżacy*



Jan Matejko, Bitwa pod Grunwaldem



Pomnik Zwycięstwa Grunwaldzkiego



Pomnik Grunwaldzki w Krakowie

bywała na terenach polskich. Bitwą pod Płowcami król osiągnął cel – Krzyżacy musieli uciekać. Kazimierz Wielki (syn Łokietka), zawarł w 1343 roku w Kaliszu z Krzyżakami pokój, który nazywano wtedy wieczystym. W wyniku rozejmu Polska odzyskała Kujawy, ale król Kazimierz musiał zrzec się prawa do Pomorza Gdańskiego – które faktycznie kontrolowali Krzyżacy.

Pokój z Krzyżakami nie trwał długo. Na czele Zakonu stanął Ulrich von Jungingen, który nie chciał więcej rozejmów z Polską. Polska, za sprawą małżeństwa Jadwigi z Jagiełłą zacieśniła swoje relacje z Litwą, czego Krzyżacy się obawiali. Na początku XV wieku doszło do zaostrzenia konfliktu z Krzyżakami. Państwo Zakonne rozdzielało terytorium zwane Żmudzią, na którym w 1409 roku doszło do buntu. Polska i Litwa wspierały Żmudź, licząc, że bunt osłabi Krzyżaków. Krzyżacy z kolei mieli wsparcie króla Węgier i państw zachodniej Europy. Polski król zażądał

oddania ziem, wypłaty odszkodowań oraz pozostawienia Żmudzi w spokoju. Zakon nie akceptował tych warunków. Wojska polskie, litewskie i krzyżackie spotkały się pod wsią Grunwald. Według różnych obliczeń wojsko Władysława Jagiełły liczyło od 29 do 35 tysięcy ludzi, w tym: jazda ciężka, lekka i piechota. Krzyżacy dysponowali 21 tysiącami rycerzy i pomocników.

15 lipca 1410 roku wojska krzyżackie i polsko-litewskie stanęły naprzeciwko siebie. Ulrich von Jungingen razem z wojskiem czekał w pełnym słońcu na polu bitewnym. Jagiełło liczył, że zakonnicy i ich rycerze ubrani w ciężką

zbroję osłabną, czekając w upalny dzień na pustym polu. Zniecierpliwiony mistrz zakonu postanowił upokorzyć i w ten sposób sprowokować króla Jagiełłę. Wysłał dwóch posłańców z dwoma nagimi mieczami (czyli bez pochwy – osłony na miecz). Polski król zdecydował się zaatakować. Bitwa trwała do wieczora i przez większość czasu wygrywały ją wojska unii polsko-litewskiej. Kryzys nastąpił po kilku godzinach, kiedy rycerze krzyżacy prawie zdobyli chorągiew Korony. Wtedy jednak wojska litewskie otoczyły Zakon. Pod koniec walki rycerze króla Jagiełły zdobyli obóz krzyżacki. W walce zginęli wszyscy najważniejsi i najwyżsi stopniem zakonnicy – tzw. starszyzna, w tym sam wielki mistrz zakonu, Ulrich von Jungingen. Zakon poniósł klęskę.

Polski król zachował się bardzo honorowo, ponieważ ciało zabitego wielkiego mistrza kazał odesłać do Malborka, by bracia zakonnicy mogli je pochować z szacunkiem. Jagiełło udowodnił Europie, że jest dobrym strategiem i królem, z którym trzeba się liczyć. Pozycja Korony wzrosła w oczach innych krajów, a Jagiellonowie stali się jedną z najświetniejszych dynastii europejskich.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA: W Malborku znajduje się zamek krzyżacki wybudowany w XIV wieku – główna siedziba Krzyżaków.

GEOGRAFIA: W Stębarku, w województwie warmińsko-mazurskim znajduje się Muzeum Bitwy pod Grunwaldem.

GEOGRAFIA: Pole bitwy znajduje się pod wsią Grunwald w województwie warmińsko-mazurskim. Na polu znaleźć można liczne obiekty poświęcone pamięci bitwy, np. granitowy obelisk, maszty z polskimi i polsko-litewskimi flagami, ruiny kaplicy pobitewnej czy Kamień Jungingena.

ZABYTKI: W Krakowie na placu Jana Matejki znajduje się Pomnik Grunwaldzki, ufundowany przez Ignacego Jana Paderewskiego. Pomnik został zburzony w 1939 roku przez Niemców, zrekonstruowany w 1979 r.

LITERATURA: Henryk Sienkiewicz, polski pisarz, laureat Nagrody Nobla, autor m.in. powieści historycznej *Krzyżacy*, która kończy się literackim opisem bitwy pod Grunwaldem.

WYDARZENIA: Co roku 15 lipca na polach grunwaldzkich odbywają się rekonstrukcje – inscenizacje bitwy pod Grunwaldem, organizowane przez bractwa rycerskie z całej Polski.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

FILM: *Krzyżacy*, reż. Aleksander Ford, 1960; *Z ciupagą na Grunwald*, autor: Historia bez cenzury, platforma: Youtube; *Wielkie Konflikty – odc.6 „Jagiełło vs. Krzyżacy”*, autor: G.F. Darwin, platforma: Youtube.

SERIAL: *Alternatywy 4*, odc. 4 *Profesjoniści*, reż. Stanisław Bareja, 1983.

MALARSTWO: Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, 1872–1878; Jan Matejko, Władysław Jagiełło z Witoldem modlący się przed bitwą pod Grunwaldem, 1855; Diebold Schilling, *Bitwa pod Grunwaldem*, XV wiek; Feliks Sypniewski, *Przed bitwą pod Grunwaldem*, 1852; Wojciech Kossak, *Grunwald*, 1931.

KARYKATURA: Stanisław Wyspiański, *Bitwa pod Grunwaldem*.

HISTORIA W JĘZYKU

Jednym z istotnych dla początkowej fazy rozwoju języka polskiego procesów był zanik i wokalizacja jerów. Jery były pozostałością z języka prasłowiańskiego – hipotetycznego wspólnego przodka języków słowiańskich. Nazywane były półsamogłoskami, gdyż były samogłoskami krótszymi od krótkich. W systemie samogłoskowym występowały jery przednie, czyli miękkie (bo miękzczyły, czyli palatalizowały poprzednią spółgłoskę), oraz tylne, czyli twarde. Jery w każdym z języków słowiańskich rozwijały się inaczej, np. w języku rosyjskim zachowały się jako znaki: miękki i twarde (ь, ъ). W niektórych językach ich losy zależały od pozycji w wyrazie – do takich języków należy język polski. Jeśli jer znajdował się w sylabie poprzedzającej sylabę z innym jerem, zajmował pozycję mocną i w języku polskim wokalizował się w samogłoskę e, jery w pozycji słabej zanikały. Stąd w języku polskim oboczność (alternacja): e : Ø, zwana „e ruchomym”. Oznacza to, że temat fleksyjny lub temat słowotwórczy niektórych wyrazów w niektórych jego formach zawiera samogłoskę e, a w niektórych jej nie ma. Przykładami takich wyrazów mogą być:

bitwa – dopełniacz liczby mnogiej: *bitew*, przymiotnik: *bitewny* – Pod Grunwaldem panował zgiełk **bitewny**, a sama **bitwa** była jedną z najważniejszych **bitew** w historii Polski.

pochwa – dopełniacz liczby mnogiej: *pochew* – Krzyżacy wręczyli Władysławowi dwa nagie miecze, czyli miecze wyjęte z **pochew**, choć zazwyczaj przed walką rycerz trzymał miecz w **pochwie**.

litwa – przymiotnik: *litewski* – Ścisłe relacje z **Litwą** zapoczątkowane małżeństwem Jadwigi Andegaweńskiej z Władysławem Jagiełłą zostały przypieczętowane unią polsko-**litewską**.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Jan Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, XV wiek.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

USA: W Nowym Jorku znajduje się pomnik Władysława Jagiełły z napisem „Król Jagiełło, Król Polski, Wielki Książę Litewski, założyciel wolnego związku ludów Europy środkowo-wschodniej, zwycięzca nad krzyżackimi



Pomnik Władysława Jagiełły w Nowym Jorku

najeźdźcami pod Grunwaldem, 15 lipca 1410”.

SZWECJA: Jeden z ważnych dokumentów z czasów grunwaldzkich został znaleziony na polach Grunwaldu przez szwedzkiego historyka Svena Ekdahla. Był to anonimowy list datowany między rokiem 1411 a 1413.

NIEMCY: W 1409 roku został otwarty Uniwersytet Lipski.

WĘGRY: Król Jan Luksemburski w sojuszu z Krzyżakami wypowiedział wojnę Polsce.

WŁOCHY: Na przełomie XIV i XV wieku trwał okres wielkiej schizmy, czyli politycznych walk o tron papieski, co między innymi doprowadziło do instytucji antypapieża

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Przeczytaj fragment kroniki Jana Długosza i odpowiedz na pytania:

- Kto odwiedził króla?
- Jakie przedmioty przekazano królowi i co one symbolizowały?
- Jakie emocje towarzyszyły królowi podczas wizyty?

2. Korzystając z platformy YouTube, obejrzyj krótki film *Z ciupagą na Grunwald* i odpowiedz na pytania.

- Jak długo powstawał obraz?

.....

- Co zrobił Jan Matejko, żeby obraz najlepiej oddawał realia bitwy?

•

•

•

- Jak duży jest obraz?

.....

d) Jak nazywał się uczeń Matejki, autor karykatury obrazu *Bitwa pod Grunwaldem*?

.....

e) W jaki sposób próbowano zniszczyć obraz Jana Matejki?

•

•

f) Jak długo trwała renowacja obrazu?

.....

g) Co było powodem złego stanu dzieła?

.....

h) Ile ważył obraz przed renowacją, a ile po renowacji?

.....

i) Gdzie dzisiaj można zobaczyć obraz?

.....

ŹRÓDŁA

O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, Kraków 2005.

M. Biskup, *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*, Gdańsk 1993.

Bitwy polskie. Leksykon, red. T. Gąsowski, J. Ronikier, P. Wróbel, Z. Zblewski, Kraków 1999.

R. Frost, *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej*, Poznań 2018.

M. Kuczyński, *Bitwa pod Grunwaldem*, Katowice 1985.

P. Wróbel, *Bitwa pod Płowcami*, [dostęp online: <https://twojahistoria.pl/encyklopedia/leksykon-bitew/bitwa-pod-plowcami-27-wrzesnia-1331/>, 26.02.2020].

I. Zakrzewski, *Spory i sprawy pomiędzy Polakami a Zakonem Krzyżackim*. T. 2, Poznań 1892.

POCHODZENIE POLSKIEGO JĘZYKA OGÓLNEGO I JEGO LITERACKIEJ ODMIANY

Język polski jako system norm obowiązujących na terenie całego kraju nie powstał od razu, lecz kształtował się przez kilka stuleci, uzyskując swą zasadniczą postać dopiero w XVI wieku.

Mówiąc o pochodzeniu polskiego języka ogólnonarodowego i jego literackiej odmiany, warto na wstępie przypomnieć, że na ziemiach prapolskich, rozciągających się między Morzem Bałtyckim a Karpatami, zamieszkiwały we wczesnym średniowieczu liczne plemiona: w dorzeczu górnej Wisły – Wiślanie, nad Wartą – Polanie, nad środkową Wisłą – Mazowszanie, między dolną Odrą, dolną Wisłą, Bałtykiem i Notecią – Pomorzanie, nad Sanem i Wieprzem – Łędzianie, na Kujawach – Goplanie, zaś nad górną i środkową Odrą – Opolanie, Ślężanie, Działoszanie i Gołęszyce. Jest rzeczą oczywistą, że mowa każdego z tych plemion nieco się różniła, co jednak – zaznaczmy – nie uniemożliwiało członkom tych społeczności wzajemnego porozumienia się. Zjednoczenie Polan, Wiślan, Mazowszan, Pomorzan i innych



Kazania świętokrzyskie
– najstarszy dokument prozatorski stworzony
w języku polskim (XIII/XIV w.)



Bogurodzica – najstarszy zachowany polski tekst poetycki wraz z melodią (XIII/XIV w.)

w średniowiecznym państwie polskim się zmieniały. Jak wiadomo, państwowość polska rodziła się w Wielkopolsce i tam była pierwsza siedziba dworu książęcego (Gniezno), co stwarzało warunki do przodownictwa kulturalnego tego regionu. Z tym faktem wiąże się teoria o wielkopolskim pochodzeniu polskiego języka ogólnego. Jednak już około połowy XI w. stolicą królewską stał się Kraków, w którym w 1364 r. założono pierwszy polski uniwersytet (Akademię Krakowską) oraz powstały pierwsze oficyny drukarskie. Dlatego wielu badaczy opowiada się za małopolskim rodowodem polszczyzny ogólnej. Dodajmy od razu, że w 1596 r. król Zygmunt III Waza przeniósł stolicę Polski z Krakowa do Warszawy, przy czym wpływ dialektu mazowieckiego na język literacki nie był zbyt znaczny, gdyż zasadnicza norma językowa – jak wspomniano wcześniej – była w XVI w. już ustalona.

Debata nad pochodzeniem polskiego języka ogólnego i jego odmiany literackiej trwała w nauce polskiej bez mała 100 lat. Jej początki sięgają lat 80. XIX w.,

w jedno państwo piastowskie przyczyniło się do stopniowego zacierania się różnic językowych między nimi i stworzyło sprzyjające warunki do powstania na podłożu dialektów plemiennych wspólnego języka ogólnopolskiego.

Przykłady innych społeczeństw pokazują, że język ogólnonarodowy wyrasta na podłożu dialektu tego regionu, który dominuje pod względem politycznym czy kulturalnym. I tak język francuski rozwinął się z dialektu Paryża, język hiszpański – z dialektu kastylijskiego, językowi włoskiemu początek dała mowa Toskanii z Florencją, a język czeski powstał na bazie dialektu stołecznej Pragi i jej najbliższej okolicy. Odpowiedź na pytanie, która dzielnicza polszczyzna, nie jest jednak oczywista, gdyż ośrodki władzy



Psalterz floriański – trójjęzyczny psalterz (łacina, polski, niemiecki) (koniec XIV w.)

a ostateczne ustalenia podjęto dopiero w latach 60. minionego stulecia. W dyskusji tej wzięło udział wielu wybitnych językoznawców, którzy początkowo podzielili się na dwa skrajne obozy: zwolenników teorii o wielkopolskiej genezie polszczyzny ogólnej (należeli do nich m.in.: Antoni Kalina, Adam Antoni Kryński, Kazimierz Nitsch, Tadeusz Lehr-Splawiński, Jan Łoś, Stanisław Rospond, Jerzy Kuryłowicz, Stanisław Urbanczyk i Leszek Moszyński) oraz orędowników teorii o małopolskim rodowodzie polskiego języka ogólnego (m.in. Aleksander Brückner, Stanisław Szober, Witold Taszycki i Tadeusz Milewski).

Uczeni ci wysuwali szereg argumentów językowych, mianowicie: cech polszczyzny standardowej, świadczących o większym czy mniejszym udziale w niej bądź to dialektu wielkopolskiego, bądź małopolskiego. Jednym z takich argumentów była kwestia mazurzenia, czyli wymawiania spółgłosek zębowych, tj. *s, z, c, dz*, zamiast dziąsłowych, tj. *sz, ź, cz, dź*, a zatem mówienie *syja, zyto, capka*, zamiast *szyja, żyto, czapka*. Ponieważ zjawisko to nie występuje w języku ogólnopolskim, świadczy przeciwko hipotezie małopolskiej (gdyż użytkownicy tego dialektu w większości mazurzą), a na korzyść hipotezy wielkopolskiej (bo w dialekcie wielkopolskim, tak samo jak w polszczyźnie ogólnej, mazurzenie nie występuje). Inną właściwością, przemawiającą tym razem na rzecz hipotezy małopolskiej, jest nieobecność w języku ogólnym morfologicznej

oboczności *-ow-* || *-ew-* w przyrostkach przymiotnikowych oraz *-owi* || *-ewi* w końcówce C. lp rzeczowników rodzaju męskiego, przy czym *o* występuje po spółgłoskach twardych, zaś *e* – po spółgłoskach fonetycznie i historycznie miękkich (zróznicowanie takie właściwe jest natomiast dialektowi wielkopolskiemu, por. *zimowy*, ale *majewy*, *Marcinowi*, ale *Maciejewi*). Wybrane argumenty językowe wysuwane w sporze o pochodzenie polskiego języka ogólnego prezentuje tabela na następnej stronie.

Ponieważ zarówno w świetle faktów językowych, jak i historycznych nie można w sposób jednoznaczny rozstrzygnąć, który z dialektów – wielkopolski czy małopolski – w większym stopniu wpłynął na ukształtowanie się języka ogólnopolskiego, ostatecznie w efekcie toczącej się przez kilka dziesięcioleci dyskusji naukowej pojawiła się teza kompromisowa, zgodnie z którą polszczyzna ogólnonarodowa powstała na podłożu dialektu wielkopolskiego, modyfikowanego i uzupełnianego właściwościami dialektu małopolskiego, którego wpływ można zauważyć już we wczesnej fazie formowania się ponaddialektalnej odmiany języka polskiego; po przeniesieniu stolicy do Warszawy w języku ogólnym zaczęły pojawiać się także pewne właściwości mazowieckie (zwłaszcza w zakresie słownictwa, w mniejszym stopniu dotyczące systemu gramatycznego). Taki punkt widzenia – dominujący we współczesnym językoznawstwie polonistycznym – zapoczątkowały studia Władysława Kuraskiewicza, Zdzisława Stiebera i Zenona Klemensiewicza.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

LITERATURA: *Bogurodzica* – najstarsza zapisana polska pieśń religijna i równocześnie najstarszy zachowany polski tekst poetycki, pochodzi najprawdopodobniej z przełomu XIII i XIV wieku. Wedle kronik Jana Długosza polskie wojsko śpiewało *Bogurodzicę* w dzień bitwy pod Grunwaldem.

KULTURA: 21 lutego obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Języka Ojczystego, ustanowiony przez UNESCO w listopadzie 1999 roku.

JĘZYKOZNAWSTWO: Alfabet polski składa się z 35 liter, 9 z nich ma znaki diakrytyczne, a 3 (q, v, x) używane są tylko w wyrazach zapożyczonych i dziś w języku młodzieżowym w skrótach, tak jak np. xD – młodzieżowe słowo 2017 roku.

JĘZYKOZNAWSTWO: Rada Języka Polskiego – instytucja wyrażająca opinie i doradzająca we wszystkich sprawach związanych z używaniem języka polskiego. Istnieje od 1996 roku i działa przy prezydium Polskiej Akademii Nauk. Do jej zadań należy popularyzacja wiedzy o języku, opiniowanie zasad ortografii i interpunkcji, wyrażanie opinii o kwestiach spornych w używaniu języka polskiego.

dialekt wielkopolski	dialekt małopolski	polszczyzna ogólna
brak mazurzenia: wymowa <i>szyla, żyto, czapka</i>	mazurzenie: wymowa <i>syja, żyto, capka</i>	brak mazurzenia: wymowa <i>szyla, żyto, czapka</i>
oboczność morfologiczna -ow- (po spółgłoskach twardych) i -ew- (po spółgłoskach miękkich), por. <i>Marcinowi, Maciejowi</i>	przyrostek -ow- zarówno po spółgłoskach twardych, jak i po miękkich, por. <i>Marcinowi, Maciejowi</i>	usunięcie morfologicznej oboczności -ow- -ew-, por. <i>Marcinowi, Maciejowi</i>
wymowa <i>chwała, chwila</i>	wymowa <i>fała, fila</i>	wymowa <i>chwała, chwila</i>
wymowa <i>reczek, jebtko</i>	wymowa <i>raczek, jabtko</i>	wymowa <i>raczek, jabtko</i>
brak przejścia końcowego -ch w -k, por. <i>na nogach, na rękach, Wszystkich Świętych</i>	przejście końcowego -ch w -k, por. <i>na nogak, na rękak, Wszystkik Świętyk</i>	brak przejścia końcowego -ch w -k, por. <i>na nogach, na rękach, Wszystkich Świętych</i>
formy nieściągnięte typu <i>bojać się, stojąc</i>	formy ściągnięte typu <i>bać się, stać</i>	formy ściągnięte typu <i>bać się, stać</i>
czasownik <i>trzymać</i>	czasownik <i>dzi(e)rz(e)ć</i>	czasownik <i>trzymać</i>
formant -ity, np. <i>wodnity</i>	formant -isty, np. <i>wodnisty</i>	formant -isty, np. <i>wodnisty</i>
nazwy miejscowe z sufiksem -ino -yno, np. <i>Śmoldzino, Przetoczyno</i>	nazwy miejscowe z sufiksem -in -yn, np. <i>Borzęcin, Kończyn</i>	szerzenie się nazw na -in -yn

ZNANI POLACY: Zenon Klemensiewicz (1891–1969) – jeden z najśłynniejszych polskich językoznawców badających historię języka polskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk.

NAUKA: *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie: diagnoza, stan, perspektywy*, pod red. W. Miodunki, J. Tambor i in. – ekspertyza dotycząca języka polskiego z sugestiami działań, które mogą jego status poprawić i wzmocnić.

PRAWO: W 1997 r. została uchwalona przez Parlament *Ustawa o języku polskim*, a w 2005 r. *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, w 2009 r. Polska ratyfikowała *Europejską kartę języków regionalnych i mniejszościowych*.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

LITERATURA: Alice Lyons, *Język polski*, wiersz; Jerzy Stuhr, *Sercowa choroba, czyli moje życie w sztuce*, 1992; Andrzej Sapkowski, *Wieża jaskółki*, czwarty tom sagi fantasy o wiedzminie Geralcie, pierwsze wyd. 1997.

FILM: *The Polish Language*, reż. Alice Lyons, Orla McHardy, 2009, krótkometrażowy film animowany, <https://www.youtube.com/watch?v=ztRt4VqiPdk>

MUZYKA: Kaliber 44, (*Why Is It*) *Fresh* (album *Ułamek tarcia*).



Strona WWW Rady Języka Polskiego



Okładka opracowania *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie*

HISTORIA W JĘZYKU

Historia języka polskiego na tle dziejów literatury polskiej – ujęcie tabelaryczne

Periodyzacja historycznojęzykowa	Periodyzacja historycznoliteracka	
dość staropolska	średniowiecze	literatura staropolska
dość średniopolska	renesans barok	
dość nowopolska	oświecenie romantyzm pozytywizm Młoda Polska XX-lecie międzywojenne	literatura nowopolska
współczesna polszczyzna	współczesność	literatura współczesna

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Daj, ac ja pobruszę, a ty poczywaj (Day ut ia pobrusa, a ti poziwai) – najstarsze zdanie zapisane po polsku (choć roszczą sobie prawa do niego Czesi i Ślązacy), pochodzi z końca XIII wieku, na język współczesny można przetłumaczyć jako „Daj, niech pomielę, a ty odpocznij/zjedź”.

Olga Tokarczuk, *Księgi Jakubowe*, fragment rozdziału: *Książd Chmielowski pisze do JWM Pani Drużbackiej w styczniu 1753 roku, z Firlejowa*, Kraków 2014.

Anna Arno, *Ten kraj*, Kraków 2018 (fragment).

CIKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

BANGLADESZ: 21 lutego został ustanowiony Międzynarodowym Dniem Języka Ojczystego dla upamiętnienia demonstracji w Dhace (obecnie stolica Bangladeszu), gdzie w 1952 roku (gdy teren ten należał do Pakistanu) studenci urządzili pokojową demonstrację, domagając się nadania językowi bengalskiemu statusu języka urzędowego. Demonstracja została brutalnie rozbita, kilkoro studentów zginęło. 21 lutego to obecnie święto narodowe w Bangladeszu.

ROSJA: W języku rosyjskim istnieje wiele zapożyczeń z języka polskiego, a największy wpływ polskiego na rosyjski datuje się na wieki XVI i XVII.

FRANCJA: Polsko-francuskie wpływy językowe dotyczą między innymi słodkości. Francuskie słowo *meringue* (beza) pochodzi prawdopodobnie od nazwy polskiego ciasta *murzynek*. Polska *beza* natomiast to zapożyczenie z francuskiego *baiser* – ‘pocałunek’.

RUMUNIA: Ze względu na intensywne kontakty w wieku XVI w języku rumuńskim obserwujemy wiele zapożyczeń z języka polskiego (*baba* < *baba*, *pan* < *pan*, *povidla* < *powidła*, *vutca* < *wódka*).

UKRAINA: Szacuje się, iż ok. 14% słów języka ukraińskiego to polonizmy.

WIELKA BRYTANIA: W języku angielskim przyjęło się słowo *ogonek* na oznaczenie nazwy znaku diakrytycznego.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Do każdej litery polskiego alfabetu dopisz słowo rozpoczynające się na tę literę (w przypadku: ą, ę, ń słowo, w którym ta litera występuje), którego wcześniej nie znałeś/nie znałaś.

Na przykład: A – antałek

2.

a. W 2018 roku z okazji Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego (21 lutego) Biblioteka Śląska ogłosiła plebiscyt na najpiękniejsze polskie słowa*. Wyjaśnij znaczenie niektórych zgłoszonych do konkursu wyrazów oraz podaj przykłady zastosowania:

- rzęsiście
- ancymonek
- prażynka
- szpanować
- flegma
- flaki

b. Wypisz pięć polskich słów, które uważasz za najpiękniejsze i wyjaśnij ich znaczenie.

3. Obejrzyj film *The Polish Language*, reż. Alice Lyons, Orla McHardy, 2009

<https://www.youtube.com/watch?v=ztRt4VqiPdk> i odpowiedz na pytania.

- a) Wypisz przedmioty, które pojawiają się w filmie. Opisz je, używając co najmniej trzech przymiotników.
- b) Które z tych przedmiotów możesz uznać za emblematyczne dla Polski? Z jakimi miejscami lub epokami historycznymi ci się kojarzą?
- c) Zapisz nazwy przedmiotów z punktu a) w swoim języku.
- d) Wypisz miejsca, które pojawiają się w filmie. Opisz je.
- e) Sfotografuj obiekty, miejsca, osoby lub działania, które kojarzą ci się z językiem polskim.

* Na podstawie: <https://mojekatowice.pl/i,mow-do-mnie-pieknie-miedzynarodowy-dzien-jezyka-ojczystego,378054,864999.html>

4. Przeczytaj wiersz Alice Lyons i odpowiedz na pytania.

Alice Lyons

*Język polski**

Dla Barbary Falkowskiej i jej rodziny**

Gdyby język potrafił wrzuszać ramionami,
unosić brwi i wyrzucać do góry dłonie,
można by sobie wyrobić jako takie pojęcie.
By stworzyć podobiznę, potrzeba by
mnóstwa betonu, więcej niż przypuszczasz,
bociana, garści bursztynu,
miodu od pszczoł, które gnieźdzą się przy rzepaku,
trochę koszul dowolnie zdjętych
z pleców każdej poznanej osoby,
sporych grud ołowiu i węgla
i kroci drewna z pierwotnej puszczy.
Przyłożony do gardła kompres z siekanej cebuli
pomógłby ci mówić o nim.

Koty mają zwyczaj ocierać się o jego syczenie.
Zgnieć w palcach wiśnię i buraka
a uzyskasz jego kolor –
chervoni.

A jeśli to nie przekona, ugotuj zupę.
Gdy zbrzydnie ci świat
powiedz spshikshi

lub zadzwoń do Zakopanego na informację
i po prostu zamień się w słuch.
Prawdę mówiąc,
w tym dźwięcznym, spółgłoskowym języku
odżyła moja sztuka.
Moi bracia i siostry
w sztuce (wy, którzy przeżyliście)
ograbieni z krzesiwa rozniecaliście ogień
„zło” przepisywaliście na „tzo”.

Pytania:

* Tygodnik Powszechny 8/24 lutego 2008, s. 38.

** Artystka zajmowała się tkaniem gobelinów.

1. Przeczytaj ponownie pierwszą strofę. Jakie elementy dodałabyś/dodałbyś do opisu języka polskiego? Jak myślisz, dlaczego poetka wybrała wymienione rzeczy i zjawiska?
2. Jak opisałabyś/opisałbyś swój język?
3. Przeczytaj ponownie drugą strofę. Z czym jeszcze w odniesieniu do Polski i polskiego kojarzy ci się kolor czerwony?
4. Napisz przepis na twoją ulubioną polską zupę.
5. Wypisz znane ci „syczące” lub „szumiące” polskie słowa.
6. Przeczytaj na głos następujące zdania. Dbaj o poprawną wymowę:

Szedł Sasza suchą szosą.
 Cesarz cesał włosy cesarzowej, cesarzowa cesała włosy cesarza.
 Chrząszcz brzmi w trzcinie w Szczebrzeszynie,
 W szczękach chrząszcza trzeszczy miąższ,
 Czczą szczypawka czka w Szczecinie,
 Chrząszcza szczudłem przechrcił wąż,
 Strząsa skrzydła z dżdżu,
 A trzmiel w puszczy, tuż przy Pszczynie,
 Straszny wszczyną szum.

7. Narysuj portret języka polskiego.
8. Z jakich lektów (języków lub gwar) pochodzą poniższe słowa? Podaj ich synonimy w języku polskim ogólnym.

kaszubki, śląski, gwara poznańska, gwara krakowska

bajtel – lekt śląski – dziecko

apfelzyna –

szmaterlok –

sagan –

bejmy –

klekotun –

pyry –

cedelk –

kusik –

ŹRÓDŁA

A. Dąbrowska, *Język polski* (seria: A To Polska Właśnie), Wrocław 2004.

Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, wyd. dowolne.

B. Walczak, *Zarys dziejów języka polskiego*, Wrocław 1999.

<https://portal.librus.pl/rodzina/artykuly/mowie-godom-godaja-gwary-i-jezyki-na-terenie-polski>

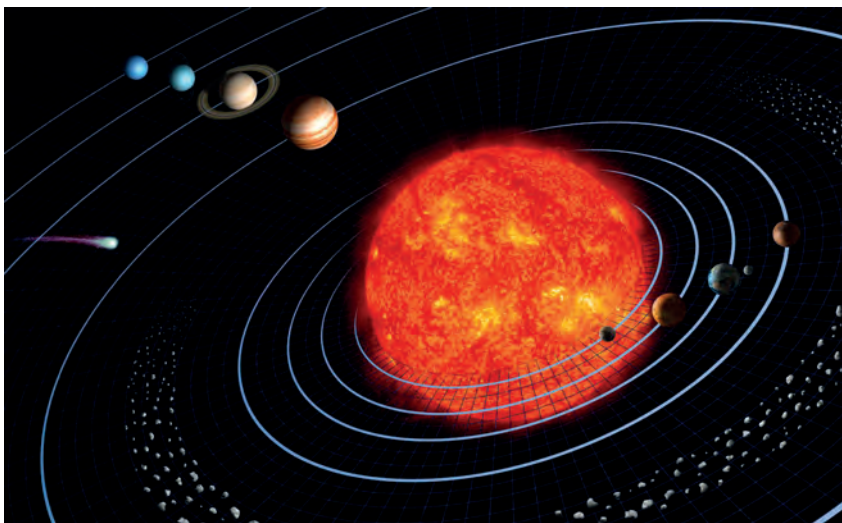
<https://paniprzecinek.wordpress.com/2016/03/24/polonizmy/>

MIKOŁAJ KOPERNIK

I PRZEWRÓT KOPERNIKAŃSKI

Wstrzymał słońce, ruszył ziemię... O kim mowa? O Mikołaju Koperniku! Kim był? Lista wykonywanych przez niego zawodów jest długa. Był przede wszystkim astronomem, ale również: dobrym lekarzem, profesjonalnym prawnikiem, wielkim matematykiem i tłumaczem, który znał kilka języków.

Urodził się 19 lutego 1473 roku w Toruniu w rodzinie kupców. Studiował w Polsce i za granicą. Znał wyśmienicie język niemiecki i łacinę, być może znał też język polski. Być może pisał książki w trzech językach, ale do dzisiejszych czasów nie przetrwała żadna po polsku. Jego najśłynniejszym i najbardziej kontrowersyjnym – w tamtych czasach – dziełem było pisane po łacinie *De revolutionibus orbium coelestium* (*O obrotach sfer niebieskich*), wydrukowane w Norymberdze w 1543 roku. Było ono ważne, bo Kopernik spowodował nim rewolucję naukową (zwaną również „przewrotem kopernikańskim”), a kon-



Układ Słoneczny



Panorama Fromborka

trowersyjne, bo swoim odkryciem przeciwstawił się wszystkim wielkim uczonym w historii, w tym uczonym Kościoła.

W przeszłości ludzie wierzyli, że Ziemia znajduje się w centrum wszechświata (teoria geocentryczna), a Słońce krąży wokół niej. Mikołaj Kopernik udowodnił, że jest na odwrót! To Słońce znajduje się w środku, a Ziemia, inne planety i ciała niebieskie krążą wokół niego (teoria heliocentryczna). Nie wszyscy od razu uwierzyli astronomowi. Odkrycie Kopernika nie zostało pozytywnie przyjęte przez uczonych, a także przez Kościół. Sprawa była tak poważna, że od 1616 do 1835 roku dzieło *O obrotach sfer niebieskich* było w indeksie ksiąg zakazanych. Nie można było jej czytać ani o niej mówić. Mimo zakazów Kościoła księga zyskiwała zwolenników, coraz więcej naukowców przyznawało Kopernikowi rację. Dzisiaj wszyscy już wiemy, że Mikołaj Kopernik nie mylił się, a jego teoria okazała się prawdą.

Pod koniec 1542 roku odkrywca był poważnie chory. W wyniku wylewu krwi do mózgu nie mógł mówić i kontrolować prawej strony ciała. *O obrotach sfer niebieskich* zostało opublikowane w marcu 1543 roku, a już 21 maja 1543 roku Mikołaj Kopernik zmarł. Nikt nie wie, czy zdążył przeczytać swoją książkę w całości. Legenda mówi, że zobaczył ją dopiero w ostatnim dniu swojego życia.



Pomnik Kopernika w Toruniu

Do 2004 roku nie było wiadomo, gdzie dokładnie znajduje się grób słynnego astronoma, ale najbardziej prawdopodobną lokalizacją było miasto Frombork. Poszukiwania trwały przez ponad dwieście lat! W 2004 roku archeolodzy odkryli grób pod podłogą kościoła we Fromborku, w którym Kopernik był kapłanem.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEORAFIA: Kraków – w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego znajduje się obraz Jana Matejki *Astronom Kopernik, czyli rozmowa z Bogiem*.

GEOGRAFIA: Toruń: obecnie miasto jest siedzibą marszałka, sejmiku i zarządu województwa kujawsko-pomorskiego. Zachował się dom urodzenia Mikołaja Kopernika (ul. Kopernika 15/17). Na Rynku stoi też pomnik Kopernika wyrzeźbiony przez Christiana Friedricha Tiecka i odsłonięty w 1853 roku. Uniwersytet w Toruniu nosi imię Mikołaja Kopernika.

ZABYTKI: Warszawa – przy ulicy Krakowskie Przedmieście przed siedzibą Polskiej Akademii Nauk (Pałac Staszica) stoi pomnik Mikołaja Kopernika. Wyrzeźbił go duński artysta Bertel Thorvaldsen. Pomnik został odsłonięty w 1830 roku.

NAUKA: Warszawa – od 2010 r. funkcjonuje tu Centrum Nauki Kopernik (ul. Wybrzeże Kościuszkowskie 20), instytucja interaktywnego przekazywania wiedzy i popularyzowania nauki.

GEOGRAFIA: Frombork – w krypcie katedry w 2004 roku odkryto prawdopodobny grób Mikołaja Kopernika.



Centrum Nauki Kopernik w Warszawie

EKONOMIA: Prawo Kopernika (zwane też Prawem Greshama) zostało sformułowane przez polskiego uczonego w *Rozprawie o biciu monety*. Zakłada ono, że jeśli funkcjonują równocześnie dwa rodzaje pieniądza o tej samej wartości prawnej, z których jeden jest cenniejszy, to ten cenniejszy będzie gromadzony w skarbcach, a gorszy pozostanie w obiegu.

EKONOMIA: W latach 1966–1995 w obiegu był banknot o nominale 1000 złotych polskich (obecnie po denominacji miałby wartość 10 groszy) z wizerunkiem Mikołaja Kopernika na awersie. Projektantami grafiki wyłonionej w konkursie Narodowego Banku Polskiego byli wybitni artyści plastycy Henryk Tomaszewski i Julian Pałka.

NAUKA: Nazwisko Kopernika jest w nazwie Index Copernicus – platformy wspierającej i promującej osiągnięcia nauki na arenie międzynarodowej, założonej w Polsce, mającej na celu upowszechnianie, parametryzację i komercjalizację nauki.

ASTRONOMIA: Nazwę Kopernik nadano kraterom na Księżycu i na Marsie.

NAUKA: Nazwę kopernik nadano odkrytemu w 1996 roku pierwiastkowi o liczbie atomowej 112.

EDUKACJA: Imię Kopernika nosi kilkaset szkół i placówek edukacyjnych w Polsce.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

FILM: *Kopernik*, reż. E. i C. Petelscy, 1972 (film biograficzny); *Gwiazda Kopernika*, reż. A. Orzechowski, Z. Kudła, 2009 (film animowany dla dzieci).

KOMIKS: *Akcja Kopernik*, scen. E. Olczak, il. S. Kiełbuś, Warszawa 2016; *Teoria Mikołajka*, scen. i il. M. Opiłowski, 2013.

GRA KOMPUTEROWA: *Copernicus Conspiracy* – dodatek do gry *Assassin's Creed: B.*

MALARSTWO: Jan Matejko, *Astronom Kopernik, czyli rozmowa z Bogiem*, obraz olejny, 1873.

LITERATURA: K. Beśka, *Konstelacja zbrodni*, Gdańsk 2018 (powieść kryminalna); J.-P. Luminet, *Tajemnica Kopernika*, Kraków 2012; O. Gingerich, *Książka, której nikt nie przeczytał*, Warszawa 2004; A. Koestler, *Lunacy: historia zmiennych poglądów człowieka na wszechświat*, Warszawa 2002; M. Przeźwiński, *Mikołaj Kopernik. Chłopak, który sięgnął do gwiazd*, Warszawa 2017 (książka biograficzna dla dzieci); K. Ziemnicka, P. Ziemnicki, *Droga do gwiazd. Opowieść o Mikołaju Koperniku*, Warszawa 2019 (książka biograficzna dla dzieci).

HISTORIA W JĘZYKU

Odkrycia amerykańskich antropologów Edwarda Sapira i Benjamina Lee Whorfa, w Polsce kontynuowane m.in. przez lubelską szkołę etnolingwistycz-

ną pod merytorycznym przywództwem prof. prof. Anny Wierzbickiej i Jerzego Bartmińskiego, pokazały, że perspektywa widzenia świata jest nieco inna z naukowego punktu widzenia świata i nieco inna wedle językowego obrazu – zgodnie z którym to język kreuje widzenie rzeczywistości, jest jej odbiciem, obrazem w danym środowisku, uczestniczy w tej rzeczywistości jako istotny element = poznanie potoczne.

To potoczne, codzienne obserwacje utwierdzają w przekonaniu, że słońce jest ruchomym elementem na niebie, a utrwała te obserwacje język, bo przecież w języku polskim to słońce *wschodzi* i *zachodzi*, słońce *wędruje po niebie*, słońce *stoi wysoko* (a skoro tam stoi, to zapewne musiało tam dojść). Pomimo więc faktu, że to Kopernik „wstrzymał słońce”, w języku polskim ono nadal się rusza, przemieszcza się po niebie.

Na tym tle ciekawe jest też pytanie, czy Mikołaj Kopernik mówił po polsku. Swoje wielkie dzieło napisał po łacinie i zatytułował *De revolutionibus orbium coelestium*. Znał język niemiecki i prawdopodobnie znał polski. To hipoteza. Z racji miejsca zamieszkania i pracy był poddany króla Polski. W jego czasach nie znano wszak pojęcia narodowości w dzisiejszym sensie. Zatem chętnie nazywamy go polskim uczonym, bo w XV w. ziemie, na których mieszkał, były pod panowaniem polskim, a dziś i Frombork, i Toruń, gdzie pracował i dokonywał swych wielkich odkryć, są w granicach Polski.

Odkrycie Kopernika nazywamy „przewrotem kopernikańskim” – to utrwalaony tradycją językową związek, zestawienie, wyrażenie. Jednak od nazwiska Kopernik można też utworzyć przymiotnik *kopernikowski* – tak nazwano „dyplomy kopernikowskie” i „medale kopernikowskie” przyznawane przez różne gremia wybitnym młodym, początkującym naukowcom (uczniom). Z kolei rok 1973 ogłoszony przez UNESCO międzynarodowym Rokiem Kopernika dla uczczenia 500. rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika nazywano w Polsce trojako: Rokiem Kopernika, Rokiem Kopernikowskim i Rokiem Kopernikańskim. Oba sufiksy służą tworzeniu przymiotników: -(ań)ski (np. też amerykański) i -(ow)ski (często występujący w zleksykalizowanej postaci w nazwiskach: Skłodowska).



Pomnik Kopernika w Chicago

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Wstrzymał słońce, ruszył ziemię,
Polskie go wydało plemię.
(Jan Nepomucen Kamiński, ok. 1822, dwuwiersz o Koperniku)

Jan Chroboczek, *O obrotach wokół Kopernika*, „Polityka” 2010 nr 50 (2786),
<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1511102,1,0-obrotach-wokol-kopernika.read>

Owen Gingerich, *Książka, której nikt nie przeczytał*, Warszawa 2004 (fragment).

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

WŁOCHY: W Obserwatorium Astronomicznym w Bolonii znajduje się tablica pamiątkowa ku czci Mikołaja Kopernika.

WŁOCHY: Giordano Bruno, włoski filozof, poeta, uczony, został spalony na stosie za głoszenie herezji, m.in. teorii opartych na odkryciach Mikołaja Kopernika. Został stracony w Rzymie na placu Campo de Fiori. Piękny wiersz, zatytułowany Campo di Fiori poświęcił mu Czesław Miłosz.

USA: Przed Adler Planetarium w Chicago, Illinois, znajduje się pomnik Mikołaja Kopernika.

AUSTRIA: W Salzburgu pomnik Mikołaja Kopernika (autor: Josef Thorak) znajduje się w parku Kurgarten.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

Ćwiczenie 1. Połącz związki frazeologiczne i ich wyjaśnienia.

- | | |
|--|--|
| 1. obrócić/przewrócić/wywrócić coś na nice | a. mówimy tak w sytuacji, kiedy jesteśmy przekonani, że osoba, która już nie żyje, byłaby oburzona |
| 2. przewracać się w grobie | b. bardzo intensywnie |
| 3. przewracać/wywracać coś do góry nogami | c. zmienić coś zupełnie (metaforycznie), obrócić ubranie na lewą stronę (dosłownie) |
| 4. odwracać kota ogonem | d. robić nieporządek, próbując coś znaleźć; spowodować duże, rewolucyjne zmiany |
| 5. na wysokich/pełnych obrotach | e. zmieniać temat, manipulować faktami |

Ćwiczenie 2. Uzupełnij tekst słowami z ramki.

Słoneczny, ciał, księżycami, planet, galaktyce, rzymkiej, pył, pierścieniami, imiona

Układ *Słoneczny* – układ planetarny w Drogi Mlecznej, składający się ze Słońca i powiązanych z nim grawitacyjnie niebieskich: ośmiu, co najmniej 205 ich księżyców, pięciu planet karłowatych i miliardów (a być może nawet bilionów) małych ciał, do których zalicza się planetoidy, komety i meteoroidy, a także międzyplanetarny.

Sześć z ośmiu planet i trzy z planet karłowatych mają naturalne satelity, zwane
..... Każda z planet zewnętrznych jest otoczona złożonymi z ziaren lodowych i pyłu kosmicznego. Wszystkie planety, z wyjątkiem Ziemi i Urana (który zawdzięcza nazwę greckiemu bóstwu Uranosowi), noszą bóstw z mitologii *.

Ćwiczenie 3. Od podanych nazw zawodów i zajęć, które wykonywał Mikołaj Kopernik, utwórz formy żeńskie.

astronom – astronomka

fizyk –

matematyk –

prawnik –

lekarz –

tłumacz –

ekonomista –

naukowiec –

zarządca –

kanclerz –

poseł –

wizytator –

Ćwiczenie 4. Czy naprawdę „kobiety są z Wenus, a mężczyźni z Marsa” (John Gray)? Napisz tekst argumentacyjny (rozprawkę) na 260 wyrazów.

Ćwiczenie 5. Przeczytaj wiersz Mirona Białoszewskiego i odpowiedz na pytania.

Miron Białoszewski

O obrotach rzeczy

A one krążą

I krążą.

Przebijają nas mgławicami.

Spróbuj schwycić

ciało niebieskie

* Źródło tekstu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Uk%C5%82ad_S%C5%82oneczny

któreś z tych
zwanych „pod ręką”...

A czyj język
najał się całym smakiem
Mlecznej Kropli przedmiotu?

A kto wymyślił,
że gwiazdy głupsze
krążą dokoła mądrzejszych?

A kto wymyślił
gwiazdy głupsze?
(1956)

Pytania:

1. Na czym polega podobieństwo rzeczy i ciał niebieskich w wierszu? Dlaczego można porównać jedno do drugich?
2. Które słowa wiersza mieszczą się w polu znaczeniowym Kosmos?
3. Jakie „ciała niebieskie” masz zwykle pod ręką?
4. Jak rozumiesz antropomorfizację „gwiazdy głupsze”?
5. W jakich jeszcze dziedzinach (nauki, aktywności, sztuki) występuje słowo „obróć”?
6. Wyobraź sobie, że obracasz rękoma na przykład: piłkę, krzesło, pióro, łyżkę i inne. Co zauważasz? jak wyglądają obrócone przedmioty?

ŹRÓDŁA

K. Górski, *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Toruń 2012.

W.K. Szalkiewicz, *Kopernik i pieniądze*, Olsztyn 2012.

<https://dzieje.pl/postacie/mikolaj-kopernik-1473-1543>

<http://frombork.art.pl/pl/mikolaj-kopernik-2/>

BONA SFORZA

I ZYGMUNT STARY

WARZYWNA DROGA Z WŁOCH DO POLSKI

Król Zygmunt ponoć uwielbiał włoską kulturę i włoską mentalność, ale wybór drugiej żony podyktowany był względami politycznymi. Królowa Bona była bardzo wykształconą kobietą. Pochodziła z bogatego mediolańskiego rodu (północ Włoch, Lombardia), ale mieszkała w Bari (południe Włoch, Apulia). W wyniku starań cesarza Maksymiliana I Habsburga, 18 kwietnia 1518 roku w Krakowie, doszło do ślubu Włoszki z Zygmuntem Starym.

Jako młoda dziewczyna Bona zdobyła solidne wykształcenie. Rodzice zapewniali jej najlepszych nauczycieli i wychowawców, dzięki którym poznała wiele osobistości, a także uczyła się wpływania na otoczenie, krasomówstwa



Zygmunt I Stary i Bona Sforza



Bazylika św. Mikołaja w Bari



Barbara Radziwiłłówna



Grobowiec królowej Bony w Bari

i strategii działania. Wśród różnych jej zainteresowań znaczącą rolę odgrywała polityka. Już na samym początku małżeństwa z Zygmuntem Bona angażowała się w życie polityczne – stworzyła nawet dworskie stronnictwo (co można porównywać do dzisiejszych partii). Dzięki udanym inwestycjom i talentowi

do rozsądnego gospodarowania pieniędzmi wpływy do królewskiego skarbcza były imponujące. Bona marzyła, by Jagiellonowie byli potężną dynastią, z którą liczą się europejskie monarchie. Przede wszystkim zależało jej na utrzymaniu dynastii przy władzy. Uznała, że jedyną osobą zdolną do przejścia korony polskiej był niepełnoletni wówczas Zygmunt August. Już w 1529 r. objął tron litewski, a po trudnym procesie przekonywania szlachty polskiej o słuszności wyboru jej syna na króla Bona doprowadziła w 1530 roku do osadzenia go na tronie Polski jeszcze za życia ojca, Zygmunta Starego. Obaj władcy zasiadający wspólnie na jednym tronie byli więc koregentami. Czternaście lat później Zygmunt August wbrew woli matki zawarł związek małżeński z Barbarą Radziwiłłówną. To bardzo osłabiło pozycję królowej Bony w Polsce. Po śmierci męża, zmuszona trudną sytuacją i konfliktem z synem, wróciła do Bari. W 1557 roku królowa została otruta przez najbliższego współpracownika, a jej ciało pochowano w Bazylice św. Mikołaja w Bari, gdzie do dzisiaj można zobaczyć jej grobek.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA: Bari – to miasto i gmina w południowych Włoszech, położone nad Adriatykiem, stolica regionu Apulia (po włosku to Puglia). Na Uniwersytecie w Bari znajduje się katedra polonistyki. W Bazylice im. św. Mikołaja znajduje się grobowiec Bony Sforzy wykonany przez wybitnego rzeźbiarza Santiogo Gucciego.



Włoszczyzna



Józef Simmler, Śmierć Barbary Radziwiłłówny

KUCHNIA: Królowa Bona sprowadziła do Polski popularne włoskie warzywa, wcześniej w Polsce nieznane: pomidory, kalafior, karczochy, szparagi, brokuły, kapustę, marchewkę i sałatę. Niektóre z nich do dziś z tego powodu nazywamy włoszczyzną – to przede wszystkim warzywa, które są składnikami warzywnymi używanymi do gotowania rosółu – zupy uważanej za jeden z kulinarnych symboli polskich – marchew, pietruszka, seler, por, kapusta włoska.

EDUKACJA: W XVI w. modne było studiowanie we Włoszech. W połowie wieku na Uniwersytecie w Padwie studiowali np. Jan Kochanowski, Łukasz Górnicki, Andrzej Trzeciecki. Edukację w Bolonii i Padwie odebrał Mikołaj Kopernik.

TURYSTYKA: W Apulii w prowincji Bari nad Adriatykiem znajduje się atrakcyjne miasteczko Alberobello, znane przede wszystkim dzięki domom typu trulli – to okrągłe budowle ze stożkowatymi dachami z kamienia. Miasteczko słynie też z uprawy oliwek i z produkcji wyśmienitych likierów.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

SERIAL: *Królowa Bona*, reż. Janusz Majewski, 12 odcinków, 1980.

MALARSTWO: Jan Matejko, *Otrucie królowej Bony*, 1859 obraz olejny.

LITERATURA: Renata Czarnecka, *Ja, królowa. Bona Sforza d'Aragona*, 2018 (powieść historyczna); Janina Lesiak, *Ja, Bona*, 2018 (powieść biograficzna).

FILM: *Barbara Radziwiłłówna*, reż. Józef Lejtes, 1936 (w roli tytułowej jedna z największych gwiazd polskiego kina przedwojennego: Jadwiga Smosarska).

HISTORIA W JĘZYKU

Czasy królowej Bony w Polsce to moda na włoskość w kulturze polskiej. Moda ta szerzyła się przede wszystkim w środowisku dworskim oraz wśród absolwentów włoskich uniwersytetów, a należeli do nich wybitni twórcy, tacy jak Jan Kochanowski czy Łukasz Górnicki. Bona Sforza sprowadziła do Polski wiele warzyw wraz z ich nazwami, które stały się zapożyczeniami włoskimi w polszczyźnie. Oprócz pożyczek kulinarnych do języka polskiego (a tym samym ich desygnaty do kultury polskiej) zaadaptowano również wyrazy związane z ogrodnictwem, bankowością, sztukami pięknymi. Warto wskazać choć niektóre italianizmy:

kulinaria: *kalafior* < *caoli fiori* (co moglibyśmy oddać polskim wyrażeniem *kapusta-kwiat*), *kalarepa* < *cauolo rapa*, *karczoch* < *carciofo*, *szparagi* < *asparago*, *sałata* < *insalata*, *pomidor* < *pomodoro*, *marcepan* < *marzapane*,
życie dworskie i architektura: *bankiet* < *banchetto*, *pałac* < *palazzo*, *fontanna* < *fontana*.

Warto tu wskazać dwa wyrazy, które wydają nam się bardzo współczesne, nie przypuszczamy, że zawdzięczamy je również królowej Bonie – to *impresa* < *impresa* („Rozwój znaczeniowy wyrazu polskiego przebiegał następująco: ‘przedsięwzięcie’ > ‘przedsięwzięcie z udziałem publiczności (widowisko, koncert)’ > ‘spotkanie towarzyskie’” *Wielki słownik języka polskiego*, wsjp.pl) i *pompa* w znaczeniu ‘przepych’.

Dziś język polski przejmuje i adaptuje kolejne włoskie nazwy potraw, z których część zachowuje włoską pisownię i nieodmienność – *spaghetti*, *gnocchi*, inne zachowują pisownię obcą, ale podlegają polskiej odmianie – *pizza*, z *pizzą*, o *pizzy*, jeszcze inne są tłumaczone, są kalkami – sos boloński < *bolognese*, albo (co jest swoistym kuriozum) utrzymują włoską oryginalną pisownię, np. *lasagne*, a w języku mówionym mają spolszczoną wymowę, są umieszczone w żeńskim paradygmacie z końcówką *-a* i podlegają pełnej odmianie: [lazańja], [lazańja], [o lazańji]. Warto też wskazać wyraz *pasta* (z włoskiego *pasta* ‘ciasto, makaron’), który zaczyna wypierać wcześniejsze – też przecież będące włoskim zapożyczeniem – *makarony* (< *maccherone*) i tym samym traci swoje wcześniejsze polskie kulinarne znaczenie ‘jednolita masa, najczęściej do smarowania pieczywa’.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Renata Czarnecka, *Ja, królowa. Bona Sforza d’Aragona*, 2018 (fragment).
Mikołaj Rej, *Bona, królowa polska*.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

WŁOCHY: Zanim Bona przybyła do Krakowa, odbyła się uroczystość ślubu *per procuram* w katedrze w Neapolu – 6 grudnia 1517 roku. Króla Polski reprezentował kasztelan kaliski Stanisław Ostroróg.

WŁOCHY: Bari to stolica Apulii, wcześniej stolica samodzielnego księstwa Bari należącego do rodu Sforzów. Ważnym zabytkiem jest Bazylika pw. św. Mikołaja, w której złożono relikwie św. Mikołaja przywiezione z Azji Mniejszej do Bari. W kościele tym znajduje się nagrobek z 1593 r. królowej Polski Bony – żony Zygmunta Starego. Grobowiec został ufundowany przez jej córkę, królową Annę Jagiellonkę i umieszczony za ołtarzem głównym świątyni (to usytuowanie czyni go, niestety, prawie niedostępnym dla zwiedzających).

WŁOCHY: Mediolan, dziś stolica Lombardii, miasto rodowe Sforzów. Z rodu Sforzów pochodziła królowa Bona. Mediolan słynie dziś z przepięknej Katedry i wybitnej sceny operowej, jednej z najsłynniejszych w świecie, La Scala. W kościele Santa Maria delle Grazie, który obecnie pełni funkcję muzeum, znajduje się słynny fresk Leonarda da Vinci *Ostatnia wieczerza*.

LITWA: Wilno to miasto urodzenia Barbary Radziwiłłówny z litewskiego arystokratycznego rodu Radziwiłłów, żony Zygmunta Augusta.

NIEMCY: W 1519 roku miało miejsce przesłuchanie Marcina Lutera na Sejmie Rzeszy w Augsburgu.

AMERYKA POŁUDNIOWA: W 1529 roku królowa Hiszpanii Izabela Portugalska mianowała konkwistadora Francisca Pizarra – wsławionego podbojem królestwa Inków, założyciela miasta Lima, dzisiejszej stolicy Peru – gubernatorem nowo podbitych terytoriów w Ameryce Południowej.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

Ćwiczenie 1. Uzupełnij przepis na rosół:

a. Wypisz konieczne składniki oraz ich ilości (korzystając z przepisu i z wiadomości w innych sekcjach tego rozdziału):

warzywa	mięso	przyprawy

b. Wybierz właściwe słowo:

(o). **Rozgrzewamy**, nagrzewamy, zgrzewamy oliwę, dodajemy (1) *ukrojoną, zakrojoną, pokrojoną* włoszczyznę, ziarenka ziela angielskiego i pieprzu oraz listek laurowy, następnie mięso wcześniej umyte (2) *polewamy, zalewamy, oblewamy* zimną wodą.

Gotujemy pod (3) *przykryciem, zakryciem, odkryciem* do miękkości mięsa na małym ogniu. Gdy mięso jest miękkie, solimy do smaku i (4) *odcedzamy, przecedzamy, scedzamy* przez gęste sito, aby otrzymać klarowny i wykwintny wywar. Serwujemy z domowym makaronem i (5) *siekaną, usiekaną, posiekaną* świeżą pietruszką, w szczególności podczas eleganckich spotkań (takich jak wesela)*.

* Źródło: <https://swierkowadolina.wordpress.com/2014/11/01/rosol-lekarstwo-na-wszystko-2/>

Ćwiczenie 2. Uzupełnij tekst* słowami z ramki

jarzyn, kucharzy, przypraw, dania, uczta,
tłuste, potraw, przystawek, trunki, kulinarne

Oprócz warzyw, potocznie dziś zwanych włoszczyzną, oraz korzennych (1)
..... nowa żona króla Zygmunta Starego wprowadziła do Polski zupełnie nowe
zwyczaje (2) A wszystko zaczęło się już w dniu uroczystych za-
ślubin. Bona Sforza nie zaakceptowała menu zaproponowanego przez królewskich (3)
..... . Według niej było za (4) i dania były zbyt
obfite. Dworskie posiłki musiały zostać nieco odchudzone i zyskały więcej (5)
....., nieznanych dotąd w Polsce. Pojawiły się kalafiory, karczochy, sałata oraz
szpinak. Na królewskim przyjęciu ślubnym znalazło się ponad dwadzieścia (6)
..... Wśród (7) królował nugat z orzeszków z serem śmie-
tankowym przybrany marmoladą i konfiturą z różnych owoców. Jako (8)
..... główne podano pieczone gołąbki, króliki w sosie własnym, dziczyznę gotowaną
z przyprawą węgierską oraz pieczeń wołową z sosem winnym lub octowym. Do posił-
ków serwowano wino białe i czerwone oraz wino gotowane z miodem i korzeniami. (9)
..... te zaczęły wypierać spożywane dotąd w nadmiarze staropolskie
miody pitne. Choć (10) przeszła do historii, ówczesnym Polakom
nie za bardzo przypadła do gustu.

Ćwiczenie 3. Bona Sforza wprowadziła nie tylko zmiany w polskiej kuchni,
ale też w modzie. Przeczytaj poniższy tekst i wykonaj polecenia:

Przyjazd Bony do Krakowa wprowadził wiele zamieszania. Włoszka przywiozła nie
tylko słynną włoszczyznę, ale także stroje, które z miejsca podbiły serca Polek. Jej
garderoba składała się z dwudziestu przepięknych, kunsztownie uszytych **sukien**
z **aksamitów**. Wszystkie zdobione złotymi **blaszkami**, **klejnotami** oraz misternymi
haftami. Głowę młodziutkiej królowej zdobiły śliczne **czapeczki**, haftowane i zdobio-
ne drogocennymi klejnotami. Największą furorę zrobiła jednak kreacja ślubna Bony:
suknia z błękitnego **atłasu**, ozdobiona złotymi blaszkami w kształcie uli, symbolami
pracowitości.

Bona zapoczątkowała modę na **odcinane** ozdobne **rękawy** w sukni wierzchniej, przez
które wystawały **faldy** białej koszuli często haftowanej złotą nitką, a przede wszystkim
na **dekolty**. Na Wawelu zorganizowano pracownię krawiecką, gdzie szyto stroje według
wzorów obowiązujących w Italii. Przyjazd Bony wpłynął także na modę męską: pojawiły

* Na podstawie: <https://restauracjaakademia.pl/kuchnia-krolowej-bony/>

się szerokie, **bufiaste spodnie** do kolan. Zmieniło się także obuwie. Popularność zdobyły **płytkie, głęboko wycięte trzewiki o szerokich przodach***.

Do jakich kategorii należą słowa zaznaczone **pogrubioną** czcionką?

części garderoby	materiały	ozdoby	określenia kroju

Ćwiczenie 4. Obejrzyj fragment Polskiej Kroniki Filmowej prezentującej pokaz mody we Wrocławiu w 1950 roku: <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/6360>. Odpowiedz na pytania: **prawda czy fałsz?**

- | | | |
|--|----------|---|
| 0. Pokaz mody odbył się we Wrocławiu. | P | F |
| 1. Modelki były tancerkami. | P | F |
| 2. Najpopularniejsze były ubrania na zimę. | P | F |
| 3. Sukienki były tanie. | P | F |

Ćwiczenie 5. Porozmawiaj z koleżanką/kolegą z grupy. Proszę używać formy nieoficjalnej („ty”) lub oficjalnej („pan/pani”):

- Co twoja koleżanka/ twój kolega ma na sobie dzisiaj?
- Co miał/miała na sobie wczoraj?
- Co zwykle nosi, kiedy pracuje?
- Co zwykle nosi, kiedy jest ciepło?
- Co zwykle nosi, kiedy jest zimno?
- Co zwykle nosi w weekend?
- Jakie buty lubi?
- Jakie płaszczki mu/jej się podobają?

ŹRÓDŁA

M. Niedźwiedzka, *Bona. Zmierzch Jagiellonów*, Warszawa, e-book.

<http://histmag.org/Bona-Sforza-smok-z-Wawelu-7693>

<http://krakow-przewodnik.com.pl/zwyczajni-wielcy-swieci/krolowa-choleryczka>

* Tekst na podstawie: <https://kobieta.interia.pl/zycie-i-styl/news-modowe-i-kuchenne-rewolucje-krolowej-bony,nId,1401739>, dostęp: 20.08.2020.

POLSKO-SZWEDZKA WOJNA O INFLANTY

1600–1611

Nieporozumienia pomiędzy Polską i Szwecją trwały długo i miały różne przyczyny. Najważniejszymi powodami konfliktów był spór o dominację nad Bałtykiem oraz fakt, że następcą szwedzkiego tronu był król Polski – Zygmunt III Waza. Szwedzi nie chcieli być poddanymi polskiego władcy. Byli temu przeciwni między innymi ze względu na wyznanie religijne: Zygmunt był katolikiem, a Szwedzi – protestantami. W praktyce oznaczało to, że protestantyzm będzie zagrożony narzuceniem katolicyzmu. Do koronacji Zygmunta na króla Szwecji doszło jednak 20 lutego 1594 roku. Władca nie mógł wszakże pozostać tam na stałe – Polska również potrzebowała króla na miejscu. Zygmunt powierzył więc część swoich obowiązków Radzie Królewskiej z księciem Karolem Sudermańskim na czele, a sam wrócił do Korony. Rok później Karol Sudermański zyskał tak wielkie poparcie Szwedów, że zwolennicy Zygmunta byli zmuszeni uciekać z kraju w obawie o życie. Dla króla oznaczało to jedno – konieczność kolejnej podróży za Bałtyk i opanowanie sytuacji. Napięta atmosfera była też potęgowana sytuacją Inflant, ziem, które wcześniej należały do państwa zakonnego, o panowanie nad którymi starała się Rosja, Szwecja i Polska. W 1598 roku Rosja podpisała ze Szwecją dokument, w którym oddawała Inflanty w jej ręce. Polsce taki układ odpowiadał – Polska i Szwecja miały wszak tego samego króla, więc zyski z dodatkowych terenów również były wspólne. Sytuacja skomplikowała się w momencie, w którym panowanie Zygmunta III Wazy w Szwecji nie było już pewne. Przygotowując się do wyprawy za Bałtyk, król wiedział, że musi być gotowy na atak. Po wpłynięciu do szwedzkiego portu szybko zorientował się, że porozumienie z księciem nie jest możliwe. Rozpoczęła się walka, w której Zygmunt poniósł porażkę. Pod koniec października, po prawie trzymiesięcznej nieobecności, król wrócił do Polski. W lipcu następnego roku Rada Królewska pod przewodnictwem Karola Sudermańskiego zdetronizowała króla. 12 marca 1600 roku, ogłaszając w sejmie, że od tego dnia Inflanty należą do Rzeczypospolitej, Zygmunt III Waza z pełną świadomością rozpoczął wojnę ze Szwecją.



Kolumna Zygmunta III Wazy

Sytuacja Polski nie była optymistyczna. Estońskie wojska stanęły po stronie już i tak silnej Szwecji, dając jej kilkakrotną przewagę liczebną (14 tysięcy w stosunku do 4,5 tys. żołnierzy). Polska nie miała żadnych szans z potężnym szwedzkim wojskiem, które wygrywało jedną potyczkę za drugą. Liczne porażki wojska polskiego zmusiły króla do natychmiastowych zmian strategicznych. Jan Zamoyski został głównodowodzącym, zarządzono też rekrutację do wojska, które koncentrowano nad rzeką Świętą. Zmiana przyniosła pierwsze zwycięstwo Polaków. 23 czerwca 1601 roku pod Kokenhausen szwedzkie wojska zostały otoczone i zmuszone do kapitulacji. Polakom udało się też odzyskać cztery zamki, aż wreszcie Szwedzi zaczęli się wycofywać. W tym czasie zmienił się też ich dowódca. Jan hrabia Nassau zmodernizował ekwipunek

armii i strategię walki, jednak mimo to nie udało mu się odbić Rygi. Niedługo po tym wydarzeniu Szwedom zaczął dokuczać głód, a epidemie zabijały kolejnych żołnierzy. W tej sytuacji Jan rozkazał odwrót i wzmocnienie obrony w zamkach. Inflanty wciąż były własnością Szwecji.

W Polsce udało się zebrać piętnastotysięczną armię. Zygmunt III Waza wraz z Janem Zamoyskim ruszyli na Inflanty. Z powodzeniem przejmowali zamki zajmowane dotychczas przez Szwedów (między innymi Wolmar w 1601 roku, Fellin czy Biały Kamień w 1602 roku). Zamoyski zdominował niemalże całe Inflanty, następnie wrócił do Polski, a głównym dowódcą został Jan Karol Chodkiewicz. Niestety, armia Chodkiewicza nie była wystarczająco opłacana. Niektórzy żołnierze dezercerowali, inni umierali z głodu lub przez choroby. Karol Sudermański, który został królem Szwecji, w tym czasie przygotowywał do walki wojsko złożone ze znakomicie wykwalifikowanych żołnierzy zawodowych. Był bardzo zdeterminowany, by odbić Inflanty. W ostatniej chwili na teren Inflant dotarły pieniądze i żywność dla żołnierzy polskich – walka znów mogła się rozpocząć. 25 września 1604 roku Chodkiewicz pokonał wojska Karola Sudermańskiego, jednak ponowne problemy finansowe i brak zapłaty



Pomnik bitwy pod Kirchholmem

dla żołnierzy rodziły kolejne bunt. Szwecja, wykorzystując niestabilną sytuację Rzeczypospolitej, zdobyła Rygę. Na wieść o tym Chodkiewicz zmobilizował wojsko i wyruszył z odsieczą. 27 września pod Kirchholmem – 15 kilometrów od Rygi – rozpoczęła się ogromna bitwa. Armia polsko-litewska odniosła sukces, a wojsko szwedzkie zostało totalnie rozbite. Nie udało się odbić zamków w Inflantach, jednak o sukcesie pod Kirchholmem mówił cały świat. Po porażce Szwedzi dążyli do rozejmu, który ostatecznie podpisano 31 października 1608 roku, jednak w praktyce bitwy toczyły się nadal.

W tym czasie doszło do ważnego dla Polski wydarzenia. W maju 1609 roku zakończyła się przeprowadzka Zygmunta III Wazy z wawelskiego dworu królewskiego w Krakowie do Warszawy, która stała się oficjalną stolicą Rzeczypospolitej. Warszawa, w przeciwieństwie do peryferyjnego geograficznie Krakowa, leżała w sercu Polski, była bliżej Litwy i Pomorza, gdzie król często podróżował. Położenie geograficzne i znaczenie Warszawy jako punktu handlowego zdecydowały o przeniesieniu stolicy.

W 1609 roku rozpoczęła się też wojna polsko-rosyjska, która pochłonęła znaczną część wojska i pieniędzy. Chodkiewiczowi ponownie udało się odbić Rygę, stoczył również zwycięską bitwę na morzu. Niedługo później król Zygmunt powiadomił Chodkiewicza, że nie będzie mógł dłużej płacić armii ani wysłać im jedzenia, gdyż wszystkie oszczędności pochłania wojna z Rosją. Zdemotywowane wojsko walczyło niechętnie, aż w końcu ostatecznie odmówiło posłuszeństwa. Sytuacja polityczna Szwedów również uległa komplikacji. W 1611 roku Dania wypowiedziała wojnę swoim sąsiadom, co skłoniło Szwedów do zaprzestania wojny z Polską na 6 lat. W 1617 roku nowy król Szwecji Gustaw Adolf zawarł pokój z Rosją. Wojska Gustawa bez większych problemów zajmowały kolejne porty i miasta w Inflantach. Dopiero za sprawą Krzysztofa II Radziwiłła armia polsko-litewska znowu była zdolna do walki i odbijania terenów zabranych przez wroga. Ostatecznie wojsko Gustawa Adolfa zostało

osłabione do tego stopnia, że konieczny był rozejm. Król Zygmunt, świadomy rosnącego zagrożenia ze strony Moskwy, a także Turcji, zdecydował się na podpisanie ugody na początku 1618 roku.

Szwecja zaatakowała ponownie w 1621 roku. Przez trzy lata Gustaw Adolf modernizował szwedzkie prawo i wojsko. Doskonale przygotowani żołnierze odbili najważniejsze ośrodki Inflant, jednak znowu nie mogli pokonać znakomicie wyszkolonej armii Rzeczypospolitej. Podpisano więc kolejny rozejm, a wojnę kontynuowano w 1625 roku. W tym czasie armia szwedzka liczyła ponad 20 tysięcy żołnierzy i dzięki temu 17 stycznia 1626 roku pierwszy raz pokonała wojska Rzeczypospolitej w otwartej bitwie pod Walmozją. Gustaw Adolf objął niemalże całe Inflanty (Polska zachowała jedynie kawałek na południowym wschodzie), a spór tradycyjnie zakończono podpisaniem rozejmu 15 czerwca 1626 roku.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA: Inflanty – kraina historyczna leżąca nad rzeką Dźwiną i Zatoką Ryską. Powstała w średniowieczu na terytorium zakonu kawalerów mieczowych, była zamieszkała przez plemiona bałtyckie i ugrofińskie, na jej obszarze ścierały się wpływy kultury niemieckiej, skandynawskiej i polskiej. Na obszarze dawnych Inflant znajdują się obecnie terytoria Łotwy i Estonii.

GEOGRAFIA: Kircholm – to miasto na Łotwie nad Dźwiną, które dziś trudno znaleźć na mapach, ponieważ od 1917 roku nosi nazwę Salaspils. Pod miastem, przy drodze znajduje się pomnik Bitwy pod Kircholmem z napisami po łotewsku i po polsku, który przechowuje starą historyczną nazwę. Na pomniku znajdują się herby: Polski, Litwy i Kurlandii.

GEOGRAFIA: Dźwina to rzeka na Łotwie o łotewskiej nazwie Daugava. Od nazwy rzeki pochodzi toponim Daugavpils (przez pewien czas z polską nazwą Dźwińsk, Dźwińów; inna historyczna nazwa to Dyneburg). Miasto jest stolicą Łatgalii, jest ważnym centrum nukowym i kulturalnym Łotwy.

GEOGRAFIA: Kurlandia to księstwo historyczne wydzielone na terenie Inflant: Księstwo Kurlandii i Semigalii.

JĘZYKOZNAWSTWO: Inflanty jako ludność autochtoniczna zamiesz-



Dźwina

kiwali Łotysze z językiem łotewskim, należącym do grupy języków bałtyckich (wraz z litewskim; wcześniej prawdopodobnie istniała wspólna rodzina bałtosłowiańska) i Estończycy z językiem należącym do rodziny ugrofińskiej (wraz z fińskim i węgierskim w Europie; języki ugrofińskie jako jedyne w Europie nie należą do rodziny indoeuropejskiej).

KULTURA POPULARNA: Piosenka *Sen o Warszawie* jest jedną z najczęściej przywoływanych w kontekście wspomnień o Czesławie Niemenie. Stała się hymnem klubu piłkarskiego Legia Warszawa.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

LITERATURA: Wawrzyniec Bojer, *Carolomachia*, poemat, 1605; Andrzej Pilipiuk, *Oko jelenia*, 2008–2011, 2015 (seria powieści fantastycznych).

MALARSTWO: Bernardo Bellotto (Canaletto) – liczne obrazy przedstawiające widoki Warszawy (XVIII w.).

MUZYKA: *Piosenka o mojej Warszawie*, słowa i muzyka: Albert Harris, 1945; *Sen o Warszawie*, piosenka, słowa: Marek Gaszyński, muzyka: Czesław Niemen, 1966; *Nie przenoście nam stolicy do Krakowa*, piosenka, słowa i muzyka: Andrzej Sikorowski, 1993.

HISTORIA W JĘZYKU

Początek XVII w. to m.in. wydanie nowatorskiego słownika Grzegorza Knapiusza *Thesaurus polono-latino-graecus*. Autor, jezuita, urodził się w Grodzisku Mazowieckim w rodzinie mieszczańskiej. Kiedy przystąpił do prac nad słownikiem, został zwolniony z innych obowiązków w kolegium. Waga słownika polega m.in. na tym, że ułożone alfabetycznie wyrazy polskie są na pierwszym miejscu, czyli są osią układu słownika. Słownik ma charakter normatywny, gdyż autor pisał go z myślą o szkołach jezuickich. Starał się bardzo o to, by w jego dziele znalazły się wyłącznie wyrazy rodzime, unikał makaronizmów. Tezaurus zawiera 50 tysięcy haseł, co jak na tamte czasy było liczbą niezwykle imponującą. Gromadząc materiał leksykalny, uwzględniał dzieła literackie, wykorzystywał też teksty naukowe i prawnicze, słownik zawiera więc także terminologię. Knapiusza cechowała nowoczesna świadomość leksykograficzna. Hasła opatrywał komentarzami – zaznaczał ich pochodzenie: łacińskie, dialektalne, potoczne, ostrzegał przed wulgaryzmami i archaizmami. Nowością były kwalifikatory stylistyczne, wskazujące możliwy zakres użycia wyrazów oraz uwagi o ich pochodzeniu. Kolejny wyznacznik nowoczesności słownika to uwzględnianie przez autora jako odrębnych haseł frazeologizmów, ale też odmiennych znaczeń. Hasła są ilustrowane egzemplifikacjami z dzieł znanych pisarzy.

Słowo *tezaurus* pochodzi z łaciny (pośrednio z greki) i oznacza ‘skarbiec’ – dzieło Knapiusza jest faktycznie skarbcem średniopolskiej leksyki.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Czesław Niemen, *Sen o Warszawie*, 1966; słowa: Marek Gaszyński.

Leopold Tyrmand, *Zły* (fragment), wyd. elektroniczne, 2019.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

SZWECJA: W Uppsali w Katedrze w 1594 roku koronowano na króla Szwecji Zygmunta III Wazę. W nawie bocznej (wschodniej) katedry znajdują się sarkofagi Jana III Wazy i Katarzyny Jagiellonki (rodziców króla), a na ścianie namalowany jest fresk przedstawiający widok Krakowa.

W Armémuseum w Sztokholmie można zobaczyć m.in. chorągiew państwową Zygmunta III Wazy oraz Jana Kazimierza, a także polskie armaty z XVII wieku.

W zbiorach Królewskiej Zbrojowni w Sztokholmie znajduje się paradna zbroja Zygmunta Augusta, róg myśliwski Zygmunta III Wazy wykonany z poroża tura oraz inne elementy uzbrojenia polskich władców.

W bibliotece w zamku w Skokloster położony kilkadziesiąt kilometrów na północ od Sztokholmu znajduje się wiele polskich dzieł.

BRAZYLIA: W 1960 roku przeniesiono stolicę z Rio de Janeiro (od 1763) do Brasillii, miasta specjalnie wybudowanego w tym celu.



Katedra w Uppsali



Katedra w Brasillii

AUSTRALIA: W 1927 roku przeniesiono stolicę z Melbourne (od 1901) do Canberry.

JAPONIA: Ulokowanie stolicy zmieniano 4 razy, Tokio jest stolicą od 1868 r.

KAZACHSTAN: W 1997 roku przeniesiono stolicę z Ałmaty (długo nazywanej po polsku Ałma-Atą; wcześniej miejscowość w tym miejscu była nazywana Ak-mołą, Celinogradem) do Astany, która z kolei w 2019 roku zmieniła nazwę na Nursułtan.

ROSJA: W latach 1703–1918 stolicą był Petersburg, zanim stolicę ulokowano w Moskwie.

INDONEZJA: Powstał plan przeniesienia stolicy kraju z Dżakarty na wyspę Borneo. Decyzja jest spowodowana niesłychanym przeludnieniem i zanieczyszczeniem Dżakarty oraz prognozami, iż ze względu na zmiany klimatyczne w ciągu ćwierćwiecza duża część starej stolicy może znaleźć się pod wodą.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. W jakich miejscach nad Bałtykiem znajdują się następujące atrakcje turystyczne? Wpisz nazwy miejsc z ramki w odpowiedniej formie gramatycznej.

Międzyzdroje, Słowiński Park Narodowy, Wolin, Gryfice, Gdańsk, Gdynia, Hel, Jastrzębia Góra, Sztutowo, Trzęsacz

1. Ruchome wydmy to główna atrakcja przyrodnicza
2. Południk 15°00' długości geograficznej wschodniej, który wyznacza czas środkowoeuropejski, przebiega na wschód od
3. Najbardziej wysunięty na północ punkt w Polsce znajduje się w
4. Centrum Słowian i Wikingów można zwiedzać na wyspie
5. Muzeum obozu koncentracyjnego KL Stutthof mieści się na terenie
6. Muzeum Emigracji zbudowano w
7. Kolej wąskotorowa ma swoją zajezdnię
8. Muzeum II Wojny Światowej to jedno z licznych muzeów miasta

9. Miano polskiego Hollywood przypisuje się , ponieważ jest tam Aleja Gwiazd.

10. Odrestaurowaną niemiecką baterię artylerii nadbrzeżnej Schleswig-Holstein można podziwiać w

2. Połącz człony nazw geograficznych:

1. Morze	a. Rozewie
2. Półwysep	b. Wiślany
3. przylądek	c. Bałtyckie
4. Zatoka	c. Wiślana
5. Zalew	d. Gdańska
6. Mierzeja	e. Helski

1	2	3	4	5
C				
Morze Bałtyckie				

3. Odpowiedz ustnie na pytania dotyczące plakatu Ryszarda Kai „Nadmorze” z serii Plakat – Polska.

- Od jakiego wyrażenia pochodzi tytuł plakatu? Jak je poprawnie zapisać?
- Jakie aktywności związane z pobytem nad morzem przywołuje plakat?
- Jak nazywają się różne sprzęty i akcesoria do plażowania?
- Co zwykle robimy na wakacjach nad morzem?
- Jakie śmieci pozostają po plażowaniu? Proszę wymienić, uwzględniając podział na kompost, zmieszane i do recyklingu.

4. Odnosząc się do plakatu Ryszarda Kai z ćwiczenia nr 3, napisz:

- Opis nadmorskiego krajobrazu, uwzględniający zagrożenia ekologiczne oraz śmieci, które pozostają po turystach na plaży (120–150 słów).
- Zbiór zasad pod tytułem „Odpowiedzialne plażowanie: zasady ekologicznego *savoir-vivre*’u” (80 słów).
- Artykuł prasowy na temat „Zagrożenia, jakie nad morzem stwarza masowa turystyka” (200 słów).



Ćwiczenie 5. Co oznaczają poniższe wyrazy z gwary warszawskiej, które zresztą w dużej mierze używane są już dziś w języku potocznym w wielu miejscach w Polsce? Połącz z synonimami z polszczyzny ogólnej.

1. absztyfikant	a. śmierdzieć
2. badylarz	b. tchórz
3. belfer	c. awantura
4. bystrzak	d. świetnie, bardzo dobrze
5. skitrać	e. ukraść
6. cykor	f. adorator
7. drałować	g. nauczyciel
8. fart	h. ogrodnik uprawiający warzywa i kwiaty
9. fuszerka	i. być pijanym
10. git	j. palić
11. granda	k. źle, niedokładnie wykonana praca
12. capić	l. ktoś inteligentny, szybko uczący się
13. jarać	m. iść na piechotę
14. zajumać	n. schować, ukryć coś
15. być na bani	o. szczęście, traf

ŹRÓDŁA

K. Tubylewicz, *Sztokholm. Miasto, które tętni ciszą*, Warszawa 2019.

<http://gwara-warszawska.waw.pl/>

<https://muzhp.pl/pl/e/1509/przeniesienie-stolicy-do-warszawy>

POTOP SZWEDZKI

Powstanie Chmielnickiego zakończyło się podpisaniem sojuszu kozacko-rosyjskiego, co skutkowało rozpoczęciem trzynastoletniej (1654–1667) wojny polsko-rosyjskiej. Potężne wojska rosyjskie zaatakowały osłabioną Polskę. W 1655 roku sytuacja Polski skomplikowała się jeszcze bardziej. Od północy zaatakowali Polskę Szwedzi, których celem było opanowanie terenów sąsiadujących z Morzem Bałtyckim. Szwedzi obawiali się, że poruszające się coraz szybciej na zachód wojska carskie wreszcie opanują również część nadbałtycką, a to przekreśliłoby plany i marzenia o królowaniu nad Bałtykiem. Niezwykle osłabiona armia polska nie była w stanie odparować dwóch ataków naraz. Dochodziło do sytuacji poddawania się bez walki, zdarzały się również deklaracje współpracy ze Szwedami i podpisywano dokumenty niezgodne z unią polsko-lubelską. Domagano się abdykacji Jana Kazimierza, który uciekł za granicę, na Śląsk, aby się uratować. Król Szwecji – Karol Gustaw zdobywał kolejne polskie miasta niemalże bez używania siły, zyskując w dodatku chętnych do przejścia na jego stronę. Szlachta, wiedząc, że Polska długo nie wytrzyma naporu ze strony Rosji, uważała, że jedynie sojusz ze Szwedami oraz wspólna walka przeciwko carowi może ich ocalić. Złudzenia szlachty nie trwały długo. Szwedzi zaczęli grabić Polskę, kraść cenne kamienie, dzieła sztuki, złoto, a wszystkie skradzione przedmioty wysyłali statkami do Szwecji. Ze względów strategicznych chcieli zdobyć położone na wzgórzu sanktuarium na Jasnej Górze w Często-



Kadr z filmu *Potop*

chowie. Prognozy dla klasztoru nie były optymistyczne – silni i znakomicie uzbrojeni Szwedzi przeciwko garści zakonników zamkniętych w klasztorze. I wtedy wydarzył się cud. Działa burzące i zapasy amunicji okazały się niewystarczające. Kule wystrzelwane w kierunku klasztoru nie docierały do murów, nie zadając wielkich szkód. Szwedzi bezskutecznie przez ponad sześć tygodni próbowali zdobyć jasnogórską twierdzę. Wreszcie, znużeni i zniechęceni niepowodzeniem, zaczęli się wycofywać. Jasnogórski sukces rozbudził patriotyzm w Polakach. Najniższe warstwy społeczeństwa – chłopci, mieszczaństwo, a później i szlachta zaczęły walkę przeciw Szwedom. Król wezwał do walki wszystkich swoich poddanych i sojuszników. Atakowano wojska szwedzkie bez wytchnienia, a te wycofywały się coraz bardziej na północ. Udało się odzyskać Warszawę. Karol Gustaw wiedział, że musi natychmiast wymyślić plan działania. W zamian za udziały w rozbiórce Polski Szwecja znalazła sojusznika w księciu Prus Fryderyku Wilhelmie I, lenniku Rzeczypospolitej, i wraz z nim z powrotem odbiła Warszawę. Król Polski, chcąc uzyskać od Prus Książęcych wojsko i wsparcie finansowe, został zmuszony do nadania Prusom niepodległości. Następnie Jan Kazimierz zawarł sojusz z Austrią, a Szwecja została zaskoczona wypowiedzeniem jej wojny przez Danię. W tym czasie sławę zdobył Stefan Czarniecki – znany z tekstu „Mazurka Dąbrowskiego” – który postanowił odbić z rąk Szwedów duńską wyspę położoną na Bałtyku. W 1660 roku w Oliwie podpisano pokój pomiędzy Rzeczpospolitą i Szwecją. Dla Polski nie był to jednak koniec kłopotów i wojennej zawieruchy – wojna z Rosją trwała nadal...

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

ZNANI POLACY: Ojciec Augustyn Kordecki (1603–1673) – przeor klasztoru na Jasnej Górze, kierował obroną klasztoru obleganego przez Szwedów przez 40 dni (od 18 listopada do 27 grudnia 1655). Napisał pamiętnik z oblężenia, na podstawie którego stworzył poemat *Nowa Gigantomachia*. W klasztorze na Jasnej Górze przechowywana jest siedemnastowieczna monstrancja z czasów oblężenia.

GEOGRAFIA: Jasna Góra – wzgórze w Częstochowie, na którym mieści się sanktuarium i klasztor ojców paulinów. Jest najważniejszym miejscem pielgrzymkowym kultu maryjnego w Polsce. W kaplicy sanktuarium znajduje się obraz Matki Boskiej Częstochowskiej – wizerunek ten nazywany jest Czarną Madonną (ta nazwa nie jest akceptowana przez Kościół) – uważany za cudowny.

LITERATURA: Zmagania polsko-szwedzkie, znane w historii jako „potop szwedzki” są treścią drugiej części Trylogii Henryka Sienkiewicza, zatytułowanej *Potop*, w którym noblista w zawirowaniu wojenne wplata dzieje miłosnych perypetii Oleńki Billewiczówny i pułkownika Andrzeja Kmicica.



Klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie

GEOGRAFIA: Als – duńska wyspa w cieśninie Mały Belt w pobliżu Półwyspu Jutlandzkiego, na którym leży Dania, zdobyta w 1658 roku przez wojska Stefana Czarnieckiego. Dziś wyspa jest połączona dwoma mostami z Półwyspem Jutlandzkim.

ZABYTKI: Oliwa to dziś dzielnica Gdańska, granicząca z Sopotem. Jej największą atrakcją są organy w Katedrze Oliwskiej z XVIII wieku. Codziennie w Katedrze odbywają się 20-minutowe koncerty organowe, od 1958 roku co roku organizowany jest Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej.



Katedra Oliwska

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

MALARSTWO: January Suchochodolski, *Obrona Jasnej Góry*, obraz olejny.

LITERATURA: Augustyn Kordecki, *Nowa Gigantomachia*, 1658; *Oblężenie Jasnej Góry Częstochowskiej*, poemat nieznanego autora, druga połowa XVII wieku; Henryk Sienkiewicz, *Potop*, 1886.

FILM: *Potop*, reż. Jerzy Hoffman, 1994 (ekranizacja powieści Henryka Sienkiewicza); *Potop Redivivus* (nowa wersja montażowa), 2014.

HISTORIA W JĘZYKU

Wojna polsko-szwedzka z połowy XVII wieku znana jest Polakom przede wszystkim przez pryzmat powieści Henryka Sienkiewicza *Potop* – drugi tom Trylogii. Henryk Sienkiewicz był i jest jednym z najpopularniejszych twórców powieści historycznych. Zarówno w *Krzyżakach* (powieść z okresu bitwy pod Grunwaldem), jak i w Trylogii stylizuje język, by osiągnąć efekt kolorytu czasowego. Starał się dokonywać archaizacji (stylizowania na dawniejszy język) w sposób niezbyt nachalny, by powieści były czytelne dla współczesnych mu czytelników. W Trylogii obficie stosował dawne staro- i średniopolskie formy adresatywne – które były zdecydowanie bogatsze od współczesnych.

W dobie staropolskiej popularnym tytułem, stosowanym pierwotnie przede wszystkim w stosunku do monarchy był zwrot *wasza miłość*. Z biegiem czasu coraz częściej używano go w kontaktach ze szlachtą. Zwrot ten miał także inne wersje, takie jak: *wasza miłość pan*, *miłościwy pan*, *jaśnie wielmożny pan*. Tendencja do ekonomiczności języka spowodowała skracanie tych formuł do jednowyrazowych: *waćpan*, *waś*, *waszmość*, *waszeć*, *wasze*, *aścka*. Wszystkie te zwroty można znaleźć w Trylogii, w tym i w *Potopie*. Pojawiają się tam także formy: *mospan*, *jegomość* itp.

Już w tamtych czasach ta tytułomania była krytykowana i wyśmiewana – XVIII-wieczny pisarz Ignacy Krasicki pisał w *Panu Podstolim*: „Od waści poszło do *waszeci*, od *waszeci* do *waszmości*, od *waszmości* do *waszmości-pana*, dalej nastał *waszmość mościwy pan*, dalej: *Wielmożny*, *Jaśnie Wielmożny*, *Oświecony*. Nie wiem, co dalej wymyślimy, ale i tego, co mamy, nadto”. Rozbudowana tytułatura z biegiem wieków i lat zanikła. Pozostały nieliczne ślady. Jeszcze w drugiej połowie XX wieku, adresując koperty, Polacy używali formuł: *Wielmożna Pani*, *Wielmożny Pan*, coraz częściej skracaną do *WPan* lub *WP*. Dziś zupełnie wyszły one z użycia. Coraz rzadziej używa się oficjalnych zwrotów honoryfikacyjnych, takich jak: *Ekscelencjo* do Prezydenta, ambasadorów obcych państw czy biskupów, *Eminencjo* do kardynałów i *Magnificencjo* do urzędujących rektorów. Oficjalną formułą stało się powszechnie *Szanowny Pan*.

Zresztą pod względem form adresatywnych język polski dość wyraźnie się demokratyzuje i coraz częściej popularyzowane jest zwracanie się do siebie

w firmach, w programach telewizyjnych i w innych nieoczywistych sytuacjach na ty.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Augustyn Kordecki, *Nowa Gigantomachia* (fragment), 1658, wersja wg: http://cyfroteka.pl/ebooki/Nowa_Gigantomachia-ebook/p14933i36662#Darmowy-fragment (*Znaki poprzedzające wtargnienie Szwedów*)

Henryk Sienkiewicz, *Potop* (fragment, tom 2, rozdział 14), <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/potop-tom-drugi.html#s15>.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

SZWECJA: Lwy przed wejściem głównym na Zamek Królewski w Sztokholmie pochodzą z Warszawy – do 1656 roku stały przed pałacem Kazanowskich na Krakowskim Przedmieściu.

W Armémuseum w Sztokholmie znajdują się m.in. chorągwie króla Jana Kazimierza oraz sztandar z napisem *Vivat Casimirus Rex Poloniae* („Niech żyje Kazimierz, król Polski!”).

Zamek Skokloster (50 kilometrów na północny zachód od Sztokholmu) wzniesiony jest na Zamku Ujazdowskim w Warszawie.

HOLANDIA: Christiaan Huygens, holenderski matematyk, fizyk oraz astronom, odkrył największy księżyc Saturna, który nazwano Tytan.

NIEMCY: W 1656 roku pożar strawił Akwizgran (dziś Aachen). W Katedrze, która została wpisana na listę



Lwy przed Zamkiem Królewskim
w Sztokholmie



Katedra w Akwizgranie

światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO, został pochowany m.in. Karol Wielki.

DANIA: W 1660 roku w Kopenhadze został zawarty pokój kończący wojnę duńsko-szwedzką.

WIELKA BRYTANIA/ANGLIA: W 1660 roku w Londynie powstało Towarzystwo Królewskie, pierwsze w świecie towarzystwo naukowe.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Połącz słowa i wyrażenia z ich wyjaśnieniami.

(UWAGA: w podanych wyrażeniach, w tytule powieści H. Sienkiewicza i metaforycznej nazwie wydarzenia historycznego słowo *potop* ma proveniencję biblijną, wg *Współczesnego słownika języka polskiego*, wsjp.pl – słowo z prasłowiańskiego, od *topić*, *utopić*, *zatopić*. Dziś oznacza w przenośni 'dużą ilość czegoś, dużą liczbę ludzi': potop emigrantów, uchodźców, uciekinierów; informacji, reklam; gawęd, rozmów, wywiadów; machlojek, przestępstw).

1. e	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. po nas choćby potop						a. bardzo kogoś nie lubić, nienawidzić, żywić do tej osoby niechęć i chcieć, aby stało jej się coś złego
2. przedpotopowy						b. wyrażenie oznaczające, że w niebezpieczeństwie człowiek zrobi wszystko, aby się ratować
3. utopić (kogoś) w tyżce wody						c. o miejscu, w którym zginęło wielu ludzi, najczęściej w wyniku wojny, bitwy
4. tonący brzytwy się chwyta						d. być czymś bardzo zaabsorbowanym, zaangażowanym w coś bardzo silnie
5. co ma wisieć, nie utonie						e. wyrażenie przypisywane Marii Antoninie, oznacza, że kogoś nie obchodzi, co stanie się po jego odejściu lub po zakończeniu jego działalności
6. tonąc w czymś po uszy						f. jeśli coś ma się zdarzyć, to i tak się zdarzy
7. tonąc we krwi						g. mówimy tak żartobliwie o czymś, co jest przestarzałe, staroświeckie, anachroniczne

2. Uzupełnij zdania słowami lub wyrażeniami z ćwiczenia nr 1 w odpowiedniej formie.

1. Kiedy nie starczało jej pieniędzy na spłatę raty kredytu, brała kolejne pożyczki w parabankach, mimo że były niekorzystne – zawsze **tonący brzytwy się chwytła**.
2. Staram się zawsze kupować najlepsze opcje ubezpieczenia, ale wierzę, że
.
3. Nasz syn w modelarstwie, kiedy klei modele, nie ma z nim w ogóle kontaktu.
4. Podczas wojny te tereny
5. Obecny prezydent zupełnie nie przejmuje się protestami obywateli, tak jakby wyznawał zasadę
6. Mam taki telefon, że nie da się nawet wysłać mms-a.
7. Mimo że mój wujek już wielokrotnie przeproszał tatę za to nieporozumienie, tata najchętniej

3. Porównaj dwa plakaty filmowe: do filmu *Potop* (1974) oraz *Potop Redivivus* (2014) i odpowiedz na pytania.

Pytania:

1. W jakich technikach (Jakimi technikami) zostały wykonane oba plakaty?
2. Co jest elementem centralnym kompozycji pierwszego plakatu? Jakie postaci widzimy w centrum drugiego plakatu? Jak nazywała się ta polska formacja wojskowa XVI i XVII wieku?
3. Jakie kolory dominują w plakacie Eryka Lipińskiego? Jaki nastrój wywołują?
4. Na jaki wątek fabularny zwraca uwagę obraz na drugim plakacie?
5. Który plakat podoba ci się bardziej i dlaczego?



4. Przeczytaj tekst* o rekonstrukcji filmu *Potop* w reżyserii Jerzego Hoffmana i odpowiedz na pytania (prawda czy fałsz?).

Pamiętamy, że *Potop* to przede wszystkim monumentalne dzieło filmowe trwające pięć i pół godziny oraz mierzące 8170 m taśmy filmowej! Od początku było dla FilMOTEKI Narodowej oczywiste, że podstawą prac musi być odrestaurowanie i zabezpieczenie wersji oryginalnej, a także wytworzenie cyfrowej kopii w celu zachowania i udostępniania dzieła. Już w 2011 roku, zanim przystąpiliśmy do rekonstrukcji, reżyser Jerzy Hoffman wyszedł z inicjatywą, by nie tylko odrestaurować i zabezpieczyć film, lecz by nadać mu też nową jakość. Konsultacje utwierdziły nas w przekonaniu, że tak długi film nie ma dziś szans na szeroką dystrybucję, która rządzi się innymi prawami niż w 1974 roku; inne są także oczekiwania i przyzwyczajenia widzów. Jednocześnie ten monumentalny film, nakręcony w formacie panoramicznym, domaga się obejrzenia go właśnie na dużym ekranie, na czym FilMOTECE Narodowej bardzo zależało. Choć tworzenie nowej wersji jakiegokolwiek filmu nie jest działaniem typowym dla archiwum, w tym przypadku okazało się to jedyną szansą na ponowne wprowadzenie *Potopu* do kin. Do pracy nad reinterpretacją dzieła powrócili twórcy filmu: operator Jerzy Wójcik oraz reżyser. Nowa wersja montażowa filmu trwa trzy godziny. *Potop Redivivus* otworzy tegoroczny 39. Festiwal Filmowy w Gdyni i powróci do kin.

- | | | |
|---|---|---|
| o. Oryginalny „Potop” trwał ponad 330 minut. | P | F |
| 1. Zespół FilMOTEKI Narodowej pracował tylko nad digitalizacją filmu. | P | F |
| 2. Reżyser <i>Potopu</i> chciał stworzyć nową wersję filmu. | P | F |
| 3. Współcześnie trudno wprowadzić do kin bardzo długi film. | P | F |
| 4. Archiwa często dokonują nowego montażu digitalizowanych filmów. | P | F |
| 5. <i>Potop Redivivus</i> jest dłuższy niż wersja z 1974 roku. | P | F |
| 6. <i>Potop Redivivus</i> będzie dystrybuowany tylko w Internecie. | P | F |

5. Uzupełnij opis obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej** słowami z ramki.

plaszcz, oświetlona, twarz, tęczęwek, gałązka, pasma, ramie, złocistych

Maryja ubrana jest w ciemnogrnatową suknię i **plaszcz** (maforion) nałożony na głowę. Obecność gwiazd i lili heraldycznych nawiązuje do herbu andegaweńskiego króla Węgier Ludwika. Dzięki dwóm zabiegom
..... Matki Bożej wyraża dostojność i powagę.

* Na podstawie: <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/8432>

** Źródło tekstu: <https://deon.pl/wiara/duchowosc/tajemnice-obrazu-matki-bozej-czestochowskiej,449000>

Pierwszym jest zastosowanie światłocienia. Twarz jest z prawej górnej strony, co dodaje powagi całemu obliczu. Drugim zabiegiem są namalowane rozbłyski wokół, które mają wywoływać efekt smutku i refleksji. Na policzkach widoczne są włosów, które delikatnie spływają w dół. Ciekawostką jest ornament, który znajduje się na obrazu. To sucha wici akantu, która może mieć różnorodne znaczenia.

ŹRÓDŁA

R. Ociecek, *Miejsce „Oblężenia Jasnej Góry Częstochowskiej” w rozwoju polskiej epiki barokowej*, w: D. Rott, P. Wilczek, B. Stuchlik-Surowiak, red., „Liber amicorum professoris Ioannis Malicki”, Katowice 2011.

K. Tubylewicz, *Sztokholm. Miasto, które tętni ciszą*, Warszawa 2019.

<https://dzieje.pl/aktualnosci/ojciec-augustyn-kordecki-obronca-jasnej-gory>

https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/2068/1/Ociecek_Miejsce_Oblezenia_Jasnej_Gory.pdf

INSUREKCJA

KOŚCIUSZKOWSKA

OSTATECZNA WALKA O WOLNOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ RZECZYPOSPOLITEJ

Po klęsce w wojnie z Rosją i drugim rozbiore Polski Rzeczpospolita znalazła się w bardzo trudnej sytuacji. Na terenie kraju przebywali rosyjscy żołnierze, którzy okupowali Polskę. Rozpoczął się również kryzys gospodarczy, a Polacy wiedzieli, że Rosjanie, Prusacy i Austriacy chcą ostatecznie zlikwidować państwo polskie i podzielić je pomiędzy siebie. Wiosną 1793 roku zdecydowano o zorganizowaniu rewolucji przeciwko zaborcom. Jako przywódcę i dyktatora powstania wybrano Tadeusza Kościuszkę. Kościuszko powrócił do Polski z emigracji i przybył do Krakowa, gdzie 24 marca 1794 roku na Rynku Głównym złożył przysięgę walki o wolność ojczyzny i narodu polskiego. Kościuszko został tym samym oficjalnie naczelnikiem insurekcji. Do powstania dołączyli nie tylko szlachcice i mieszcianie, ale również i uzbrojeni w kosy chłopci (kosynierzy). Udział kosynierów był bardzo ważnym i symbolicznym wydarzeniem, ponieważ po raz pierwszy uznano lud wiejski za obywateli Rzeczypospolitej. Kościuszko ubrał się nawet w chłopski strój, aby zamianifestować swoją sympatię wobec ludu.



Pomnik Kościuszki na Wawelu

Wspólnie ze Stanisławem Staszicem i Ignacym Potockim napisał też *Uniwersał połaniecki*, dokument, w którym obiecał chłopom zniesienie poddaństwa i ograniczenie pańszczyzny. Insurekcja kościuszkowska budziła nadzieję na stworzenie nowoczesnego państwa ponadstanowego, w którym chłop miał być również obywatelem. Żołnierze i chłopci dowodzeni przez Kościuszkę pokonali Rosjan 4 kwietnia w bitwie pod Raclawicami. Podczas bitwy wielkim bohaterstwem wykazali się właśnie kosynierzy, którzy walczyli bardzo dzielnie i zdobyli rosyjskie armaty. Szczególną sławę zdobył Wojciech Bartos (Bartosz) Głowacki, zdobywca pierwszego działą, który po bitwie otrzymał nawet tytuł oficerski. Powstania wybuchły również w największych miastach Rzeczypospolitej. W Warszawie żołnierze i mieszkańcy dowodzeni przez szewca Jana Kilińskiego i rzeźnika Józefa Sierakowskiego zaatakowali rosyjskich żołnierzy i wyzwolili stolicę. Na Litwie wybuchło powstanie pod wodzą Jakuba Jasińskiego. Powstańcy początkowo odnosili sukcesy, problemy zaczęły się jednak, kiedy do wojny po stronie rosyjskiej dołączyły Prusy. Wilno zostało zdobyte przez zaborców 11 sierpnia, latem rozpoczęło się również oblężenie Warszawy, której bronili bohatersko żołnierze i mieszkańcy miasta. Pod koniec sierpnia do insurekcji dołączyli także mieszkańcy ziem zaboru pruskiego. Tym samym Prusacy musieli wycofać się spod Warszawy. Rosjanie wysłali na Warszawę wielką armię dowodzoną przez Aleksandra Suworowa, a 10 października doszło do nierównej bitwy pod Maciejowicami (Rosjanie mieli dwa razy więcej żołnierzy niż Polacy), podczas której Kościuszko został ranny i trafił do rosyjskiej niewoli. Nowym dyktatorem powstania został Tomasz Wawrzecki. Dowodzeni



Rynek Główny w Karkowie

przez Suworowa Rosjanie 4 listopada zaatakowali Warszawę, gdzie dokonali brutalnej rzezi mieszkańców warszawskiej Pragi. Insurekcja kościuszkowska upadła, a zaborcy dokonali ostatecznego rozbioru Rzeczypospolitej.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA: Raclawice – wieś na Wyżynie Miechowskiej w województwie małopolskim.

ZABYTKI: W Krakowie znajduje się Kopiec Kościuszki – został on usypany przez mieszkańców miasta w latach 1820–1823. Kościuszko zmarł w 1817 roku w Szwajcarii. Jego prochy spoczywają w Katedrze na Wawelu. Tam stoi również konny pomnik Tadeusza Kościuszki.



Kopiec Kościuszki w Krakowie

ZABYTKI: Kopce Kościuszki znajdują się także w Olkuszu, w Połańcu, w Tarnogrodzie, w Raclawicach.

ZABYTKI: W Polsce znajduje się wiele pomników Kościuszki, m.in. w Warszawie, w Łodzi, w Poznaniu, Sanoku, w Radziejowie czy we Włodawie.

ZABYTKI: Na Zamku Królewskim w Warszawie znajduje się urna, w której umieszczono serce Tadeusza Kościuszki.

ZABYTKI: Maciejowicki Ratusz jest siedzibą Muzeum im. Tadeusza Kościuszki.

ONOMASTYKA: Imię Kościuszki nosiły okręty oraz statki, m.in. SS Kościuszko (polski transatlantyk), ORP Generał Tadeusz Kościuszko (polska fregata raketowa).

EKONOMIA: Wizerunek Kościuszki pojawiał się na wielu numizmatach.

FILATELISTYKA: W 2017 r. Poczta Polska wydała znaczek „Rok Tadeusza Kościuszki”, na którym widnieje portret Kościuszki autorstwa nieznanego ma-

larza. Na znaczku widać również fragment obrazu Aleksandra Orłowskiego *Bitwa pod Raclawicami*.

OSOBY: Ignacy Potocki – marszałek wielki litewski w latach 1791–1794. Polityk, działacz patriotyczny, dramatopisarz, poeta, tłumacz, historyk oraz pedagog.

OSOBY: Stanisław Staszic (1755–1826) był jedną z najwybitniejszych postaci epoki oświecenia w Polsce. Uczony, filozof, działacz polityczny, pisarz, przyrodnik oraz ksiądz. Nieustannie pracował nad rozwojem gospodarczym kraju.

TRADYCJE: W Raclawicach, wsi w Małopolsce pod pomnikiem Bartosza Głowackiego odbywa się wybór „Chłopa Roku” w trakcie ogólnopolskiego Złotu Wojciechów i Bartoszków z różnymi konkurencjami, takimi jak: rzut podkówną do celu czy dojenie krowy na czas.

GEOGRAFIA: Praga jest jedną z dzielnic Warszawy. Spośród innych można wymienić: Wolę, Mokotów, Śródmieście, Ochotę, Włochy.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

MALARSTWO: Jan Matejko, *Kościuszko pod Raclawicami*, 1888; *Panorama Raclawicka* we Wrocławiu, pod kierunkiem Jana Styki oraz Wojciecha Kossaka, cykloramiczny obraz, 1893–1894; Franciszek Smuglewicz, *Przysięga Kościuszki na Rynku w Krakowie*, 1794; Walery Eljasz-Radzikowski, *Przysięga Kościuszki*, 1905, ilustracja; Kazimierz Wojniakowski, *Tadeusz Kościuszko*, ok. 1812.

MUZYKA: *Polonez Kościuszki*, pieśń patriotyczna, 1792.

LITERATURA: Maria Konopnicka, *Przysięga Kościuszki*, wiersz; Juliusz Słowacki, *Wacław*, 1838, poemat; Włodzimierz Tetmajer, *Raclawice*, powieść chłopska, 1911?; Józef Ignacy Kraśzewski, *Czasy kościuszkowskie*, cykl powieści, 1873; Władysław Ludwik Anczyc, *Kościuszko pod Raclawicami*, 1880, dra-



Jan Matejko, *Bitwa pod Raclawicami*



Strona WWW Fundacji Kościuszkowskiej

mat; Waław Gąsiorowski, *Rok 1809*, 1903, powieść; Władysław Reymont, *Rok 1794*, trylogia, której akcja trwa podczas powstania kościuszkowskiego, publikowana od 1911 do 1916.

FILM: *Kościuszek pod Raławicami*, reż. Orland (pseudonim, bliżej nieznanym twórca), film fabularny, 1913; *Kościuszek pod Raławicami*, reż. Józef Lejtes, film fabularny, 1938; *Inżynier Kościuszek*, reż. Juliusz Janicki, film dokumentalny, 1977; *Tadeusz Kościuszek*, reż. Ryszard Rogoziński, film dokumentalny, 1987; „*Jego imię Polska*”. *Tadeusz Kościuszek*, reż. Lucyna Smolińska, Mieczysław Sroka, film dokumentalny, 2006.

KOMIKS: *Pół-Jankes, czyli Tadeusz Kościuszek w Ameryce*, scen. i il. Szczepan Atroszko, 2017.

KOMIKS (OPOWIEŚĆ GRAFICZNA): *Kościuszek. Cena wolności*, scen. i il. Tomasz Bereźnicki, 2017 (https://issuu.com/tomaszbereznicki/docs/sklad_kosciuszeko_iss).

HISTORIA W JĘZYKU

W 1794 roku, czyli roku insurekcji kościuszkowskiej odbyła się w Teatrze Narodowym premiera sztuki Wojciecha Bogusławskiego *Cud mniemany, czyli Krakowiacy i Górale*. Teatr Narodowy powstał w 1765 r. z inicjatywy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, a swój rozkwit zawdzięcza właśnie Wojciechowi Bogusławskiemu, zwanemu „ojcem teatru polskiego”.

Sztuka muzyczna Wojciecha Bogusławskiego zaginęła i została odnaleziona w 1929 roku przez Leona Schillera (wybitnego twórcę teatralnego I połowy XX wieku), który nazwał ją „polską operą narodową”. Sztuka miała wiele wspólnego z aktualną sytuacją w Polsce, zawierała aluzje polityczne i komentarze moralne ukryte między wierszami. Ciekawa jest strona muzyczna opery: zawiera wiele polskich tańców, z polonezem i krakowiakiem włącznie – warto dodać, że krakowiak, dotąd tańcem wyłącznie ludowym, w ten sposób znalazł się na scenie narodowej.

Trzeba zwrócić uwagę na język libretta. Wojciech Bogusławski stylizował język swojego dzieła na mowę ludową. Zapewne ma to być stylizacja na gwary dialektu małopolskiego, no co wskazywałoby choćby mazurzenie (czyli wymawianie spółgłosek syczących s, z, c zamiast szumiących sz, ż, cz – charakterystyczne dla Małopolski, Mazowsza i północnego Śląska, tu: *dziewcyny, karcmy, potańcujes*) czy nieregularne rezultaty procesu przegłosu polskiego i lechickiego (zmiana e na o lub a w zależności od pozycji w wyrazie, tu przykładem jest wyraz *śmieie* wobec ogólnopolskiego *śmiało*):

Idź, Basiu, bo cie matka sfuka,
Najlepiej idź do karcmy pomiędzy dziewczyny,
Tańczą tam, bo Pawła dzisiaj zaślubiny,

Mają tu psyjść i ojca prosić na wesele
Ty se tes potańcujes z niemi – potem śmiele
Psydzies, pomiędzy gośćmi nie będzie cię łajać.

Jednak autor tę stylizację przeprowadził bez faktycznej wiedzy o zjawiskach dialektalnych. W dialektach mazurzących bowiem nigdy temu procesowi nie podlega głoska zapisywana jako rz. A u Bogusławskiego na syczące są zamienione wszystkie głoski szumiące. Tak więc tekst sprawia wrażenie seplenienia (czyli wady, niedoskonałości mówienia), a nie stylizacji dialektalnej. Wybitny historyk języka polskiego Witold Taszycki w 1951 r. w „Pamiętniku Literackim” przytacza różne zdania na ten temat, m.in. pisząc, że w języku sztuki widać ślady kolejnych polskich dzielnic, z którymi związany był Bogusławski: Wielkopolski, gdzie się wychował, Małopolski, gdzie czas jakiś przebywał i wreszcie Mazowsza, gdzie osiadł i napisał swoje dzieło. Można ten fakt metaforycznie porównać do powstawania literackiego języka polskiego (od Wielkopolski, gdy stolicą było Gniezno, przez Małopolskę ze stolicą w Krakowie, po Mazowsze, gdy stolicą Polski ostatecznie została ustanowiona Warszawa). Brak różnicowania języka krakowiaków i górali oraz pewne niedociągnięcia w wykorzystaniu cech gwarowych nie umniejszają wagi utworu jako pierwszego, który mowę ludową wprowadził do salonów.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Przysięga Tadeusza Kościuszki, 1794 rok

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

USA: W Savannah (Georgia) znajdują się tablice upamiętniające Tadeusza Kościuskę, Kazimierza Pułaskiego i kpt. Jana Zielińskiego.

W stanie Missisipi znajduje się miejscowość Kosciusko, gdzie m.in. urodziła się znana amerykańska prezenterka i producentka telewizyjna Oprah Winfrey.

W stanie Indiana znajduje się hrabstwo Kosciusko (założone w 1836 r.). W tym hrabstwie znajduje się też miasteczko Warsaw.

W Filadelfii, w domu, w którym mieszkał Kościusko, mieści się Muzeum Narodowe pamięci Tadeusza Kościuszki (Thaddeus Kosciusko National Memorial).



Pomnik Kościuszki w West Point

Pomniki Kościuszki są: w Nowym Jorku, Filadelfii, Scranton (Pensylwania), Billingsport (New Jersey), Fort Mercer (New Jersey), Pennsauken (New Jersey), St Petersburgu (Floryda), Perth Amboy (New Jersey), Bostonie (Massachusetts), Waszyngtonie (popiersie, pomnik), Yonkers (Nowy Jork), Kościusko (Missisipi).

Inne pomniki i miejsca upamiętniające Kościuszkę to: konne pomniki Kościuszki: Chicago (Illinois), Milwaukee (Wisconsin), Detroit (Michigan); Ogród Kościuszki w West Point (stan Nowy Jork), Cleveland (Ohio); Tunel im. Kościuszki w Ninety Six (Karolina Południowa); wiele jest eksponatów związanych z Kościuszką w Polskim Muzeum w Ameryce (Polish Museum of America), które znajdują się w Chicago: ponad 90 listów pisanych przez Kościuszkę i do niego, portrety, litografie, znaczki pocztowe poświęcone generałowi, broszury i periodyki mu poświęcone. W USA powstał film dokumentalny o Kościuszcze w reż. Alexa Storozynskiego pt. *Kościusko – Człowiek, który wyprzedził swoje czasy* (za: <http://www.kopieckosciuszki.pl/files/pl.pdf> – strona ze spisem i opisem „Kościuszkowskich” zabytków).

BIAŁORUŚ: W dawnym dworku Kościuszków w Mereczowszczyźnie w czasach 20-lecia międzywojennego działało Muzeum Kościuszki. Niestety podczas II wojny światowej zostało ono zniszczone. Dzięki władzom Białorusi oraz przy wsparciu USA w 2004 r. udało się odtworzyć ten wspaniały dworek, a muzeum ponownie uruchomiono.

AUSTRALIA: Odkryta przez Pawła Edmunda Strzeleckiego góra nosi nazwę Góry Kościuszki. Jest to najwyższy szczyt Australii znajdujący się w Parku Narodowym Kościuszki.

NIEMCY: W 1829 r. niemiecki pisarz, Karl von Holtei, napisał dramat pod tytułem *Stary wódz*, w którym pojawia się postać Kościuszki.

FRANCJA: W 1794 roku przyjęto obecny trójkolorowy wzór flagi Francji. Georges Danton, jeden z przywódców rewolucji francuskiej, został zgilotynowany z wyroku jakobińskiego Trybunału Rewolucyjnego (Andrzej Wajda w 1983 roku nakręcił we Francji film w koprodukcji polsko-francuskiej zatytułowany *Danton*, którego scenariusz powstał na podstawie powieści Stanisławy Przybyszewskiej *Sprawa Dantona*).



Góra Kościuszki w Australii

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Proszę dopasować słowa do definicji.

a) okupować	1. usuwać coś, niszczyć
b) manifestować	2. zajmować zbrojnie czyjeś państwo
c) likwidować	3. inaczej powstanie
d) poddany	4. publicznie mówić o swoich przekonaniach, poglądach
e) obłączenie	5. osoba, która mieszka na terenie rządzonej przez króla lub innego władcę
f) insurekcja	6. brak wolności
g) niewola	7. otoczenie wojskiem np. miasta, żeby je zdobyć

a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)
2						

2. Nazwiska męskie zakończone na -o, przed którymi znajduje się spółgłoska twarda, np. *Kościuszko*, *Matejko*, *Bańko*, *Fredro* odmieniają się według paradygmatu żeńskiego. Formy żeńskie tych nazwisk nie odmieniają się.

Proszę wstawić odpowiednią formę nazwiska w zdania.

Wzór: Polacy mocno wierzyli, że **Kościuszko** pomoże im zwyciężyć. (Kościuszko)

- Dzięki pomocy, Polakom udało się zwyciężyć z Rosjanami w bitwie pod Raclawicami. (Kościuszko)
- Polacy byli bardzo wdzięczni za to, że dał im nadzieję na odzyskanie wolności. (Kościuszko)
- Rosjanie zamknęli w więzieniu po tym, jak został ranny. (Kościuszko)
- Bajki Aleksandra nadal cieszą się ogromną popularnością. (Fredro)
- O Aleksandrze sporo można się dowiedzieć w miejscowości Rudki na Ukrainie, dawnej siedzibie rodu Fredrów (Fredro)
- Wojciech Kossak razem z Janem namalowali wiele obrazów przedstawiających historyczne wydarzenia. (Matejko)
- Lubię korzystać ze słownika i z porad językowych Mirosława (Bańko)

3. Proszę przeczytać opis książki biograficznej *Kościuszek. Książę chłopów* i uzupełnić tekst odpowiednimi formami wyrazów.

korepetytor, niepodległość, ucieczka, obejmować, wolna, armia, miłość, porwać

Urodził się 4 lutego 1746 roku w niezamożnej rodzinie szlacheckiej. Brak koneksji i majątku stał się przyczyną tragedii miłosnej. Storożyński pisze, że pierwszą i największą Kościuszki była Ludwika Sosnowska, której był Ponieważ nie było szans na uznanie tego związku przez hetmana Sosnowskiego, Kościuszek ukochaną. Niestety, niedosłemu teściowi udało się odbić córkę. Ludwika została zmuszona do małżeństwa z Józefem Lubomirskim, a Kościuszek – do z kraju do Paryża, a stamtąd – do Ameryki, gdzie trwała wojna o Stanów Zjednoczonych. Wielu historyków utrzymywało, że Kościuszek przyплыł do Ameryki zaopatrzony w list polecający od księcia Adama Czartoryskiego do gen. Charlesa Lee. Storożyński udokumentował, że nic takiego nie miało miejsca – nikomu nieznanemu w Ameryce Kościuszek sam udał się do Benjaminu Franklina i przekonał go do poparcia swojej kandydatury w amerykańskiej, gdzie w 1783 roku dosłużył się stopnia generała. Po wojnie bohater spod Saratogi wrócił do Polski i osiadł w swym majątku w Siechnowicach, z czasem wstąpił do polskiej armii. Gdy król Stanisław August Poniatowski przystąpił do Targowicy, Kościuszek znalazł się w gronie spiskowców przygotowujących powstanie przeciwko zaborcom. 24 marca 1794 roku na rynku krakowskim przywództwo insurekcji. Był pierwszym polskim dowódcą, który postanowił włączyć do walki o niepodległość chłopów i Żydów, obu grupom gwarantując w przyszłej Polsce większe swobody.

ŹRÓDŁA

- J. Gmitruk, T. Skoczek, *Insurekcja kościuszkowska i jej naczelnik w legendzie, historiografii i sztuce*, Warszawa 2017.
- A.F. Grabski, *Myśl historyczna polskiego oświecenia*, Warszawa 1976.
- T. Łepkowski, *Naród bez państwa*, w: *Polska. Losy państwa i narodu*, M. Grabowski, red., Warszawa 1992.
- R. Żubryd, *1794 Raclawice*, Warszawa 2015.

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE WALKA WIELKOPOLAN O POWRÓT DO POLSKI

11 listopada 1918 roku Polska odzyskała niepodległość, jednakże nie wszystkie ziemie przejęte podczas rozbiorów przez Rosję, Prusy i Austrię powróciły do państwa polskiego. Po ogłoszeniu niepodległości przez II Rzeczpospolitą w 1918 roku, Prowincja Poznańska nadal znajdowała się w granicach Niemiec. 26 grudnia do Poznania przybył Ignacy Jan Paderewski, wybitny polski pianista i polityk, jeden z „ojców” niepodległości państwa polskiego. Pomimo protestów Niemców, Poznań został tego dnia przystrojony we flagi polskie, a tłumy jego mieszkańców witały owacyjnie Paderewskiego. Tego samego dnia po przybyciu do hotelu „Bazar”, Paderewski wygłosił żarliwe i utrzymane w duchu patriotycznym przemówienie. Następnego dnia do miasta przybyli uzbrojeni niemieccy żołnierze, którzy zaczęli zrywać polskie flagi, niszczyć budynki polskich urzędów i atakować polskich obywateli. Polacy oburzeni agresywnym zachowaniem Niemców postanowili wal-



Ignacy Jan Paderewski

ZABYTKI: Walki powstania wielkopolskiego zostały po 1990 roku upamiętnione na Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie napisem na jednej z tablic: „Powstanie wielkopolskie”.

KULTURA: Uchwałą z 12 października 2017 Sejm RP VIII kadencji zdecydował o ustanowieniu roku 2018 Rokiem Pamięci Powstania Wielkopolskiego.

TRADYCJE: W 2018 roku w ramach akcji edukacyjnej „Koleje Wolności 1918–2018” przez miasta Wielkopolski przejechał skład ciągnięty przez zabytkowy parowóz. Na jego pokładzie rekonstruktorzy, w strojach z początku XX wieku, spotykali się z uczniami wielkopolskich szkół, przekazując im wiedzę nt. powstania wielkopolskiego. W akcji wzięło udział ponad 2000 dzieci.



Stare Miasto w Poznaniu

ZABYTKI: Jest bardzo dużo pomników Ignacego Jana Paderewskiego – w parku Ujazdowskim w Warszawie, w Obornikach, w parku Strzeleckim w Krakowie, w Poznaniu i we Wrocławiu. W Parku Skaryszewskim w Warszawie znajduje się popiersie Ignacego Jana Paderewskiego.

GEOGRAFIA: W Poznaniu od 2018 roku znajduje się Skwer im. Ferdynanda Focha.

ZABYTKI: W Poznaniu mieści się Muzeum Powstania Wielkopolskiego 1918–1919.

ŚWIĘTA NARODOWE: 11 listopada 1918 roku Polska odzyskała niepodległość. Od tamtej pory co roku obchodzone jest uroczyste święto.

ZNANI POLACY: Ignacy Jan Paderewski – wybitny polski pianista i kompozytor, urodził się na Kresach (dzisiejsza Ukraina), zmarł w Nowym Jorku. Koncertował w Europie i USA, m.in. Carnegie Hall w Nowym Jorku. Tam spotkał

się m.in. z Heleną Modrzejewską – wybitną polską aktorką, która zrobiła w USA karierę. Paderewski był zaangażowanym działaczem politycznym, krótko sprawował funkcję premiera, po czym rozczarowany polityką wyjechał z kraju. Spoczął na cmentarzu w Arlington, gdzie prezydent John F. Kennedy ufundował tablicę na jego cześć.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

- FILM: *Powrót do Polski*, reż. Paweł Pitera, 1988, film fabularny; *Męskie sprawy*, reż. Jan Kidawa-Błoński, 1988, film fabularny; *Zapomniane powstanie*, reż. Krzysztof Magowski, 2008, film dokumentalny; *Tak rodziła się wolność*, film zrealizowany przez Nową Telewizję Gostyni i Muzeum w Gostyniu z okazji 90. rocznicy wybuchu powstania; *Hiszpanka*, reż. Łukasz Barczyk, 2014, film fabularny.
- SERIALE: *Republika Ostrowska*, reż. Zbigniew Kuźmiński, 1986; *Pogranicze w ogniu*, reż. Andrzej Konica, 1992; *Najdłuższa wojna nowoczesnej Europy*, reż. Jerzy Sztwiertnia, 1982.
- AFISZ: Afisz (1920–1939) wydany z okazji rocznicy powstania znajduje się w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu – „27 grudnia”.
- MUZYKA: *Piosenka zakochanego powstańca* i *To było tylko raz* w wykonaniu Kapeli z Placu Wolności – utwory powstały na zlecenie Radia Poznań w 2018 roku; płyta muzyczna *Potrafimy zwyciężyć – Powstanie wielkopolskie* wydana w 2011 roku. Utwory zostały stworzone na podstawie wydarzeń związanych z powstaniem. Zespoły, które wzięły udział w projekcie to: Luxtorpeda, Babilon, Nowy Folklor Afro-Polski, Erijet Massiv, Marshantia Dorren; 2008 rok – raper Peja nagrał utwór pod tytułem *Poznańczyk*; w 2011 roku zespół rockowy Luxtorpeda nagrał utwór muzyczny *Za wolność*.
- LITERATURA: E. Paukszta, *Pogranicze*, 1961, powieść; M. Turwid, *Dwie strony drogi*, 1969, powieść; T. Beceli, *Świt nad Wartą*, Poznań 1975, powieść; P. Bójarski, *Cwaniaki*, Poznań 2018, powieść.
- MALARSTWO: Seria obrazów Leona Prauzińskiego.
- ŻYCIE PUBLICZNE: Imieniem Ignacego Jana Paderewskiego nazwano Filharmonię Pomorską i lotnisko w Bydgoszczy.

HISTORIA W JĘZYKU

W związku z powstaniem wielkopolskim pojawiają się nazwy własne obcego pochodzenia: Trewir (rozejm w Trewirze), Paryż, Wersal (podpisanie Traktatu Wersalskiego). Nazwy te w tekstach polskich mają często polskie brzmienie i polską grafię. Tak jest i w tym przypadku. Często tak się dzieje w przypadku nazw miejscowych ważnych w kulturze i historii Polski.

Można wskazać nazwy niemieckie: Trier > Trewir, Dresden > Drezno, Leipzig > Lipsk,

nazwy francuskie: Paris > Paryż, Toulouse > Tuluza, Merseille > Marsylia, Versailles > Wersal,

nazwy włoskie: Rome > Rzym, Napoli > Neapol, Torino > Turyn

i oczywiście wiele innych.

Czytając opisy wydarzeń historycznych, warto o tym pamiętać, by wiedzieć, że mowa jest o wydarzeniach, które w innych językach brzmią nieco inaczej.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Z okazji pierwszej rocznicy wybuchu powstania powstała *Marsylianka wielkopolska* (sł. Stanisław Rybka, muz. Feliks Nowowiejski).

Przemówienie Ignacego Jana Paderewskiego w Poznaniu (26.12.1918 r.), źródło: „Kurier Poznański” 1918, nr 297.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

MEKSYK: Pomnik Ignacego Jana Paderewskiego został odsłonięty w 2001 w mieście Meksyk.

CZECHY: W Čáslav został ustawiony pomnik Ferdinanda Focha, usunięty przez Niemców w sierpniu 1939 roku.

FRANCJA: Imieniem Ferdinanda Focha nazwano okręt Francuskiej Marynarki Wojennej. W Paryżu oraz w Nicei znajdują się także ulice o imieniu marszałka. W Paryżu i w Tarbes ustawione zostały pomniki upamiętniające Focha.

WIELKA BRYTANIA: Pomnik Ferdinanda Focha znajduje się w Londynie.

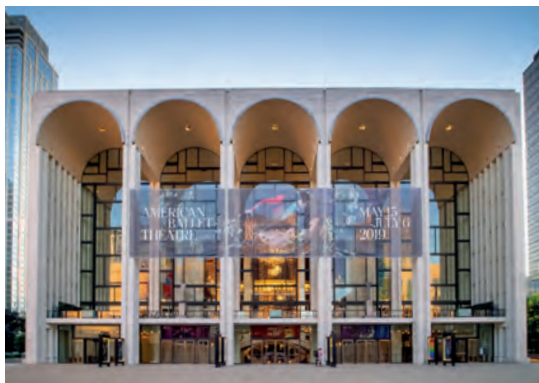
USA: Prapremiera amerykańska opery *Manru* Ignacego Jana Paderewskiego odbyła się w Metropolitan Opera w Nowym Jorku.

UKRAINA: W 1912 r. Ignacy Jan Paderewski został Honorowym Obywatelstwem Lwowa.

NIEMCY: W literaturze niemieckiej można znaleźć mnóstwo odniesień do

powstania wielkopolskiego. Do głównych dzieł niemieckojęzycznych zalicza się m.in.: *Der Rauhreif* Joachima Ahlemanna, *Deutsche Wacht an der Weichsel* Oskara Barka czy *Das Begräbnis des Hasses* Franza Herwiga.

W Dreźnie odbyła się światowa prapremiera opery *Manru* Ignacego Jana Paderewskiego.



Metropolitan Opera w Nowym Jorku

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1.

Józef Mączka *Wstań, Polsko moja* (fragment)

Wstań, Polsko moja!
Uderz w czyn.
Idź znów przebojem w bój szalony!
Już płonie lont podziemnych min –
Krwawą godzinę biły dzwony –
Zerwane pęta – Uderz w czyn! –
Wstań, Polsko moja!
Strząśnij proch!
Żalosalne marzeń ucisz łkania,
Za Tobą zimny smutków loch –
Przed Tobą święty zmartwychwstania,
Z angielskich skrzydeł strząśnij proch!
(...)

Proszę znaleźć we fragmencie wiersza wszystkie formy czasownika w trybie rozkazującym.
Proszę uzupełnić według wzoru (tryb rozkazujący):

Wzór: **zobaczyć – zobacz – niech zobaczy – zobaczcie**

- a) – jedź – –
- b) wypić – – –
- c) – – niech pomyśli –
- d) – – – słuchajcie
- e) mówić – – –
- f) wstać – – –

2. Proszę zbudować formy trybu rozkazującego:

Wzór: **(uwagać – wy) na siebie. – Uwagać na siebie.**

- a) (zadzwoić – ty) do mnie. –
- b) (uśmiechnąć się – on) do niej. –
- c) (zamknąć – wy) drzwi. –
- d) (wstać – my), żeby zaśpiewać hymn. –
- e) (przygotować – wy) prezentację na zajęcia. –

3. Proszę zapisać podane daty według wzoru:

Wzór: 06.04.2014 r. – szósty kwietnia dwa tysiące czternastego roku

- a) 11.11.1918 r. –
- b) 24.12.1975 r. –
- c) 01.01.2000 r. –
- d) 27.05.1857 r. –
- e) 15.02.1999 r. –

4. Proszę uzupełnić tekst wyrazami z ramki w odpowiedniej formie.

znicz, wolny, 11 listopada, flaga, historia,
święto państwowe, uroczysty, upamiętnienie, pomnik, flaga

Dzień Odzyskania Niepodległości to polskie Obchodzone jest co roku Jest to bardzo ważne wydarzenie w
..... Polski. Święto Niepodległości jest wydarzeń z 1918 roku. Tego dnia Polska znów stała się państwem. Obecnie w całym kraju organizowane są obchody, a pod pomnikami bohaterów narodowych składane są kwiaty oraz palone są Wszystkie budynki dekorowane są polskimi

ŹRÓDŁA

- A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie wielkopolskie*, Poznań 1978.
- M. Olszewski, *Powstanie wielkopolskie: 1918–1919*, Poznań 1968.
- L. Wyszczelski, *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*, Warszawa 2018.

CUD NAD WISŁĄ

Niedługo po zakończeniu I wojny światowej miała miejsce jedna z najważniejszych polskich bitew nie tylko XX wieku. Zyskała ona nazwę „Cudu nad Wisłą”. Dwa lata po wojnie Polska, małymi krokami, odbudowywała swoje poczucie bezpieczeństwa. Jednak wolna Polska nie była w smak sowieckiej Rosji za wschodnią granicą. Bitwa z 1920 roku, zwana Cudem nad Wisłą lub Bitwą Warszawską była kulminacyjnym punktem wojny polsko-bolszewickiej.

Bolszewikami nazywa się członków partii robotniczej w Rosji na początku XX wieku, którzy doprowadzili do rewolucji lutowej i potem rewolucji październikowej w 1917 r., obalenia cara (w konsenkwencji zamordowania całej carskiej rodziny) i budowy Związku Sowieckiego. Wojna polsko-bolszewicka, inaczej: polsko-sowiecka czy polsko-radziecka była wynikiem ekspansji Rosji Sowieckiej na zachód, czyli dążenia do podporządkowania sobie krajów europejskich.

Bolszewicy w 1920 roku rozpoczęli marsz na Polskę w przekonaniu, że Polacy, wycieńczeni niewolą i walką, nie będą stawiać większego oporu. Polacy szybko się jednak zorganizowali i postanowili po raz kolejny bronić swojej niepodległości. Ważną postacią w tych działaniach był Jan Kowalewski – porucznik w polskim wywiadzie, dzięki któremu polskie wojska wiedziały, gdzie zaatakują bolszewicy (po walkach porucznik Kowalewski został odznaczony medalem *Virtuti Militari* przez Józefa Piłsudskiego).

Wojska polskie pod naporem Armii Czerwonej od czasu ofensywy na Kijów cofały się w kierunku Warszawy. Chaotyczne wycofywanie się trwało dość długo, jednak zmiana układu sił dokonała się niedaleko Warszawy. Polskie armie stawiały zdecydowany opór oddziałom sowieckim, jednak dopiero grupa uderzeniowa Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, która zaatakowała bolszewików od tyłu, zmusiła ich do odwrotu. Od tego momentu role się odwróciły – Polska przystąpiła do ofensywy, a rozbita Armia Czerwona chaotycznie wycofywała się na wschód.

Dzięki temu zwycięstwu udało się określić granicę oddzielającą Polskę od Rosji sowieckiej. Bitwa Warszawska przez wielu historyków europejskich została uznana za 18. przełomową bitwę w historii świata. Zadecydowała o zachowaniu niepodległości przez Polskę i zatrzymała marsz rewolucji bolszewickiej

na Europę Zachodnią. Jednak ci sami historycy mówią, iż jest to także jeden z najbardziej niedocenianych faktów w światowej historii.

Warto tu wskazać ciekawostkę. Otóż, niektóre źródła podają, że oprócz wielkiej waleczności i lojalności polskich żołnierzy, w pokonaniu silnego przeciwnika ważną rolę odegrał ubiór. Bolszewicy nie dbali o to, w czym walczą ich żołnierze – na polu walki można było zobaczyć ludzi bez butów, pozbawionych koszul, z bronią zawieszoną na sznurkach. Po stronie polskiej wprawdzie też nie było idealnie, ponieważ Polacy cierpieli na brak... bielizny i potrzebowali jej w dużych ilościach w trybie pilnym, ale pomógł im Katolicki Związek Kobiet Polskich.

TRZEBA

I WARTO WIEDZIEĆ

ZABYTKI: Groby poległych w bitwie znajdują się na warszawskich Powązkach. Tam też stoi pomnik poświęcony poległym w 1920 r.

ZABYTKI: Pomnik Józefa Piłsudskiego oraz poległych w latach 1918–1920 znajduje się w dzielnicy Wawer w Warszawie.

ZABYTKI: W 2020 r. pojawia się informacja o tym, że planowane jest rozpoczęcie budowy muzeum Cudu nad Wisłą. Muzeum ma powstać w Warszawie – stanie w pobliżu sanktuarium w Ossowie.



Groby poległych na warszawskich Powązkach



Pomnik Poległym w 1920 r. na Powązkach

KULTURA: Z okazji rocznicy 100-lecia Bitwy Warszawskiej rok 2020 został ustanowiony Rokiem Bitwy Warszawskiej.

POLITYKA: Pierwszy raz publicznie nazwy „cud nad Wisłą” użył Wincenty Witos, co zostało podchwyczone przez politycznych przeciwników Piłsudskiego, którzy kwestionowali zasługi marszałka w przeprowadzeniu operacji i osiągnięciu zwycięstwa.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I W MEDIACH

FILM: *Cud nad Wisłą*, niemy film fabularny, reż. R. Bolesławski, 1921; *1920 Bitwa Warszawska*, reż. J. Hoffmann, 2011, film wojenny.

MALARSTWO: Jerzy Kossak, *Cud nad Wisłą*, 1930, obraz olejny; Zdzisław Jasiński, *Warszawo naprzód*, 1920, obraz olejny (Muzeum Narodowe w Warszawie).

KOMIKS: *Raper i Cud nad Wisłą*, scen. P. Waingertner, rys. J. Chyży, Łódź 2007; H.J. Chmielewski, *Tytus, Romek i A'Tomek w Bitwie Warszawskiej 1920 roku z wyobraźni Papcia Chmiela narysowani*, 2011.

PLAKAT: Plakat rekrutacyjny z 1920 roku – *Do broni*.

GRA PLANSZOWA: *Orzeł i gwiazda*, wydawana w 2009.

DRUK MUZYCZNY: *Pieśń polskiego ochotnika*, muz. M. Żukowski, słowa J. Kasprowicz, 1920.

TEATR: *Bitwa Warszawska 1920*, Teatr Stary w Krakowie, premiera 2013.

LITERATURA: E. Małaszewski, *Koń na wzgórzu*, 1921, zbiór opowiadań; M. Wańkiewicz, *Strzepy epopei*, 1923, zbiór opowiadań; S. Żeromski, *Na probostwie w Wyszowie*, 1929, zbiór opowiadań; J. Meissner, *Eskadra*, 1921, powieść; J. Mackiewicz, *Lewa wolna*, Londyn, powieść dla dzieci.



Kadr z filmu *1920 Bitwa Warszawska*



Mapa Bitwy Warszawskiej

HISTORIA W JĘZYKU

Nazwa tego ważnego historycznego wydarzenia skłania do zastanowienia się po raz kolejny nad nazwami własnymi w języku polskim. Często mają na nie wpływ aktualne wydarzenia, sojusze i ustrój państwa. Jako przykład można przytoczyć zmienność nazw sąsiada Polski do 1989 roku, czyli... kraju zwanego przez okres powojenny aż do roku 1989 oficjalnie i w codziennym języku Polaków (najczęściej) Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich lub Związkiem Radzieckim. Już wtedy przez część społeczeństwa, a dziś w zasadzie powszechnie, używana była/jest nazwa Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich lub Związek Sowiecki. W zasadzie można by myśleć, iż różnica tkwi tylko w sposobie adaptacji jednego z elementów nazwy – bezpośrednio tłumaczenie rosyjskiego wyrazu *sovet* na polskie *rada* lub adaptacja zapożyczenia właściwego w postaci *sowiet* > *sowiecki*. Ale różnica jest głębsza: używanie nazwy Związek Sowiecki ma odcień pejoratywny, zazwyczaj bywa nieneutralne.

Drugim przykładem – tym razem ortograficznym – specyficznym w przypadku nazw własnych faktów historycznych jest pisanie ich małą lub wielką literą. W języku polskim obowiązują 3 podstawowe reguły:

1. w zasadzie nazwy faktów historycznych pisze się małymi literami: I wojna światowa, powstanie listopadowe, rewolucja październikowa;
2. dużą literą piszemy nazwy metaforyczne: Cud nad Wisłą, Okrągły Stół, Wiosna Ludów, nazwy faktów z najnowszej historii Polski wyrażane miesiącami: Czerwiec '56, Marzec '68 oraz nazwę Bitwa Warszawska;
3. ortografia polska zezwala na pisanie dużymi literami nazw historycznych (którym standardowo przysługuje mała litera) ze względów uczuciowych lub chęci wyrażenia specjalnego szacunku: Powstanie Warszawskie, Unia Lubelska.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

S. Leszcz-Płociński, *Pobudka bojowa Dywizji Podlaskiej* (1920), [cyt. za:] „*Pokój z Sowietami spiszem bagnetami!*”...

J. Relidzyński, *Do broni!* (1920), [cyt. za:] „*Pokój z Sowietami spiszem bagnetami!*”...

J. Kasprowicz, *Pieśń ochotnika* (1920), [cyt. za:] „*Pokój z Sowietami spiszem bagnetami!*”...

S. Żeromski, *Na probostwie w Wyszku* (1929), [w:] *Szlakiem zwycięstwa. Relacje...*

S. Rembek, *Dzienniki. Rok 1920 i okolice*, wstęp J. Siedleckiej, Warszawa 1997, s. 117, zapis z 5 VIII 1920.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

WIELKA BRYTANIA: Brytyjski historyk J.F.C. Fuller napisał w książce *Bitwa pod Warszawą 1920*: „Oslaniając centralną Europę od zarazy marksistowskiej, Bitwa Warszawska cofnęła wskazówki bolszewickiego zegara (...), zatamowała potencjalny wybuch niezadowolenia społecznego na Zachodzie, niwecząc prawie eksperyment bolszewików”.

FRANCJA: Francuski generał Louis Faury w jednym z artykułów w 1928 r. porównał Bitwę Warszawską do bitwy pod Wiedniem: „Przed dwustu laty Polska pod murami Wiednia uratowała świat chrześcijański od niebezpieczeństwa tureckiego; nad Wisłą i nad Niemnem szlachetny ten naród oddał ponownie światu cywilizowanemu usługę, którą nie dość oceniono”.

WĘGRY: W 1920 roku został podpisany Traktat w Trianon między Węgrami i krajami Entanty, w którego wyniku Węgry utraciły 2/3 ziem i ludności.

USA: W 1920 roku wprowadzono prohibicję w USA.

KANADA: W 1920 roku w Kanadzie rozpoczęła działalność Kanadyjska Królewska Policja Konna.

ŚWIAT: W 1920 roku rozpoczęła działalność Liga Narodów.

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Przedstawiony obraz *Warszawo naprzód* namalowany przez Zdzisława Jasińskiego ma znaczenie symboliczne. Odpowiedz na pytania z nim związane.



- Wymień symbole związane z Polską, które pojawiają się na obrazie.
- Podaj, jakie symbole kojarzone są z Warszawą, stolicą Polski.
- Opisz, jak na obrazie przedstawiona została strona polska, a jak bolszewicka.

2. Przeczytaj tekst i odpowiedz na pytania. Proszę uzasadnić.

Jan Paweł II na cmentarzu Ofiar Wojny 1920 r. w Radzyminie (1999 r.) – fragment:

(...) Urodziłem się w roku 1920, w maju, w tym czasie, kiedy bolszewicy szli na Warszawę. I dlatego noszę w sobie od urodzenia wielki dług w stosunku do tych, którzy wówczas podjęli walkę z najeźdźcą i zwyciężyli, płacąc za to swoim życiem. (...) Przed chwilą odwiedziłem Radzymin, miejsce szczególnie ważne w naszej historii narodowej. Ciągle żywa jest w naszych sercach pamięć o Bitwie Warszawskiej, jaka miała miejsce w tej okolicy w miesiącu sierpniu 1920 roku. (...) Myślmy o Wodzu, o wszystkich, którym zawdzięczamy to zwycięstwo po ludzku. Wspominamy, między innymi, bohaterskiego kapłana Ignacego Skorupkę, który zginął niedaleko stąd, pod Ossowem. Dusze wszystkich poległych polecamy Miłosierdziu Bożemu. (...) Wielu Polaków przybywa do Rzymu, niektórzy odwiedzają też Castel Gandolfo. Kiedy znajdują się w kaplicy domowej tej rezydencji Papieża, o dziwo spotkają się tam z freskami na ścianach bocznej kaplicy upamiętniającymi dwa wydarzenia z dziejów naszych, polskich. Pierwszy, to obrona Jasnej Góry, a drugi to „Cud nad Wisłą”. (...) Jak to się stało, jak do tego doszło? Otóż te malowidła kazał w kaplicy w Castel Gandolfo wymalować papież Pius XI, który podczas Bitwy Warszawskiej, w 1920 roku był nuncjuszem apostolskim w Warszawie. To jego decyzja, jego inicjatywa sprawiła, że Papież Polak zastał tam, w tej kaplicy, dzieje swojego narodu. A w szczególności wydarzenia tak bardzo mi bliskie, bo – jak już powiedziałem w Radzyminie – właśnie wtedy, w 1920 roku, gdy bolszewicy szli na Warszawę, wtedy się urodziłem. (...) W każdym razie wiem, że wobec tych, którzy polegli w bitwie o Warszawę, w „Cudzie nad Wisłą”, zaciągnąłem szczególny dług wdzięczności (...).

- a) Kim jest osoba, która wygłosiła to przemówienie?
- b) Komu mówca przypisuje zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej?
- c) W jaki sposób mówca przedstawia Bitwę Warszawską? Czy wydarzenie jest mu bliskie? Jak Jan Paweł II wyraża emocje względem walczących Polaków?
- d) Czy Jan Paweł II wypowiada się jako jednostka?

3. Proszę utworzyć rzeczowniki od podanych przymiotników.

Wzór: radosny – radość

waleczny –

lojalny –

mądry –

niepodległy –

wolny -
wytrwały -
ufny -
czuły -

ŹRÓDŁA

- M. Tarczyński, red., *Bitwa Warszawska 1920, 13–28 VIII 1920. Dokumenty operacyjne*, Warszawa 1995, 1996.
- A. Jankowiak-Maik, A. Jankowiak: *Bitwa Warszawska – 5 faktów, o których (prawdopodobnie) nie mieliście pojęcia!*, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2019/08/15/bitwa-warszawska-5-faktow-o-ktorych-prawdopodobnie-nie-mieliscie-pojecia/>

ZBRODNIA ZAPOMNIANA

Bardzo długo w opisach II wojny światowej w Polsce poruszany był jedynie temat zbrodni, które zostały wyrządzone przez hitlerowską Trzecią Rzeszę, a zakazane było mówienie o zbrodniach Związku Sowieckiego. Starano się unicestwić wiedzę i pamięć o takich wydarzeniach i przede wszystkim wycofywano z pamięci zbiorowej zbrodnię, której dokonano w Katyniu. Szkoła nie miała prawa przemycić nawet najdrobniejszej wzmianki na ten temat.

Po inwazji Związku Sowieckiego na Polskę tysiące Polaków trafiły do obozów jenieckich ZSRR. W specjalnie stworzonych obozach jeńcy, a właściwie więźniowie przymusowo pracowali w niezwykle złych warunkach, ale i ginęli. Wśród nich nie było jedynie zwykłych żołnierzy, czy nawet po prostu zwykłych obywateli, ludności cywilnej, ale też bardzo wielu oficerów, a także księży. W trakcie wojny ludzie potrzebowali duchowego wsparcia, a także możliwości wyświadczenia się, gdy przychodziła śmierć. Właśnie to dodawanie otuchy było dla Sowietów nie do przyjęcia, nie chcieli, aby wśród pojmanych wybuchł bunt, dlatego jako jednych z pierwszych wywożono i likwidowano kapelanów, czyli wojskowych księży. Obozów sowieckich dla Polaków było wiele – w Kozielsku, Ostaszkowie, Starobielsku, Piatichatkach itd. Jednak najbardziej znanym symbolem stalinowskich zbrodni na tysiącach Polaków jest obóz w Katyniu.



Kadr z filmu *Katyn*

O tym, jak wiele osób zginęło w Katyniu, a nawet że w ogóle zginęli i z czyjej ręki, świat miał się nie dowiedzieć. To miała być zbrodnia doskonała. Jednak Sowieci nie przypuszczali, że inne kraje uzyskają wiedzę o zbrodniach od ich ówczesnego sojusznika – Trzeciej Rzeszy. Naziści chcieli skłócić ze sobą aliantów i nastawić przeciwko coraz silniejszemu ZSRR, z którym przegrali bitwę pod Stalingradem. W 1942 roku zaczęto przekopywać katyński las i odkryto zbiorowe mogiły, w których znajdowały się ciała polskich wojskowych. Niemcy postanowili stworzyć specjalną i „niezależną” komisję, która zbada sprawę. W jej skład wchodziłi specjaliści z dwunastu krajów. Wszystkie te kraje, w tamtym czasie podlegały Trzeciej Rzeszy, choć podobno badacze mieli dość dużą swobodę w analizowaniu znaleziska.

Co dokładnie znalazła komisja? Bardzo szybko okazało się, że nie był to jeden gigantyczny grób, a było ich parę. Każdy z nich wypełniony był ciałami ubranych w mundury polskiej armii oficerów, dzięki czemu łatwo było zidentyfikować ofiary. Jak stwierdzono, analizując rany i położenie ciał, większość wojskowych przed zamordowaniem leżała lub klęczała przed wykopanym dołem. Mieli związane ręce, a za nimi stał agent Związku Radzieckiego i strzelał im w tył głowy, co miało upokorzyć oficerów. W niektórych grobach badacze znaleźli niemiecką amunicję, jednak dowodziło to jedynie tego, że Sowieci wykorzystywali pociski, które w jakiś sposób zdobyli od Trzeciej Rzeszy.

Kiedy jednak doszło do rozliczenia ze zbrodni wojennych podczas procesu w Norymberdze, zarzut masowego ludobójstwa w Katyniu postawiono zbrodniarzom Trzeciej Rzeszy. Katyń pozostał tajemnicą jeszcze bardzo długo. W czasach PRL-u wciąż milczano na temat prawdy o tym, co wydarzyło się w katyńskim lesie. Jednak Polacy wiedzieli, co się tam stało, nie zapomnieli, zbrodnia przetrwała w pamięci jednostkowej (rodzinnej) i zbiorowej. Dopiero rok 1990 stworzył szanse, by mówić otwarcie o tym tragicznym fakcie w naj-



Cmentarz Ofiar Totalitaryzmu w Charkowie

nowszej historii polskiej. Dziś już wiemy, że pamięć o żołnierzach, księżach i policjantach, którzy bohatersko zginęli za kraj, będzie trwać. Dla pamięci powszechnej wydarzenia utrwalił w filmie *Katyń* Andrzej Wajda. Wiek XXI przyniósł Polakom tragiczne upamiętnienie tego miejsca, gdy w 2010 roku, w czasie lotu na uroczystości katyńskie, w Smoleńsku rozbił się rządowy samolot z 96 osobami na pokładzie, na czele z parą prezydencką: Lechem i Marią Kaczyńskimi.

TRZEBA I WARTO WIEDZIEĆ

GEOGRAFIA: Katyń – wieś w Rosji nad Dnieprem.

ZABYTKI: W Polsce znajduje się wiele pomników poświęconych katyńskim ofiarom. Znajdują się m.in. w Katowicach, Krakowie, Krośnie, Krotoszynie, Łodzi, Warszawie, Poznaniu, Wrocławiu.

WYDARZENIE W TEKSTACH KULTURY I MEDIACH

FILM: *Enigma*, reż. Michael Apted, 2001; *Epitafia katyńskie*, reż. Paulina Brzezińska, 2010; *Gdzie rosną poziomki*, reż. Anna Ferens, 2006; *Katyń (film dokumentalny)*, reż. Witold Zadrowski, przed 1989; *Katyń*, reż. Andrzej Wajda, 2007; *Las Katyński*, reż. Marcel Łoziński, 1990.

MUZYKA: Jacek Kaczmarski, *Katyń*, 1986; zespół Spółdzielnia Inwalidów, *Katyń*, 1990; Lao Che, *Ty człowiek jesteś?* 2008; Gammadion, *1940*, 2008; Paweł Kukiz, *17 września*, 2009; Horytnica, *Katyńskie lzy*, 2011.

LITERATURA: Zbigniew Herbert, *Guziki*, wiersz; *Katyń w literaturze. Międzynarodowa antologia dramatu, poezji i prozy* opracowana przez prof. Jerzego R. Krzyżanowskiego, 2010; Joanna Kurczab, *Ofiary dwóch totalitaryzmów*, 2020; Anna Elisabeth Jessen, *Czaszka z Katynia, opowieść o zbrodni*, 2015; Jerzy A. Włazło, *Chłopak z Katynia*, 2018; Ołeksandr Zinczenko, *Katyń. Śladami polskich oficerów*, 2015; Antoni Szybis, *Katyń. Niemy krzyk*, 2015.

HISTORIA W JĘZYKU

Niektóre nazwy miejsc na terenie dzisiejszej Rosji, Ukrainy, Białorusi są Polakom znane właściwie tylko z powodu tragicznych wydarzeń okresu II wojny światowej. Należą do nich nazwy miejscowości, w których ulokowane były obozy sowieckie – miejsca kaźni Polaków. Należą do nich: Katyń – stosunkowo mała wieś w Rosji, Ostaszków – miasteczko w Rosji w obwodzie twerskim, Starobielsk – miasteczko na Ukrainie, Piatichatki – dawniej osada w pobliżu Charkowa na Ukrainie, dziś właściwie tylko miejsce pamięci, Smoleńsk – jedno z większych miast w Rosji, Twer – miasto w Rosji, Miednoje – rosyjska wieś. Zdarza się, iż te nazwy silniej tkwią w umysłach Polaków niż nazwy wielkich miast tych krajów obfitujących w zabytki.



Pomnik Katyński w Londynie

Wydarzenia, które miały w nich miejsce trudno opisać słowami. Język polski ma określenia, które można zastosować, ale jest ich niewiele: *zbrodnia, ludobójstwo, masowy mord, rzeź*. To takie czyny, dla których język nie ma odpowiednich słów. Należy w opisie takich tragicznych faktów rozważnie dobrać słowa, aby próbować oddać fakty i ich tragiczny wymiar, jednak wydaje się to prawie niemożliwe.

TEKSTY AUTENTYCZNE – przytoczone w wersji elektronicznej

Józef Mackiewicz, *Mordercy z lasu katyńskiego*.

1959 marzec 9, Moskwa – Notatka przewodniczącego KGB ZSRR Aleksandra Szelepina dla prezesa Rady Ministrów ZSRS Nikity Chruszczowa z propozycją zniszczenia akt ewidencyjnych wymordowanych w 1940 r. polskich jeńców wojennych.

CIEKAWOSTKI Z INNYCH KRAJÓW

ŚWIAT: Poza granicami Polski można znaleźć wiele pomników poświęconych wydarzeniom w Katyniu. Znajdują się m.in. w: Stanach Zjednoczonych (Baltimore, Doylestown, Chicago, Jersey), Kanadzie (Toronto), Republice Południowej Afryki (Johannesburg), Wielkiej Brytanii (Londyn), Izraelu (Jerozolima) i na Węgrzech (Budapeszt, Tatabánya).



Pomnik Katyński w Toronto

ĆWICZENIA JĘZYKOWE

1. Proszę posłuchać piosenki Jacka Kaczmarskiego pt. „Katyń” i uzupełnić brakujące wyrazy w tekście.

Ciśnie się do światła niby warstwy skóry
..... (1) patrzących twarzy spod ruszonej darni
Spoglądają jedna znad drugiej – do góry
Ale nie ma ruin. To nie gród wymarły...
Raz odkryte – krzyczą (2) usty
Lecą sobie przez ręce (3) w środku
W rów, co nigdy więcej nie będzie już pusty
Ale nie ma krzyży. To nie groby przodków...
..... (4) i guziki z orzełkiem ze rdzy
Po miskach czerepów – robaków gonitwy
..... (5) zdjęcia, pamiątki, mapy miast i wsi
Ale nie ma broni. To nie pole bitwy...
Może wszyscy byli na to samo chorzy?
Te same nad karkiem (6) urazy
Przez które do ziemi dar odpłynął Boży
Ale nie ma znaków, że to grób zarazy...
Jeszcze rosną drzewa, które to widziały
Jeszcze ziemia pamięta (7) buta, smak krwi
Niebo zna język, w którym komendy padały
Nim padły (8), którymi wciąż brzmi
Ale to świadkowie żywi – więc stronniczy
Zresztą, by ich słuchać – trzeba wejść do zony
Na (9) tych świadków może pan ich liczyć
Pan powietrza i ziemi i drzew uwięzionych
Oto świat bez śmierci. Świat śmierci bez mordu.
Świat mordu bez rozkazu, rozkazu bez głosu.
Świat głosu bez ciała i ciała bez Boga.
Świat Boga bez imienia, imienia – bez losu.
Jest tylko jedna taka świata strona
Gdzie coś, co nie istnieje – wciąż o (10) woła
Gdzie już śmiechem nawet mogiła nie czczona

Dół nieominięty – dla orła sokoła...
„O pewnym brzasku w katyńskim lasku
Strzelali do nas Sowieni...”

2. Czy znasz znaczenie słów z ćwiczenia pierwszego? Proszę zdecydować, która definicja odpowiada danym słowom. Jedna definicja jest zbędna – czy domyślasz się, czego dotyczy?

A.	1. Mający kształt koła, kuli lub walca.
B.	2. Najczęściej o starym, rozsypującym się drzewie lub drewnianych przedmiotach.
C.	3. Ulec procesowi rozkładu.
D.	4. Zewnętrzny wygląd przedmiotu. Może być podłużny, owalny, okrągły itd.
E.	5. Wielkie nagromadzenie ludzi, przedmiotów.
F.	6. Odwet za krzywdę, zemsta.
G.	7. Zepsuć się wskutek wilgoci. Przejść specyficznym zapachem.
H.	8. Metalowa ramka przytrzymująca przesunięty przez nią pasek.
I.	9. Ten, kto ma do kogoś lub czegoś nieprzyjazny stosunek, kto działa na czyjąś szkodę.
J.	10. Huk towarzyszący użyciu broni palnej.
K.	11. Cisza, która zapada, kiedy nikt nic nie mówi.

3. Proszę wybrać poprawną odpowiedź i wskazać odpowiedni fragment w tekście.

1. Polaków, którzy trafili do obozów jenieckich ZSRR, liczymy w: a) dziesiątkach b) setkach c) tysiącach d) milionach	2. Ludźmi, których władza rosyjska najszybciej chciała się pozbyć, byli: a) żołnierze b) księża c) kobiety d) dzieci
3. Świat dowiedział się o zbrodni za sprawą: a) Wielkiej Brytanii b) Stanów Zjednoczonych c) Trzeciej Rzeszy d) Polski	4. Agenci Związku Radzieckiego strzelali ofiarom: a) w tył głowy b) w serce c) w nogi d) w losowe miejsce

Źródło

- J. Mackiewicz, *Katyń. Zbrodnia bez sądu i kary (rozproszone szkice o Katyniu)*,
J. Trznadel, oprac., t. 1, *Mordercy z lasu katyńskiego*, Warszawa 1997.
- Katyń. Dokumenty zbrodni*, red. A. Gieysztor, R.G. Pichoja, t. 2, *Zagłada*, red.
A. Gieysztor, W. Kozłow, Warszawa 1998.
- J. Skoczylas, *Katyń*, Warszawa 2005.
- T.A. Kisielewski, *Katyń: zbrodnia i kłamstwo*, Poznań 2017.

SŁOWIAŃSKI KOCIOŁ CZAROWNIC

LECH I BIAŁY ORZEŁ: Biblioteka Narodowa, public domain.

STUDNIA TRZECH BRACI W CIESZYNI: Zdjęcie z archiwum Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego.

OKŁADKA GRY *WIEDŹMIN 3: DZIKI GON*: CD PROJEKT®, The Witcher® są zarejestrowanymi znakami towarowymi Grupy Kapitałowej CD PROJEKT. Gra Wiedźmin © CD PROJEKT S.A. Wyprodukowane przez CD PROJEKT S.A. Wszelkie prawa zastrzeżone. Gra Wiedźmin jest osadzona w uniwersum stworzonym przez Andrzeja Sapkowskiego w serii książek jego autorstwa. Wszelkie inne znaki towarowe, nazwy i logo są znakami towarowymi lub zastrzeżonymi znakami towarowymi należącymi do swoich prawowitych właścicieli.

DRZWI GNIEŹNIENSKIE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Andrzej Otrębski.

MAPA PLEMION POLSKICH: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Poznaniak.

KAMIENICE TRZEJ BRACIA W RYDZE: Fot. Krystyna Barkowska.

MAŁŻEŃSTWO – NAJLEPSZY SPOSOB NA ZDOBYCIE PRZYJACIÓŁ I SOJUSZNIKÓW JAN MATEJKO, MIESZKO I i DOBRAWA, POCZET KRÓLÓW I KSIĄŻĄT POLSKICH:

Public domain.

PRAGA: Fot. Jolanta Tambor.

ZAMEK NA HRADCZANACH: Fot. Marek Francik.

CHRZEST MIESZKA I – WARUNEK CZY SKUTEK MAŁŻEŃSTWA Z DOBRAWĄ?

REKONSTRUKCJA OSTROWA LEDNICKIEGO W X/XI WIEKU: <https://medievalheritage.eu/pl/strona-glowna/zabytki/polska/ostrow-lednicki/>

OSTRÓW LEDNICKI: Fot. Marta Wieczorek.

ROGALE ŚWIĘTOMARCIŃSKIE: Fot. Ivana Adžaga.

CHRZEST: Fot. Jolanta Tambor.

POLAK, LITWIN, DWA BRATANKI?

KADR Z FILMU *KORONA KRÓLÓW*: Zdjęcie z filmu wykorzystano na podstawie prawnej, jaką jest prawo dozwolonego użytku oraz prawo cytatu (Art. 23–35 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Publikacja ma charakter wyłącznie edukacyjny, a przykłady filmowe funkcjonują jako unaocznienie wywodu, którego zasadniczą częścią jest możliwie kompleksowe, autorskie omówienie zaprezentowanego tematu. Efekty projektu (w tym publikacja) nie podlegają sprzedaży.

KATEDRA W MEDIOLANIE: Fot. Jolanta Tambor.

GROBOWIEC TAMERLANA W SAMARKANDZIE: Fot. Jolanta Tambor.

BITWA POD GRUNWALDEM

KADR Z FILMU *KRZYŻACY*: Zdjęcie z filmu wykorzystano na podstawie prawnej, jaką jest prawo dozwolonego użytku oraz prawo cytatu (Art. 23–35 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie

autorskim i prawach pokrewnych). Publikacja ma charakter wyłącznie edukacyjny, a przykłady filmowe funkcjonują jako unaocznienie wywodu, którego zasadniczą częścią jest możliwe kompleksowe, autorskie omówienie zaprezentowanego tematu. Efekty projektu (w tym publikacja) nie podlegają sprzedaży.

JAN MATEJKO, BITWA POD GRUNWALDEM: Muzeum Narodowe w Warszawie, public domain.

POMNIK ZWYCIĘSTWA GRUNWALDZKIEGO: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Albertus theolog.

POMNIK GRUNWALDZKI W KRAKOWIE: Fot. Aleksandra Achtelik.

POMNIK WŁADYSŁAWA JAGIEŁŁY W NOWYM JORKU: Fot. Monika Wróblewski.

POCHODZENIE POLSKIEGO JĘZYKA OGÓLNEGO I JEGO LITERACKIEJ ODMIANY KAZANIA ŚWIĘTOKRZYSKIE: Public domain.

BOGURODZICA: Public domain.

PSALTERZ FLORIAŃSKI: Public domain.

NAUCZANIE I PROMOCJA JĘZYKA POLSKIEGO W ŚWIECIE: *DIAGNOZA, STAN, PERSPEKTYWY*: <https://wydawnictwo.us.edu.pl/node/18123>

MIKOŁAJ KOPERNIK I PRZEWRÓT KOPERNIKAŃSKI

UKŁAD SŁONECZNY: NASA, public domain.

PANORAMA FROMBORKA: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Polimerex.

POMNIK KOPERNIKA W TORUNIU: Fot. Aleksandra Achtelik.

CENTRUM NAUKI KOPERNIK W WARSZAWIE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Adrian Grycuk.

POMNIK KOPERNIKA W CHICAGO: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Another Believer.

BONA SFORZA I ZYGMUNT STARY – WARZYWNA DROGA Z WŁOCH DO POLSKI

ZYGMUNT I STARY i BONA SFORZA: Muzeum Czatoryskich, public domain.

BAZYLIKA ŚW. MIKOŁAJA W BARI: Fot. Jolanta Tambor.

GROBOWIEC KRÓLOWEJ BONY W BARI: Fot. Jolanta Tambor.

BARBARA RADZIWIŁŁÓWNA: Muzeum Czatoryskich, public domain.

JÓZEF SIMMLER, ŚMIERĆ BARBARY RADZIWIŁŁÓWNY: Muzeum Narodowe w Warszawie, public Domain.

WŁOSZCZYŻNA: Fot. Marek Francik.

POLSKO-SZWEDZKA WOJNA O INFLANTY (1600–1611)

KOLUMNY ZYGMUNTA III WAZY: Fot. Marek Francik.

POMNIK BITWY POD KIRCHOLMEM: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Mariusz Paździora.

DŹWINA: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Alex Zelenko.

KATEDRA W UPPSALI: Fot. Magdalena Słyk.

KATEDRA W BRASILII: Fot. Jolanta Tambor.

POTOP SZWEDZKI

KADR Z FILMU *POTOP*: Zdjęcie z filmu wykorzystano na podstawie prawnej, jaką jest prawo dozwolonego użytku oraz prawo cytatu (Art. 23–35 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Publikacja ma charakter wyłącznie edukacyjny, a przykłady filmowe funkcjonują jako unaocznienie wywodu, którego zasadniczą częścią jest możliwe

kompleksowe, autorskie omówienie zaprezentowanego tematu. Efekty projektu (w tym publikacja) nie podlegają sprzedaży.

KLASZTOR NA JASNEJ GÓRZE W CZĘSTOCHOWIE: Fot. Anita Tomanek

KATEDRA OLIWSKA: Fot. Jan Ellwart

LWY PRZED ZAMKIEM KRÓLEWSKIM W SZTOKHOLMIE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Jorge Láscar.

KATEDRA W AKWIZGRANIE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Geolina163

INSUREKCJA KOŚCIUSZKOWSKA – OSTATECZNA WALKA O WOLNOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ RZECZYPOSPOLITEJ

POMNIK KOŚCIUSZKI NA WAWELU: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Rafał Klisowski.

RYNEK GŁÓWNY W KARKOWIE: Fot. Aleksandra Achtelek.

KOPIEC KOŚCIUSZKI W KRAKOWIE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Mach240390.

JAN MATEJKO, *BITWA POD RACŁAWICAMI*: Muzeum Narodowe w Krakowie, public domain.

POMNIK KOŚCIUSZKI W WEST POINT: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Ahodges7.

GÓRA KOŚCIUSZKI: Fot. Eva Piotrowska.

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE – WALKA WIELKOPOLAN O POWRÓT DO POLSKI

IGNACY JAN PADEREWSKI: <https://polona.pl/item/portret-ignacego-jana-paderewskiego,Mzk2OTA1/0/#item>, public domain

IGNACY JAN PADEREWSKI, *HEJ ORLE BIAŁY!*: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, public domain.

STARE MIASTO W POZNANIU: Fot. Janusz Starczewski, <https://fotoportal.poznan.pl>.

METROPOLITAN OPERA W NOWYM JORKU: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Ajay Suresh.

CUD NAD WISŁĄ

GROBY POLEGŁYCH NA POWĄZKACH: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Lysy, Halibutt.

POMNIK POLEGŁYM W 1920 R. NA POWĄZKACH: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Hiippo.

KADR Z FILMU 1920 *BITWA WARSZAWSKA*: Zdjęcie z filmu wykorzystano na podstawie prawnej, jaką jest prawo dozwolonego użytku oraz prawo cytatu (Art. 23–35 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Publikacja ma charakter wyłącznie edukacyjny, a przykłady filmowe funkcjonują jako unaocznienie wywodu, którego zasadniczą częścią jest możliwie kompleksowe, autorskie omówienie zaprezentowanego tematu. Efekty projektu (w tym publikacja) nie podlegają sprzedaży.

MAPA BITWY WARSZAWSKIEJ: Eugenjusz Romer. *Atlas Geograficzny i Historyczny dla IV klasy gimnazjalnej*. Książnica Atlas. Lwów–Warszawa. 1936.

ZBRODNIA ZAPOMNIANA

KADR Z FILMU *KATYŃ*: Zdjęcie z filmu wykorzystano na podstawie prawnej, jaką jest prawo dozwolonego użytku oraz prawo cytatu (Art. 23–35 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Publikacja ma charakter wyłącznie edukacyjny, a przykła-

dy filmowe funkcjonują jako unaocznienie wywodu, którego zasadniczą częścią jest możliwe kompleksowe, autorskie omówienie zaprezentowanego tematu. Efekty projektu (w tym publikacja) nie podlegają sprzedaży..

CMENARZ OFIAR TOTALITARYZMU W CHARKOWIE: Fot. Jolanta Tambor.

POMNIK KATYŃSKI W LONDYNIE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Kerim44.

POMNIK KATYŃSKI W TORONTO: Fot. Artur Płaczekiewicz.

FOTOGRAFIA NA OKŁADCE: Zdjęcie zaczerpnięte z biblioteki Wikimedia Commons, autor: Lestat (Jan Mehlich).

FOTOGRAFIE NA 4. STRONIE OKŁADKI: Agnieszka Tambor, Marek Francik



UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

100FAKTOWZHISTORII.PL

Książka (...) daje dużo więcej niż można by przypuszczać na podstawie jej skromnego tytułu. Zakres materiału obejmuje nie tylko pewne fakty związane z historią Polski, lecz także zagadnienia związane z szeroko rozumianą kulturą polską, nie wyłączając geografii, gastronomii, mody, historii kultury i języka polskiego, i – oczywiście – literatury. Z racji pewnych faktów książka ma służyć przede wszystkim jako materiał pomocniczy w uniwersyteckich ośrodkach – szkołach języka i kultury polskiej powołanych do kształcenia cudzoziemców. Poza tym śmiało może ona liczyć na duże zainteresowanie również ze strony zagranicznych ośrodków polonijnych i wszystkich miłośników języka i kultury polskiej, samego kraju i tak zwanej polskości. Tymczasem jestem pewien, że dzięki kompleksowemu traktowaniu tematu z pożytkiem mogliby ją czytać wszyscy, którzy wolą oderwać się od perspektywy traktowania „wiedzy o ojczyźnie” poprzez ciasne niekiedy horyzonty i kategorie poszczególnych przedmiotów szkolnych.

CSc dr hab. LÁSZLÓ KÁLMÁN NAGY

Uniwersytet Jagielloński

Instytut Językoznawstwa i Przekładoznawstwa

Aby zilustrować dzieje Polski, można wybrać różne zdjęcia i różne wydarzenia. Proponujemy Czytelnikowi subiektywny wybór: kilka wydarzeń najpowszechniej znanych i kilka rzadziej przywoływanych. Zestaw prezentuje też wszystkich współpracowników – każdy z nich miał prawo wskazać swój ulubiony rozdział. Zdecydowanie więcej znajdują Czytelnicy na stronie projektu.



ISBN 978-83-63268-62-6